

PETRU BONA

**ORTODOXISMUL
GRANIȚEI ROMÂNNO-BĂNĂȚENE**

Caransebeș 1996

PETRU BONA

ORTODOXISMUL GRANITEI ROMÂNNO-BĂNĂȚENE

PETRU BONA

**ORTODOXISMUL
GRANIȚEI ROMÂNNO-BĂNĂȚENE**

Caransebeș 1996

Cuvânt înainte

Granița româno-bănățeană este azi pentru mulți o enigmă, o stare existențială legată de amintirea unor personalități, de organizarea și sistematizarea satelor, de vechimea unor biserici de lemn și apoi de zid, de lungul șir al preoților ortodocși care au slujit în aceste sate. Dar în același timp, grănicerii au rămas în memoria urmașilor ca participanți la războaiele împotriva lui Napoleon, la îndelungile campanii când au fost nevoiți să-și părăsească pământul și pe cei dragi, întorcându-se apoi cu aureola faptelor de vitejie, dar și cu un orizont de cunoștințe care a impresionat pe cei rămași acasă.

Granița a fost românească din totdeauna, cu locuitori români conduși de cnezii și preoții lor. În satele lor de munte ei au rămas neclintii, asemenea codrului care le-a fost leagăn și pavază în același timp. Starea militarizată în care au fost organizați de o forță străină lor, nu le-a schimbat mentalitatea, nu le-a schimbat mai ales credința ortodoxă, de aceea această perioadă din istoria Banatului impresionează azi prin faptele și pildele lor, prin jertfa lor, prin apărarea credinței și obiceiurilor străbune, prin crezul lor că fac parte din același neam al românilor chiar dacă pe moment trăiau în țări separate, cu gândul la viitorul unei singure țări unite și puternice.

Rândurile ce urmează constituie un modest omagiu adus grănicerilor români bănățeni și urmașilor lor.

Conf. univ. dr. PETRU BONA

I. Organizarea graniței militare bănățene

Înființarea regimentelor grănicerești în cadrul Imperiului habsburgic trebuie privită în strânsă corelație, pe de o parte, cu situația politică și militară a imperiului multinațional și pe de altă parte cu dese războaie purtate de Curtea de la Viena cu Imperiul Otoman, Prusia, Bavaria, Franța și Spania în secolul al XVIII-lea. Măsurile de pază a graniței au fost luate mai ales după pacea de la Carloviț (1699), când frontiera dintre turci și austrieci a ajuns la Dunăre, Tisa, Mureș și când cetățile de la granița sud-est a monarhiei habsburgice trebuiau demolate¹. Transilvania cu districtele Lugoj, Caransebeș, Almaaj, o parte din Clisura Dunării, Lipova, Cenad, Bocșa Becicherec, Canija rămăneau Austriei, iar cealaltă parte din Banat rămânea sub dominație otomană². De altfel fortificațiile nu mai corespundeau cerințelor militare și granițele trebuiau apărate de fortificații specifice militaro-grănicerești. Ca urmare între anii 1701—1702 au luat ființă două generalate confiniare; a) Sava—Dunărean³ și b) Tisa—Mureșan⁴ compuse din miliție pentru cetăți și grăniceri pentru serviciu de cordon. Confiniul Tiso-Mureșan era împărțit în 2 districte; al Tisei cu sediul la Seghedin și al Mureșului cu sediul la Arad.

După un asediu neîntrerupt de 44 de zile, la 18 oct. 1696 prințul Eugen de Savoia intra victorios în Timișoara. Pierzând orașul turcii și-au menținut încă poziții puternice în Banat (Panciova, Cuvin, Palanca Nouă și Orșova).

Organizarea provinciei recent cucerite trebuia să înceapă la 1 nov. 1716, generalul Florimund Mercy a fost numit comandantul suprem al Banatului cu misiunea de a organiza teritoriile cucerite de la turci și de a-i alunga și din celelalte localități încă ocupate. Astfel la 4 nov. a atacat Panciova și Palanca Nouă. În urma păcii de la Pasaroviț (1718), Austria a luat în stăpânire Banatul până la Orșova, Oltenia și Serbia de la Belgrad la Timoc. Timp de 164 de ani (1552—1716) cât a durat dominația otomană numeroase sate au fost depopulate. Din totalul de 663 sate bănățene au mai rămas

doar 21 285 case de locuit⁵. Populația Banatului era formată din români. După plecarea turcilor, în Banat nu exista nici un sat maghiar, iar în Timișoara în afară de 12 familii de evrei spanioli nu erau decât români și un număr de sârbi⁶. Când frontiera între Austria și Imperiul Otoman era pe Olt, Timoc, Morava Mică, Drina, Sava, existența confiniului militar de-a lungul Tisei și al Mureșului nu-și mai justifica existența și în consecință cele două confinii au fost desființate. O parte din grăniceri au fost așezați ca locuitori în unele localități din câmpia Banatului iar altă parte au fost organizați într-o nouă formulă militară în Banatul de vest în 1751⁷. În 1763 a fost înființat un corp de corăbieri al cărui echipaj a fost recrutat dintre locuitorii comunelor camerale cu centrul la Titel⁸. La început, efectivul a fost de 430 oameni, iar mai târziu prin militarizarea altor comune situate în triunghiul dintre Dunăre și Tisa s-a creat batalionul de caiachiști de la Titel conform regulamentului din 20 aprilie 1764.

Miliția bănățeană ce luase ființă în 1752 nu a putut fi folosită în războiul austro-turc din 1762 din cauza slabei instruirii. De aici a necesitat dorința ca imperialii să treacă la organizarea lor în adevărate unități militare de grăniceri.

În timpul guvernării Banatului de către contele Clary Altringen (1769—1774) populația districtelor camerale, cu excepția districtelor Panciova, Palanca Nouă, Mehadia și 23 de sate din districtul Caransebeș era următoarea: români — 183 450, sârbi — 78 780, bulgari — 8 683, țigani — 5 272, germani, italieni, francezi — 43 201, evrei — 363, deci un total de 319 749 suflete⁹.

Starea deplorabilă în care se găsea Banatul cucerit de la turci trebuia remediată cu multă pricepere și consecvență din partea austriecilor. Primul guvernator, Mercy a propus Curții de la Viena un plan de organizare care a fost aprobat cu mici modificări. Din punct de vedere administrativ întreg teritoriul a fost împărțit în districte: Timișoara, Cenad, Becicherec, Panciova, Ciacova, Făget, Lipova, Vârșeț, Caransebeș, Orșova și Palanca Nouă. Districtele Lugoj, cu acela al Caransebeșului și Almăj sau Mehadia împreună cu Clisura au fost înglobate în districtul Orșova — nefiind niciodată independente, în realitate districtele bănățene au fost doar cele 11 amintite încă din evul mediu¹⁰. În fruntea fiecărui district era un prefect ajutat de subprefecți ce erau recrutați din populația localităților mai importante. Satul era condus de cnezul ales din popor și era ajutat de jurați, iar controlul și supravegherea mai multor sate era exercitată de cnezul suprem. Întreaga administrație era concentrată la comandamentul general din Timișoara.

Administrația mixtă, militară și camerală depindea direct de Consiliul de Război și Camera Curții de la Viena¹¹. Pentru apărarea provinciei și asigurarea comunicațiilor în interiorul districtelor s-au organizat 6 circumscripții de companii pe cuprinsul județului Torontal ca unități geografice distincte ce au fost transformate în 1726 în protocăpitănate ce și-au extins circumscripțiile asupra întregului Banat¹². Ca urmare a măsurilor luate, rezultatele nu întârzie să se arate, populația satelor a crescut iar prin colonizări de germani, italieni și spanioli au luat ființă sate noi. Alături de politica demografică, contele Mercy a luat o serie de măsuri economice. Pentru promovarea agriculturii a adus agronomi cu experiență, a început dezvoltarea manufacturilor, pentru producerea mătăsii, hârtiei, stofelor, uleiuri etc. Bogățiile naturale nu puteau fi exploatate și din cauza lipsei căilor de comunicații, de aceea în 1728 se va începe canalizarea Begheiului de la Făget la Timișoara și de aici la Becicherec astfel, devenind navigabil avea ieșire la Dunăre și Drava, s-a început secarea mlaștinilor.

Pe tărâm militar, Mercy a înaintat Curții imperiale în 1724 un proiect de organizare militară a provinciei. Împăratul a aprobat la 19 oct. 1726 proiectul de înființare a armatei de milițieni. Această unitate se compunea din fugarii de pe teritoriul turcesc așezați la marginea țării. Fiecare familie de milițian se bucura de scutire de dare timp de un an, primea pământ în folosință, 50 Kg sare, plătea o contribuție anuală de 6 Fl. și era obligat să facă serviciu militar în orice timp și loc. Milițienii au fost repartizați la companii de haiduci, fiecare având un efectiv de 140 soldați și în companii de husari de 100 călăreți așezați în posturile a 4 protocăpitănate și anume; Protocăpitănatul Timișoara cu 4 posturi (fortificațiile Timișoara, Fenlac, Cenad, Orloslamos) fiecare post fiind ocupat de o companie de haiduci și una de husari în total 960 oameni, 2) protocăpitănatul Ciacova cu 8 posturi (Becăi, Patca, Ciacova, Opova—Panciova, Panciova—Cuvin, Cuvin, Dubovac, Iovka) în total 1720 oameni, 3) protocăpitănatul Hedjac (în districtul Caransebes) cu șanțurile din valea Rusca ocupate de o companie de haiduci și 40 de husari, șanțurile de la Marga situate la frontiera cu Transilvania ocupate de o companie de haiduci și 60 de husari, Măgura cu o companie de haiduci și 40 de husari în total cu un efectiv de 560 milițieni, 4) protocăpitănatul Mâtnic cu 6 posturi; Mâtnic cu 80 haiduci și 60 husari, Homozdie cu 60 haiduci și 40 husari, fortificațiile Filipinkamen (districtul Lipova) cu o companie de haiduci Păuliș cu o companie de haiduci, șanțurile Giulai ocupate de o companie de husari și Satu-Mic cu 60 haiduci și 40 husari, în

total 720 de oameni. Întregul efectiv se ridica la 4 200 oameni. Cei mai mulți se găseau în căpitănatul Ciacova — firesc, pentru a fi cât mai aproape de frontiera cu turcii. Întreținerea acestei armate nu reclama nici o cheltuială din partea statului, ofițerii și soldații primeau în loc de soldă pământ în folosință¹³. Succesorii lui Mercy au continuat opera începută de acesta pe teren militar. Generalul Engelsofen a înființat garnizoane în diferite centre ale Banatului (la Becicherecul Mare, Peciul Nou, Ciacova, Vârșet, Aradul Nou, Lugoj, Caransebeș, Mehadia, Biserica Albă, Panciova). Tot de numele lui se leagă și începutul construcției cazărmilor militare¹⁴. Dar trupele amintite și aceste edificii militare nu erau suficiente pentru apărarea frontierelor. Se impunea deci problema de a se înființa noi forțe, aceasta cu atât mai mult cu cât în 1739, în urma păcii de la Belgrad, Austria pierdea Oltenia, Serbia, Cetatea Adakaleh și fortul Elisabeta, obligația de a dărâma fortificațiile de la Mehadia și cetățile de-a lungul Dunării și Savei (Palanca Nouă, Cuvin, Panciova, etc.), iar pe de altă parte și datorită faptului că o parte din grănicerii tiso-mureșeni și fugarii din Serbia cedată turcilor cereau adăpost în această provincie.

Desființarea confiniului militar tiso-mureșan în 1741 a determinat delimitarea unui nou teritoriu confinar de-a lungul Dunării. Comisia de delimitare s-a întrunit la 21 oct. 1747 la Timișoara și s-au propus localitățile: Divici, Belobreșca, Sușca, Radimna, Pojejena, Macoviște, Moldova, Moldova Nouă, Sichevița, Gornea-Liupcova, Dolni—Liupcova, Berzasca, Svinița, Tisovița, Plavișevița, Dubova, Horovo (azi dispărută). Ogradena, Eșalnița, Crivița, Jupalnicul de Sus, și de Jos, Tufări, Coramnic, Topleț, Bârza, Pecinișca, Domașnea, Rusca, Feneș, Armeniș, Sadova, Ilova, Vârciorova, Borlova, Turnu, Dalci, Var, Mărul, Marga. Pentru viitoare organizare a confiniului militar, autoritățile habsburgice exprimându-și neîncrederea în organizarea noului confiniu datorită participării românilor de partea turcilor în războiul din 1736—1739. Nemulțumirile românilor — populația majoritară a provinciei — era întemeiată, ea fiind copleșită de dările și impozitele diabolicului aparat administrativ austriac, fapt ce a determinat izbucnirea răscoalei condusă de proprii ei căpitani români. Reprimarea răscoalei a fost sângeroasă. Înainte de această răscoală, abuzurile și fărădelegile administratorilor a dat naștere la numeroase reclamații. Arendarea producerii băuturilor unor străini (evrei), robota mai grea decât în timpul turcilor, interzicerea tăierii de lemne din pădure, constrângerea de a participa la construcția de fortificații și restaurarea cetăților, sărăcia, mizeria, toate au dus la ridi-

careia țărănimii bănățene. Districtele Caransebeș, Orșova, Almaș, Lugoj, Vârșeț, Palanca Nouă au ajuns la sapă de lemn¹⁵. Cnezii adunați la Cornea în 1741, cu prilejul conscrierii populației au arătat și ei motivele pentru care s-au răsculat și au trecut de partea turcilor. Îndată după terminarea războiului Engelsofen a adresat un raport Curții de la Viena în care arăta și el starea deplorabilă în care au ajuns românii, abuzurile la care au fost supuși, sărăcia etc.¹⁶ Maria Tereza sesizată de abuzurile administrației va trimite pe Iosif al II-lea în Banat cu misiunea de a se convinge personal de starea de aici și a propune un plan de îndreptare a situației. Sosit la 20 aprilie 1768¹⁷, Iosif al II-lea a cutreerat timp de o lună provincia, o serie de abuzuri și nedreptăți ieșind la iveală. Între 14—17 mai 1768, Iosif al II-lea a vizitat Timișoara și stând de vorbă cu fiecare demnitar și-a notat observațiile constatând cu amărăciune că administrația era împărțită în două tabere, „toți ar vrea să, comande și nimeni să nu se supună“. Cu toată întârzierea organizării confiniului militar, procesul însă a continuat. Astfel a fost organizat un corp de militari împărțit în 4 companii de haiduci și 2 de husari ce au fost așezați în prediile nelocuite din districtele Lipova și Panciova în 1746—1747 și apoi pe malul Tisei. Noua unitate militară cu protocoșpanatele și posturile din interiorul lor s-a numit „Banater Landmiliz“ ce era supusă administrației civile până la 1751, când a trecut sub administrație militară. Demilitarizarea confiniului tiso-mureșan a produs mari nemulțumiri în rândul grănicerilor. O parte din ei în 1751 au emigrat în Rusia și 2 400 familii de sârbi și români au pătruns cu forța în Banat. Patentă imperială din 23 oct. 1751 le-a asigurat acestora privilegiul ce le-au avut și până atunci (scutire de impozite timp de 3 ani, pământ de muncă etc.). Prin edictul din 29 ian. 1752 ofițerii miliției ilirice depindeau de președintele administrației bănățene. De asemenea li se cerea să fie pașnici, să aștepte în liniște locurile ce vor fi indicate pentru a fi colonizați în Banat. Prin convenția din 28 oct. 1752 s-au prevăzut drepturile și îndatoririle milițienilor.

Paza ordinii și siguranței publice în districtul Caransebeș și Orșova era încredințată plăieșilor — instituție asemănătoare miliției. Paznicii plaiurilor munților se recrutau din elementele cele mai destoinice și de încredere și aveau misiunea de a prinde hoții și contrabandiștii mai ales în timpul verii. Numărul lor era neteterminat și imediat ce cădea zăpada erau lăsați la vatră. Pentru serviciile lor ei primeau soldă și hrană¹⁸.

În scurt timp s-a dovedit că miliția înființată s-a dovedit improprie scopului pentru care a fost creată. Iminența pericolului unei

invazii otomane în Banat a atras după sine în anul 1762 inspectarea provinciei. Administrația provincială însă nu s-a ocupat de instrucția corpului de milițieni încât s-a constatat că nu i se putea încredința nici măcar serviciul de garnizoană în Timișoara, nu putea îndeplini nici serviciul de cordon, deoarece circumscripția celor 6 companii era prea îndepărtată de a celor două din urmă, iar acestea la rândul lor nu aveau nici o legătură între ele fiind împărțiate în munții sud-estici ai Banatului¹⁹. Aceste realități au dus la necesitatea organizării proiectului de militarizare a Banatului de sud, cuprins în legea XVIII din 1741. De această dată era însă un alt obstacol în față, și anume Banatul fusese ipotecat pe 10 ani băncii Wiener Stadt-Banco Institut pentru 10 milioane Fl. Era necesar să intervină un acord prealabil între administrația provinciei și Consiliul de Război pentru defalcarea teritoriului confinar de lângă Dunăre și trecerea lui sub administrație militară. Acordul nu a întâmpinat nici o greutate și la 1 mai 1764 s-a hotărât ca în noul confiniu militar să intre o unitate de coloniști germani și una ilirică²⁰. Grănicerii bănățeni aveau următoarele obligații; împiedicarea contrabandei, urmărirea hoților, paza gărzilor de cordon, a asigura gărzile din Timișoara în condiții de plată ca și în trecut, prestarea serviciului militar în timp de război, plata capitației și darea pe venit ca și în trecut, a păstra ca și în trecut furnizorii de sare, bere și rachiu. Alături de obligații s-au fixat și drepturile; plata indemnizației în timpul serviciului de garnizoană în Timișoara, respectarea dreptului de folosință gratuită asupra imobilelor afectate lor, interdicția de a li se mări capitația și darea pe venit, scutirea de zeciuială și taxa de industrie, libera folosință a abatoarelor, cramelor, morilor, dreptul la negustorie, despăgubiri în cazul prelungirii serviciului militar, scutirea subofițerilor de capitație, respectarea dreptului de a face rachiu și bere pentru necesitățile casei.

REGIMENTUL CONFINIAR ILIRO-BĂNĂȚEAN (1766—1768)

Comaniile de milițieni asigurau un număr suficient de oameni pentru a fi transformate într-o unitate confinară. În conscripția din 7 ian. 1765, unitatea avea un efectiv de 6 744 de oameni. Regimentul nu s-a putut forma de la început cu efectivul complet și s-au organizat doar două batalioane de infanterie și două de husari. O companie de infanterie avea efectivul de 240 soldați, o companie de husari avea 80 călăreți (mai târziu 120). Primele două ba-

talioane au luat ființă în februarie 1766 și se compuneau din 9 companii de nord (obere) și 3 de sud (untere). Acești grăniceri trebuiau să facă serviciul militar de cordon, ocupând posturi în districtele Panciova, Palanca Nouă, Orșova, Timișoara, în total 126 de posturi, la care se adăugau posturile de la minele Oravița, Ciclova, Sasca și Moldova Nouă. Aceste posturi fiind departe de reședință, grănicerii primeau solda și hrana în timpul serviciului la posturi. Astfel pentru serviciul prestat în primele trei districte un ofițer primea pe zi 18 cr., un soldat primea 3 cr., pâine sau echivalentul a 2 Kg, lemne, lumânări, paie în natură sau bani (1 cr. pe zi). Pentru întreținerea familiei de grăniceri s-a acordat fiecăruia 24 iug. pământ de cultură și 6 iug. pășune. În mod excepțional s-a dat ofițerilor pământ în folosință în timpul activității, cu toate că experiența făcută în alte regimente confiniere pleda împotriva acestui privilegiu²¹.

REGIMENTUL CONFINIAR GERMANO-BANĂȚEAN (1765—1768)

Această unitate s-a format din coloniștii recrutați din rândul invalizilor care mai dispuneau încă de capacitate de muncă. Maria Tereza voia să ușureze sarcinile caselor de invalizi și să plaseze în același timp și soldații lăsați la vatră după războiul de 7 ani (1756—1763). În acest sens a dispus prin patentă de colonizare din 25 feb. 1763 colonizarea lor în Banat și Transilvania. Toți cei ce se așezau pe teritoriile camerale și își zideau case erau scutiți de impozite timp de 6 ani și primeau gratuit lemne de foc și de construcție. Cei ce se înrolau aveau următoarele avantaje: pământ pentru asigurarea hranei, scutire de impozite timp de 3 ani, soldă pe 6 luni pentru acoperirea cheltuielilor de transport, permisiunea de a se căsători. Casele de invalizi din Viena, Pesta, Praga, Pettau au format în 1764 câte o companie de veterani compusă din 200 oameni și trimisă în Banat. Aici au fost adăpostiți în cazarmele din Panciova și Biserica Albă, ca în anul următor să fie colonizați în 14 sate (între care amintim; Panciova Germană, Brestovăț). Cu ocazia conscripției efectuată în noul teritoriu confiniar s-a constatat că 768 familii de sârbi au optat pentru militarizare și nu puteau astfel fi deposedați de avutul lor în favoarea coloniștilor. Alte 959 familii ce s-au declarat împotriva militarizării au fost obligate să părăsească teritoriul militar, lăsând la dispoziția coloniștilor 557 case. Pe lângă primele 4 companii de veterani s-au format în 1766 încă 4, iar în anii următori s-a mai format o companie din cele 68 familii aduse din Germania și așezate la Opova²².

Ambele unități confiniare bănățene, iliră și germană au luat ființă pe același teritoriu, dar cea germană avea avantaje și privilegii deosebite. Cu toate acestea sporirea efectivului regimentului german nu putea fi asigurat decât prin noi colonizări, veteranii erau în vârstă (52—60 ani) și astfel sporul prin generații tinere era extrem de redus. De aceea s-au făcut noi apeluri pentru colonizări, oferindu-se avantaje celor ce ar fi dorit să se stabilească în Banat.

NOTE

1 A. Marchescu, *Grănicerii bănățeni și Comunitatea de Avere*, Caransebeș, 1941, p. 19.

2 G. Popovici, *Memorii cu privire la integritatea Banatului*, Caransebeș, 1929, p. 32.

3 Teritoriul se întindea de la Gradișca până la Tisa.

4 Teritoriul continua pe cel dintâi și se întindea până la granița cu Transilvania, vezi pe larg la B. Surdu, *Inființarea graniței militare bănățene descrisă de un martor ocular (1768—1773)*, în AIIA, IV, 1961, p. 256—258.

5 J. H. Schwicker, *Geschichte der österreichischen Militär-Grenze*, Viena-Teschen, 1883, p. 214.

6 *Ibidem*, p. 219.

7 A. Marchescu, *op. cit.*, p. 25, P. Dragalina, *Din Istoria Banatului Severin*, III, Caransebeș, 1902, p. 93—95.

8 A. Marchescu, *op. cit.*, p. 26.

9 F. Grisellini, *Istoria Banatului Timișan*, (Ed. N. Bolocan), Timișoara, 1926, p. 145.

10 L. Böhm, *Geschichte des Temeser-Banats*, I, Leipzig, 1861, p. 217; F. Grisellini, *op. cit.*, p. 113.

11 L. Böhm, *op. cit.*, p. 218.

12 J. H. Schwicker, *op. cit.*, p. 216.

13 Un colonel primea 350 iug. arători, 80 zile lucru fânețe, un caporal primea 25 iug. arători, 5 zile lucru fânețe, vezi A. Marchescu, *op. cit.*, p. 54—55.

14 J. H. Schwicker, *op. cit.*, p. 219.

15 P. Drăgălina, *op. cit.*, p. 175—176.

16 *Ibidem*, p. 205.

17 În 28 aprilie seara a ajuns la Caransebeș. A doua zi a trecut prin Buchin, Buceșnița, Slatina, Teregovă, Domașnea, Cănicea și a înnoptat la Mehadia. În 30 aprilie a fost la Băile Herculane și Pecinișca și a trecut peste dealuri la fortificații și peste Alioș, apoi s-a întors la Jupalnic. La 1 mai era la Orșova Veche, Ogradena, Dubova, în 2 mai la Plavișevita, Tisovița și Svinița și înnoptând la Berzasca, vezi P. Dragalina, *op. cit.*, p. 145.

18 Fr. Pesty, *A Szörény Bánság és Szörény vármegye története*, I, Budapest, 1877, p. 423.

19 Fr. Vanicek, *Specialgeschichte der Militargrenze*, III, Viena, 1875, p. 181.

20 J. H. Schwicker, *op. cit.*, p. 123.

21 A. Marchescu, *op. cit.*, p. 75.

22 *Ibidem*, p. 76—77.

II. Granița militară româno-bănățeană

La 22 decembrie 1763 s-a încheiat un protocol cu prilejul convocării unei comisii mixte din care au făcut parte sub președenția lui Leopold von Daun, arhitectul von Harrsch, președintele regiunii Timișoara Perlas, guvernatorul Lacy, baronul Hannig, din partea Consiliului de război Marck, din partea deputațiunii bancare ministeriale baronul von Kempf și un al doilea reprezentant al Consiliului de război Thoren și secretarul Goldt.¹:

Protocolul avea în vedere discutarea a două probleme și anume; a) preluarea de către militari a zonei în vederea amenajării miliției regionale bănățene și 2) extinderea miliției regionale și colonizarea semi-invalidilor. În urma raportului prezentat împărătesei Maria Tereza încă în oct. 1763 de către Consiliul de război, a decis ca miliția regională bănățeană deja existentă să fie extinsă de-a lungul graniței urmând a se încheia o înțelegere între factorii responsabili (administrația regională, Oficiul de geniu imperial). În discuțiile avute reprezentanții Băncii ministeriale imperiale cu reprezentanții Consiliului de Război al Curții s-a căzut de acord cu extinderea miliției, obiecții făcând doar consilierul curții, baronul Kempf. Se arăta printre altele că locuitorii zonei ce va face obiectul graniței românești bănățene erau apărați conform convenției, bisericile și casele ce au fost construite pe cheltuiala lor le aparțin, în mai mulți ani locuitorii și-au adunat un număr mare de vite și stocuri de cereale. Se preciza că mutarea lor ar duce la mari neajunsuri, asemănătoare cu cele produse mai înainte când s-a organizat granița Tiso-Mureșană. Deci se avea în vedere ca acele nereguli să nu se mai producă. Ar apărea și pe linie bisericească greutate, locuitorii fiind cu toții ortodocși, dar săraci, nu se va putea aduna nici măcar stola. O altă observație interesantă în care se constată o realitate din satele vizate a intra în graniță era faptul că în multe sate au fost construite biserici ortodoxe noi și locuitorii cu greu le-ar părăsi. În urma acestor constatări s-a ajuns la concluzia că viitoarea graniță se poate organiza fără strămutarea locuitorilor.

În 1753 se încheiase o convenție ce a cuprins o serie de reglementări între care și fixarea a 3 ani în care locuitorii au fost scutiți de dări, soldatul de rând înrolat primea în trecut 3 cr. în 1763, același soldat primea doar 1,1/2 cr. pe zi. Din acești bani el trebuia să-și asigure parțial și echipamentul militar și să-și întrețină și familia². S-a hotărât în urma discuțiilor ca viitorilor grăniceri români să nu li se aplice legislația slavonă, constatându-se că înainte cu 10 ani încercarea făcută a eșuat tocmai din această cauză. Se considera că organizarea graniței românești să se facă atunci când „sentimentele vor fi treptat pregătite“ și că începutul organizării să nu se facă cu cele 6 companii „de sus“, ci cu cele 2 numite „de jos“ așezate la Potoc și Kruliza ce erau deja pregătite pentru înregimentare, conform legislației slavone.

Conscrierea trebuia să înceapă la 1 aprilie, după organizarea graniței, episcopul sârb din Arad urma să primească în continuare 400 Fl., bani ce urmau a fi plătiți din caseria miliției de graniță.

Amenajarea și apoi preluarea de către grăniceri a miliției regionale bănățene se va face nu cu coloniști ci cu locuitorii satelor din zona prevăzută. Se arăta că în cele 11 districte bănățene, terenurile nu sunt pustii, dar nici complet populate cu locuitori, în multe sate există surplus de pământ pe care s-ar putea coloniza sute de familii³. S-a pus deocamdată doar problema organizării graniței în districtele Panciova, Palanca, Orșova și Almăj. Organizarea graniței ar trebui să înceapă cu terenurile satelor Opava, Glogoni și Jabuca până la Panciova, pe acest sector fiind necesare 2 companii de grăniceri. Locuitorii satelor Sefkerim și Jabuca, ce nu vor să devină grăniceri urmau să fie mutați mai în spate pe colinele nisipoase și scutiți 3 ani de dări, sau să fie mutați în alte sate din districtul Panciova. În Panciova existau cazărmi de infanterie și cavalerie ce ar putea adăposti fără mari cheltuieli 4—5 companii de grăniceri. Două companii de grăniceri ar putea asigura paza contra turcilor ce se furișau în special noaptea de dincolo de Dunăre în zona satelor Gai, Dubovăț, insula Ostrov până la Palanca Nouă, deci în districtul Palanca ar fi necesare 9 companii.

La Biserica Albă exista deasemenea o cazarmă mare de infanterie iar la Palanca Nouă erau 2 companii ce ar avea sub comanda lor posturile până la Svinița. Incluzând Pojejena și Macoviște se pot lua în considerare doar 2 companii, deoarece terenul de aici este „muntos și îngust“⁴.

În districtul Orșova și Almăj exista deja construită o cazarmă, la Bozovici ce putea adăposti 2 companii de infanterie, dar în regiune se găsea pământ insuficient pentru asigurarea subzistenței grănicerilor. Era necesară o companie și la Jupalnic, aici existând deja

un preot și un chirurg și avanpostul de carantină. Cele 5 companii existente în districtul Orșova și Almăj și cu cea de la Jupalnic vor depinde de comandamentul de la Mehadia. În protocol se stipula și faptul că granița cu Țara Românească, precum și trecătorile înalte de pe muntele Groznea și de la Tufări rămâneau sub paza plăieșilor de sub comanda căpitanului Petru Vancea, ca bun cunoscător „al regiunilor muntoase ale Banatului”⁴⁵. După o analiză amănunțită pe teren, baronul Kempf a propus înființarea a 15 companii (9 în districtul Panciova, 2 la Palanca Nouă și 4 în Orșova și Almăj). Se considera ca începutul să fie făcut doar cu câteva companii, iar terenul se va preciza în funcție de numărul persoanelor stabilite oficial și o descriere la fața locului — sarcină ce revenea colonelului de geniu Harrsch ce urma să-și trimită topografiile pentru efectuarea măsurătorilor în teren.

Una dintre problemele deosebit de spinoase a fost problema colonizărilor, și anume în ce mod se vor despăgubi taxele bănățene după cedarea terenurilor, și a doua problemă, în ce mod se va putea asigura subzistența noilor coloniști ce au nenumărate nevoi, mai ales la început. Soluționarea celor două probleme se preconiza a fi rezolvate astfel: a) impozitele ce reveneau caseriei administrației Timișoara erau compensate de caseria militară, ca metodă și indice se stabilea o sumă medie rezultată din impozitele din ultimii 6 sau 10 ani, b) era necesar să se găsească sursele necesare pentru procurarea vitelor, uneltelor sămânța pentru prima semănătură, etc., statul trebuia să contribuie încă 3 ani la fondul pentru invalizi ca din aceste sume să se asigure mijloacele de hrană. Această propunere pusă în practică ar duce mai târziu la obținerea de foloase pentru stat, dar și populației, iar „graniței mai multă siguranță”⁴⁶.

Oficialitățile și-au pus problema și a modului cum va reacționa Imperiul otoman la procesul de colonizare. Se arăta că măsurile de colonizare nu ar fi o surpriză la curtea otomană deoarece și în anii anteriori s-au făcut anumite colonizări, că numărul lor nu a fost mare și se pot aduce pe parcurs și alți coloniști „fără a fi observați, iar la Constantinopol trimisul imperial să folosească un ton prietenesc”, sau în măsura în care turcii s-ar enerva să se scuze cu vreun pretext oarecare”⁴⁷.

Protocolul a fost aprobat de Maria Tereza, cu mențiunea ca termenul de predare — să fie stabilit la 1 mai 1764.

Ca urmare a aprobării imperiale s-a încheiat o convenție la Timișoara la 28 oct. 1753, semnată de imputernicitul Curții imperiale, Kempf, Fictern (consilier imperial), Gavril Novacovici (căpitan), Lazăr Popovici (vice căpitan), Mihai Sorinka, Aueber, Doshit, ce trimi-

seră încă în 1751 la Viena o delegație ce reprezenta cele 6 companii care constituiau miliția regională ilirică, discutându-se și problema prestațiilor viitoare⁸. Se preciza că sârbii mutați în această parte a Banatului din zona Tiso-Mureșană s-au bucurat de o serie de privilegii între care acordarea de predii iar din averea camerală, ofițerii au fost înzestrați cu terenuri și solde îndestulătoare, soldații au fost scutiți de dări timp de 3 ani. Cu toate că mulți sârbi n-au reușit încă să-și construiască case, ei rămân devotați Curții imperiale. S-a hotărât ca fiecare bărbat să plătească 4 Fl. iar fiecare membru de familie câte 3 Fl., zeciuiala, dările pentru măcelării, birturi, mori, meserii negoț, ateliere ce se găsesc pe teritoriul acordat să rămână neschimbat taxa de 4 respectiv 3 Fl. să fie mărită simultan cu mărirea numărului soldaților sau a membrilor familiei conform cu conscrierile ce se vor face, taxele trebuiau încasate cu 1 nov.⁹ În realitate plata taxelor trebuia să înceapă cu 1 mai 1754 pentru cei 2 991 bărbați incorporabili (fără ofițerii superiori și inferiori) ce trebuiau să plătească 11 964 Fl. (4 Fl. fiecare) iar de la cei 2 508 membrii de familie (câte 3 Fl.) trebuiau încasați 7 524 Fl., deci în total 19 488 Fl.¹⁰. Sarea necesară gospodăriilor era cumpărată cu bani numerar din depozitele imperiale (ofițerii erau scutiți de decontare), țuica și berea pentru consumul curent trebuia să fie cumpărată de la berăria locală, permițându-se însă ca de sărbători, berea și țuica să fie produsă de ei „după obiceiul lor vechi“, neavând dreptul de a le comercializa. Ofițerii se obligau să pună la dispoziția Timișoarei o forță de siguranță compusă din: 1 ofițer, 3 subofițeri, 60 sau mai mulți soldați ce urmau să fie schimbați lunar, pentru întreținerea lor plătinându-se zilnic: ofițerului 18 cr., subofițerilor câte 9 cr., soldaților 5 cr. și pâinea zilnică. Apoi la fiecare 2 companii era prevăzut un furier ce urma a fi plătit cu 9 Fl. pe lună.

Miliția sârbă strămutată din sectorul Tisa—Mureș spera ca și în noul teritoriu va fi scutită de contribuții. Se obligau să combată contrabanda de frontieră fără plată, dar în schimb să primească a 3-a parte din produsele de contrabandă confiscate.

La 9 ianuarie 1764, Consiliul de Război comunica Camerei imperiale rezoluția împărătesei. În scrisoare se menționa printre altele că cele 8 companii vor fi transformate în miliție de graniță și subordonate Consiliului de Război, constituindu-se un corp separat față de celelalte granițe, cu respectarea obligațiilor și privilegiilor prevăzute. Această miliție bănățeană a intrat sub comanda feldmareșalului locotenent von Lietzen¹¹, ce urma să transmită instrucțiuni amănunțite în continuare.

La 28 februarie 1769, Consiliul de Război a înaintat împărătesei Maria Tereza un raport în care se propunea conscrierea a 33¹² de

sate românești dintre Marga și Jupalnic ce urmau a fi cuprinse în miliția românească de graniță¹³.

Problema organizării graniței românești bănățene s-a discutat încă din 1766, apoi după vizita lui Iosif al II-lea în Banat în 1768, ajungându-se la concluzia că încercările anterioare de organizare a graniței slavone prin aducerea de coloniști bulgari și albanezi n-a dat rezultate. Cu atât mai mult, coloniștii aduși din regiunile turcești și așezați în satele de munte ce urmau a intra în graniță nu se vor putea adapta condițiilor de aici și nu se vor mulțumi cu „viața sărăcăcioasă și venitul mic al locuitorilor români“. Se mai arată că hărțile cu această zonă fuseseră terminate doar în anul trecut, iar drumurile de-a lungul Dunării nu sunt amenajate pe mari porțiuni și vasele nu pot fi trase de pe uscat. Împărăteasa propunea ca pentru completarea acestei miliții să fie colonizați germani și să se aibă în vedere de forurile competente, dacă acești noi grăniceri vor fi scutiți de toate taxele pe terenuri așa cum sunt scutiți grănicerii iliri bănățeni, să se aibă grijă ca prin organizarea acestei miliții de graniță să nu sporească cheltuielile statului, toate cheltuielile pentru ofițerii superiori și inferiori să fie suportate din încasările proprii a acestei miliții de graniță¹⁴.

La 23 martie 1769, Consiliul de Război se adresa Deputațiunii Bancare ministeriale, arătând că cele 33 de sate dintre Marga și Jupalnic trebuie să fie conscrise de către o comisie comună subordonată Administrației regionale și Comandamentului General local ce va avea în vedere conscrierea exactă a locuitorilor, caselor și terenurilor lor. Pentru schimb au fost deja conscrise satele Sacula, Gai, Dubovăț, Palanca Nouă urmând a fi conscrise apoi comunele camerale Lescovița, Zlatița și Cușici și comunele militare Potoc, Macoviște și Rebenberg¹⁵. Până la construirea cazărnilor de cavalerie și infanterie de-a lungul Dunării, administrația regiunii Banat trebuia să predea militarilor cazărnilor vechi din Ciacova, Sânicolau și Lugoj în valoare de 50 000 Fl. așa cum fusese predată mai înainte cazarma din Bozovici. Se mai stipula în adresă, necesitatea predării garnizoanei din Timișoara a clădirii din cartierul Fabric — prevăzută inițial pentru cultura viermilor de mătase și necesară acum pentru adăpostirea bolnavilor.

La 18 aprilie 1769, generalul Schackmin se adresa din Freiburg Consiliului de Război, răspunzând adresei din 28 februarie. În adresă acesta arăta că la colonizarea graniței românești bănățene trebuie să se ia în considerare faptul că suprapopularea și sărăcia sunt principalele motive a acelor locuitori care emigrează în Ungaria și în alte regiuni. Se propuneau 3 variante de colonizare: a) din numărul mare de străini care vin la Ulm sau Ginzburg să fie aleși cei mai

apți și să le comunice intenția colonizării lor, unii dintre ei să primească bani pentru a veni în Banat pentru cunoașterea realităților și apoi să se întoarcă și să-și ia și familia. La început numărul lor ar fi fost mai mic, dar în următorii ani numărul lor va crește. Se preciza că pentru o oră de transport cu căruța să primească 4 cr., sumă considerată însă exagerată, dar se putea acorda un venit zilnic în care să fie înglobat și transportul emigranților cel puțin până la Viena¹⁶. Se făcea propunerea ca pentru fiecare cap de bărbat sau femeie să se dea zilnic 8 cr. iar unui copil 4 cr. Socotindu-se durata drumului pe apă de la Ulm la Viena — 10 zile, iar de la Viena până la Banat — 15 zile, la care se adăugau zilele de așteptare, în total 30 zile de călătorie, ar costa până la locul de destinație pentru fiecare persoană matură 4—5 Fl. iar pentru un copil 3 Fl.¹⁷

A doua propunere se referea la coloniștii ce urmau a fi aduși din Alsacia și Lorena, dar această problemă urma să nu fie tratată public ci în mod secret, „supușii de aici să fie îndemnați prin bani și învoială să fie trimiși în Alsacia sub motiv că se interesează de oferta spaniolă, să li se permită acestor alsacieni și lotringhezi ce manifestă dorința aceasta, oferta verbală că li se va pune la dispoziție un adăpost mai bun și nu prea îndepărtat¹⁸. A treia propunere se referea la posibilitatea ca să fie luați locuitorii din regiunile de margine ale Imperiului austriac, aici fiind cel puțin 100 până la 200 locuitori ce pot fi luați împreună cu soțiile și copiii lor și colonizați într-o regiune mai bună, fără a aduce prejudicii regiunii din care pleacă.

Consiliul de război a înaintat împărătesei Maria Tereza la 19 mai 1769 un raport privind colonizarea graniței militare.

Organizarea graniței militare româno—bănățene era de o importanță deosebită în concepția Curții de la Viena. Această idee este subliniată chiar de la începutul raportului în care se arată că „frontiera ce va fi organizată între Marga și Jupalnic, prin întinderea zonei ce o va ocupa precum și celelalte împrejurări depășește cu mult în importanță chiar și problema colonizării de-a lungul, Dunării și este combinată cu mult mai multe greutate și cheltuieli¹⁹. Pentru efectuarea organizării graniței militare au avut în vedere mai multe aspecte: necesitatea formării unei comisii care să analizeze situația sub toate aspectele, comisie ce ar trebui să aibă în componența ei un general, câțiva ofițeri de stat major — propunându-se temporar locotenent colonelul Metger, casier, contabil, funcționar economic superior și câțiva funcționari economici inferiori, putându-se folosi câțiva funcționari din comisia de colonizare ce exista deja la Panciova. Pe măsura venirii coloniștilor, familiilor de români mutați trebuia să le fie despăgubite casele, livezile, morile iar administrația

camerală se obliga să le asigure terenuri în altă parte, scutiri de dări, etc. Materialele pentru construcția caselor trebuiau pregătite din timp și depozitate, pentru ca noul colonist venit să primească materialele și în scurt timp să-și ridice casa. Se considera că ar fi bine ca să fie construite câteva case înainte de venirea coloniștilor, să li se procure unelte și vitele necesare pentru agricultură, sămânță de cereale și leguminoase²⁰. Era necesar să se creeze un stoc de cereale pentru hrană ce urma a fi depozitat în cazarma din Caransebeș. Nu se putea face o evaluare precisă a cheltuielilor de colonizare și de mutare a locuitorilor unor sate ce nu se vor militariza, dar se considera că pentru început administrația camerală să pună la dispoziție 30 000 Fl.

Împărăteasa Maria Tereza și-a pus rezoluția pe raport arătând că era de acord ca românii ce se vor muta din zona militarizată să fie despăgubiți iar în noua așezare unde se vor stabili să primească terenurile necesare cu scutire de dări timp de trei ani, jumătate din taxele pe terenuri și anexe și scutire pe un an de clacă și tot pe un an să plătească doar jumătate din taxele impuse pe persoane. Despăgubirea urma să fie plătită din caseria militară. Era de acord cu procurarea din timp a materialelor de construcție pentru casele coloniștilor și cu construirea anticipată a unor case, procurarea de unelte, sămânță, și animale cu plata ulterioară. Era de acord cu aducerea de coloniști catolici din Germania, cărora să li se precizeze clar că vor fi colonizați în „regimentul de graniță timișoreană”²¹.

În aprilie 1769 s-a întocmit și un proiect de circulară către ofițerii însărcinați cu recrutarea în Germania. Se arăta printre altele că ar fi necesar ca în granița militară bănățeană să fie colonizați oameni care sunt dispuși să se stabilească în ținuturile de acolo, iar prin cultivarea terenurilor repartizate lor și pe lângă alte ajutoare acordate să-și asigure întreținerea și să înmulțească populația²². Cei ce urmau a fi colonizați trebuiau să fie căsătoriți și de religie catolică, să nu fie prea bătrâni sau infirmi. Aceștia trebuiau să fie adunați la Ginsburg și de acolo să fie trimiși mai departe pe Dunăre. Transportul pe Dunăre până la Viena trebuia să fie efectuat gratuit. În afară de circulara dată în Germania, una asemănătoare a fost dată și în Tirol, de unde să fie recrutați „tineri care ar vrea să se căsătorească, dar conform datinei de acolo, din cauza lipsei de mijloace materiale nu au voie să se căsătorească”²³.

Consiliul de război adresa o notă la 30 iunie/3 iulie 1769 Camerei curții imperiale în care se arăta că pentru organizarea graniței militare dintre Marga și Jupalnic sunt necesare măsuri de strămutare a românilor din zonă și aducerea de coloniști germani din alte

părți. Se solicita suma de 30 000 Fl. „spre a putea începe această operă salutară și de a pregăti cele necesare spre a ușura colonizarea primilor sosiți și de a face pe cât posibil drum neted celorlalte familii doritoare de a se muta aici”²⁴. În aceeași zi Consiliul de război adresa o notă și Deputațiunii bancare ministeriale în care se prezenta necesitatea organizării graniței militare dintre Marga și Jupalnic, lucrare care ar necesita pentru început 30 000 Fl. pentru despăgubirea românilor ce vor fi mutați din satele graniței, cheltuieli pentru magazia de cereale din Caransebeș, etc. Deputațiunea bancară mai era rugată să se preocupe de procurarea materialelor necesare pentru ridicarea caselor coloniștilor. Era necesară începerea conscrierii celor 33 sate enumerate. Consiliul de război a adresat o notă și Comandamentului general din Timișoara. Se precizau din nou toate facilitățile de care se vor bucura coloniștii ce vor veni în această zonă ce urma a fi militarizată. Cazarma din Caransebeș urma să devină depozit pentru produsele ce proveneau din zeciuala de cereale din acel an și apoi să fie date noilor coloniști pentru necesitățile de hrană și pentru prima semănătură. De asemenea se arăta că este necesar ca în viitoare granița să fie făcute toate pregătirile pentru ca la venirea lor să găsească un minimum de confort pentru a nu fugi și a nu răspândi zvonul și la alți potențiali coloniști. Erau necesare măsuri urgente pentru efectuarea colonizării, dar mai ales pentru conscrierea celor 33 de sate²⁵.

Pentru proiectarea unui sat se aveau în vedere următoarele: un inginer topograf va trasa rețeaua stradală, va fixa locul amplasării bisericii, casa parohială, școala, cârciuma, toate în mijlocul satului, pe unele străzi se vor săpa fântâni. Străzile vor avea lărgimea de 18—20 stânjeni²⁶. Terenul pentru casă era stabilit între 75 și 100 st. în lungime și 12 până la 15 st. în lățime. Toate casele trebuiau să fie construite cu frontonul la stradă iar anexele (grajd, hambar etc.) în spatele casei de locuit în linie dreaptă către grădină, între clădirile a doi vecini să rămână un spațiu liber de cel puțin 9 stânjeni. Clădirile anexe nu se construiau de-a curmezișul curții pentru ca în cazul izbucnirii unui incendiu, flăcările să nu se poată extinde ușor. Lemnul necesar construirii caselor urma să fie pregătit din timp. Până în luna mai trebuia să fie construită cârciuma și 10—12 case, precum și 2 cuptoare de copt pâine. Casa colonistului trebuia să fie compusă din 2 camere și o bucătărie conform deciziei Departamentului de construcții al Banatului. Construcția trebuia să fie din pământ bătut, cărămidă crudă, lemn sau împletitură, în funcție de configurația terenului. Dulgherii, zidarii, lăcătușii, tâmplarii, sticlarii urmau să fie plătiți imediat. Preotul va fi încartiruit într-o casă provizorie până la construirea casei parohiale²⁷.

Comandamentul general al Banatului înștiința pe generalul Mertens că în zona Marga-Jupalnic ce urma a fi colonizată că erau pe drum 11 familii compuse din 36 persoane, dar că aici nu este nimic pregătit și se propune a fi colonizați în zona Panciova, până ce se vor construi case în această parte a viitoarei granițe²⁸.

Comisia de conscriere și-a început activitatea la 9 august 1769 la Jupalnic venind de la Mehadia. Casele românilor din zonă, se arăta în raport, erau construite din nuiiele din alun împletite și lipite cu lut și măsoară 1 stânjen și jumătate în lungime și tot atât în lățime, fără cuptor, bucătărie sau alte clădiri anexe. Locuitorii stau în această casă împreună cu copiii lor, uneori chiar cu animalele, acolo se găsește și vatra de foc. Raportul mai preciza că acești locuitori nu pot fi mutați în acest an din cauză că nu și-au adunat recolta de cereale și struguri²⁹. Într-un document emis 5 septembrie 1769 se arăta că conscrierea celor 33 de sate era în parte terminată³⁰.

La 3 septembrie 1769, A. Koczian, consilier al comisiei imperiale trimitea un amănunțit raport Consiliului de război. Arată că activitatea de conscriere a fost începută la 3 august și după 7 zile când a venit și locotenent-colonelul Elmpt „au început conscrierea celor 33 de sate până la Marga³¹. Raportul prezenta fiecare sat în parte cu toate problemele constatate pe teren. Satele Jupalnicul Vechi și Jupalnicul Nou erau situate într-o vale mică ce se întindea spre Dunăre între Orșova Veche și Orșova Nouă, străbătută de râul Cerna. Ele sunt așezate doar la o jumătate de oră de Orșova Veche, deci foarte aproape de granița turcească. Casele erau din nuiiele de alun lipite cu lut, prevăzute cu o ușă joasă, neavând ferestre, oamenii locuind aici cu animalele, acolo fiind și vatra de foc. Agricultură este puțin practică, dar solul este roditor mai ales pe vale, o familie cultivă 21—22 măsuri³² de porumb sau grâu, cantitate insuficientă pentru întreținerea familiei. La Jupalnic se producea cel mai bun vin din Banat³³. Livezile de pomi erau pe mari suprafețe și o parte din venituri se realizau din vânzarea țuicii. Creșteau un mare număr de animale, multe dintre ele erau ținute vara și parțial iarna la păscut pe dealurile din Clisură sau în alte zone de la șes. Locuitorii se ocupau și cu transportul de mărfuri sosite din Turcia, din Jupalnic spre Austria. Descriind situația satului Mehadia, raportul sublinia că pământul era roditor și recoltele obținute puteau hrăni mai mulți locuitori decât cei existenți. Lemn de construcție, lut și piatră de var se găsea aici din abundență³⁴. Bolvașnița, Plugova, Globurău, Tufări, Coramnic, Topleț sunt sate asemănătoare ca așezare și putere economică la fel

ca Mehadia, veniturile ar fi mai mari dacă locuitorii s-ar ocupa și cu transportul, comerțul cu lână și torsul bumbacului. Vorbind de Bogâltin, se arată că satul are fânețe bogate după care se putea obține mai mult, dacă acestea ar fi irigate³⁵. Cornereva este așezată la „poalele munților înalți”, fiind înconjurată de dealuri abrupte și pietroase, pământul permițând cultivarea porumbului³⁶.

Satele Feneș, Armeniș, Sadova, Ilova, Vârciorova, Borlova, Turnu, Rueni, Zervești, Dalci, Cicleni, Var se găsesc situate pe văi separate la poalele munților, au pământ îmbelșugat, lemn de construcție³⁷.

Ohaba Bistra, Mal, Crâșma, Mărul, Valea Mare, Marga au pământ în surplus, livezi și pășuni pentru creșterea a tot felul de vite. În anul conscrierii, pomii fructiferi au produs atâtea fructe „că se prăbușesc sub povara acestora”³⁸. Din lemnul pădurilor se pot face toate uneltele necesare gospodăriei, iar din cele căzute se poate fabrica potasă de calitate. Se pot construi mori cu ciutură, joagăre și se pot amenaja plute. Aici s-ar putea aduce coloniști în număr egal cu locuitorii existenți³⁹, existând mijloace de subzistență suficiente. Raportul prezenta și starea de spirit a locuitorilor acestor sate nu numai greutatea unei eventuale mutări a românilor în alte părți, ci și faptul că aceștia prin schimbarea condițiilor de viață ar avea mult de suferit sau ar muri chiar înainte de a fi mutați în alte locuri⁴⁰. Se făcea comparație între ușurința cu care au fost colonizați sârbii la crearea regimentului ilir. Noua colonizare a germanilor cât și mutarea românilor ar aduce statului mai multe pagube decât foloase. Dacă se lua în considerare, sublinia raportul, pustietatea munților și îndepărtarea posturilor ce vor trebui ocupate la granița româno-turcească, atunci soldații germani vor avea sarcina de a prelua de la românii localnici aceste posturi, fără a mai pomeni de faptul că unii nemulțumiți ar emigra în România turcească, atunci soldații germani experimentați vor trebui să reziste singuri în munții amintiți, noua miliție germană de graniță însă, căreia îi lipsește atât curajul cât și experiența va fi distrusă în mod sigur, un post după altul de români. Chiar și cei mai buni trăgători nu se pot aștepta la o soartă mai bună, mai cu seamă că între români se găsesc atât de mulți țintași buni, încât se pot compara cu cei mai buni trăgători de elită din Tirol, după ce primii, față de ultimii mai au și avantajul că ei posedă și cele mai perfecte cunoștințe despre acești munți⁴¹. În timp de război miliția germană de graniță poate să o ducă și mai rău. Ea ar avea un dușman dublu, adică pe turci și pe românii localnici care se vor răzbuna în modul cel mai crud. Deci exista probabilitatea ca acești coloniști înconjurați pretutindeni de români, în această situație periculoasă pen-

tru ei să fie primele victime ale războiului. Având în vedere toți acești factori se propunea să se înregimenteze românii din cele 33 de sate „să se încadreze ca militari și să fie lăsați în casele lor“, să fie colonizați doar caporalii proveniți din rândul celor mai buni soldați ai regimentelor și care să fie născuți în regiuni muntoase capabili să urce munții⁴².

Românii locuiau în sate organizate, cu preoții lor, aceștia existând în fiecare sat. S-a pus problema dacă românii acestor sate vor să devină grăniceri. Este interesant răspunsul dat de delegația românilor din Ohaba Bistra. Aceștia arătau că ei doresc să devină militari, dar să rămână „la proprietățile lor actuale“, pe care să devină proprietari să se bucure de reducerea cotelor asupra plantațiilor suplimentare și a numeroaselor zile de corvoadă la care erau supuși, vor plăti ca și ceilalți dări și zeciuială⁴³. Românii sunt oameni sănătoși și voinici dotați cu o inteligență naturală superioară. Viața lor aspră îi fac îndemnatoci și pot suporta greutățile unui soldat mai ușor decât alte națiuni. Prea marele lor respect și extraordinara supunere ce o dovedesc pentru superiorii lor, le poate ușura disciplina militară⁴⁴.

Consiliul de război arată că satele ce vor fi înregimentate au plătit anual 1 360,57 Fl., arendă pentru cârciumi și măcelării 1 052,30 Fl., zeciuială din miei 1 180,48 Fl., zeciuială din albine 110,44 Fl., zeciuiala pe vin 1 115,37 Fl., taxe pentru mori 644 Fl., în total 29 080,51 Fl.

După terminarea conscrierii celor 33 de sate în care urmau să fie aduși coloniști germani s-a făcut o antecalculație privind sumele necesare construirii casei, anexelor, înzestrarea cu animale, unelte, semințe pentru fiecare colonist. Cele 2 668 case existente erau impropii, ele trebuiau dărâmate și construite altele noi. Neexistând meseriași, fiecare casă nou construită ar costa cel puțin 50 Fl. O pereche de boi 24 Fl., 1 vacă 8 Fl., 4 oi costau 4 Fl., 2 capre 2,16 Fl., o trăsură 12 Fl., un plug cu accesoriile respective 6 Fl., 1 grapă 3 Fl., alte unelte gospodărești 6 Fl. Românii urmau să primească pentru fiecare casă 10 Fl., iar pentru cei 320 426 pomi fructiferi declarați câte 15 cr. de pom, 4 266 parcele de viță de vie urmau să fie despăgubite cu 6 Fl. parcela. Se mai preciza faptul că noii coloniști doar în anul al treilea de la stabilire puteau să adune propria recoltă, deci 3 ani coloniștii trebuiau întreținuți pe cheltuiala statului fără a produce nimic. Fiecare soldat trebuia să primească drept soldă 5,2 cr., aceasta adunată pe o perioadă de trei ani se ajungea la suma de 267 800 Fl. Românii dacă ar fi mutați din cele 33 de sate (care plăteau 291 080 Fl. impozite) erau scutiți 3 ani — visteria militară trebuia să achite suma de 87 242 Fl. Coloniștii ce urmau a

veni în Banat ajungeau aici doar după 5 săptămâni de la plecarea lor din satul de origine. Dacă transportul lor se estimează la minimum 15 cr. pe zi, aceasta se va ridica la suma de 23 345 Fl. pentru cele 2 668 familii ce se preconiza a fi aduse în graniță. Suma totală necesară colonizării era estimată la 818 302 Fl.⁴⁵.

După terminarea conscrierii satelor au început demersurile pentru a găsi coloniști doritori de a veni în viitoarea graniță. Într-un raport emis la 13 iunie 1769 din Rovereda din Tirol se arăta că și dacă s-ar permite căsătoria tinerilor ce nu posedă avere „totuși aceștia nu doresc să plece în Ungaria”⁴⁶. O altă adresă provenea din Hall și era datată 31 iulie 1769, și preciza că „dislocarea acestor oameni fără ocupație de care se plâng toți supușii ar fi aproape singurul mijloc de a curăți regiunea de cerșetori, vagabonzi și oameni destrăbălați de aceea va fi necesar ca acești oameni să fie căutați și obligați cu forța să muncească și să-și câștige existența”⁴⁷. O altă adresă provenea din localitatea Inst și în care se arăta că „referitor la acele persoane cărora nu li se permite căsătoria, dar dacă s-ar coloniza în Ungaria li s-ar permite aceasta, este necesar să li se facă cunoscut această hotărâre și că li se va asigura pe lângă un adăpost propriu și eliberarea de poveri publice, urmat de suprimarea leneviei iar înaltele măsuri se vor îndeplini cu multă milă și bunăvoință, dar dacă numai după căsătorie, la un anumit timp nu se vor reîntoarce cu familia mărită în localitatea lor de naștere și prin aceasta să devină o sarcină mai mare pentru localitatea lor”⁴⁸. Într-o adresă din Meran din 14 august 1769 se arăta că „acele persoane fără stăpân, muncă și mijloace, cărora le este interzisă căsătoria, li se va permite aceasta dacă se lasă mutați în Ungaria, este de temut că din aceste persoane o parte vor promite, dar puțini vor respecta, iar o parte din ei care nu se vor putea aclimatiza se vor întoarce cu soția și copiii în satele lor spre dubla povară a comunității”⁴⁹. Tot din Tirol, din localitatea Diettenheim era și adresa din 28 august 1769 care făcea mențiunea că „mai ales în timp de vară roiesc numeroși hoinari și alți leneși care vor putea fi ridicați și dislocați cu forța în Ungaria (n.n. în Banat). Cele mai multe plângeri, dar de neluat în seamă, s-au exprimat de acele comune care nu sunt în stare să hrănească numeroșii lor oameni săraci”⁵⁰. O altă adresă, asemănătoare cu celelate prezentate se referea tot la mutarea cerșetorilor și vagabonzilor în regiunile din Banat ce urmau a fi colonizate⁵¹. Semnificativă este și adresa trimisă din Innsbruck la 21 noiembrie 1769, ce era o sinteză a modului cum vedeau autoritățile din Tirolul vecin Italiei, problema colonizării graniței românești bănățene. Se arată că „dislocarea în Ungaria (n.n. Banat) a oamenilor fără muncă și mijloace de trai este

singurul mijloc de a putea curăți regiunea de cerșetori⁴⁵². Se constată apoi teama că acești oameni dacă vor fi colonizați, după un timp neadaptându-se mediului de acolo se vor întoarce cu soții și copii „spre dubla povară a concetățenilor lor⁵³. De remarcat este și adresa Guvernământului Tirolului în care se arată „se întâmplă deseori că cei cărora nu li se permite căsătoria aici în regiune se căsătoresc ca și călători, în afara regiunii, după care se reîntorc în regiunea noastră cu presupusa soție. Ne gândim deci, ca toți acești oameni să-i expulzăm pentru colonizare în Banatul Timișan. Dar ne gândim că cei care nu vor să plece de bună voie, să fie trimiși ca pedeapsă pentru colonizare, dar și cei din închisoare să fie acceptați conform prea înaltei concepții. În acest caz sunt de așteptat un mare număr de asemenea coloniști, în caz contrar însă puțini se vor hotărî aici pentru această colonizare⁴⁵⁴.

Consiliul de război înainta împărătesei la 8 noiembrie 1769 un raport amănunțit în care pe baza analizei comisiei de conscriere a celor 33 de sate făcea o serie de propuneri structurate în 3 variante: a) românii să fie menținuți de administrația camerală, dar mutați tot într-o regiune camerală și casele să fie predate militarilor, b) românii să aibă posibilitatea de a opta asupra stării lor viitoare, c) propunerea făcută de Koczian conform căreia românii să fie lăsați în regiune cu condiția de a ceda coloniștilor o parte din terenuri-propunere ce nu putea fi luată în considerare.

Împărăteasa Maria Tereza la 4 ianuarie 1770 decidea ca cele 33 de sate cu terenurile aferente, contribuțiile și încasările camerale cu excepția celor de sare, vamă și carantină să se predea militarilor pentru amenajarea către „Valahia a unei granițe militare de la Jupalnic până la Marga ca prin aceasta să se poată încheia linia granițelor militare⁴⁵⁵. Se prevedea ca toate cheltuielile pentru înarmarea și echiparea trupei în timp de pace vor fi suportate de Consiliul de război din încasările interne de la locuitori și deci cota militară nu se va majora. Populația din satele respective putea opta pentru menținerea stării camerale sau starea militară. Deoarece în „districtul predat militarilor se găsesc păduri considerabile, iar munții sunt bogăți în metale, militarii se vor îngriji pentru menținerea pădurilor necesare mineritului⁴⁵⁶.

La 24 februarie 1770, Consiliul de război se adresa administrației camerale pentru Banat, Comandamentului general din Timișoara, comisiei de colonizare germano-bănățeană și Cancelariei curții boemo-austriece în care se arăta printre altele că românilor din cele 34 de sate le revine libertatea de a rămâne în locurile lor și atunci propunerea de a aduce coloniști din Tirol nu se va mai lua

în considerare. Ei pot să fie aduși doar dacă Administrația regiunii Timișoara ar avea nevoie de ei⁵⁷.

Baronul Papilla, însărcinat cu organizarea graniței militare bănățene, arăta într-un raport din luna mai 1770, că din districtul Orșova s-au declarat pentru starea militară doar satele Jupalnicul Nou și Jupalnicul Vechi⁵⁸. La 20 mai 1770, la Mehădia au fost chemați cnezii și unii bătrâni din cele 13 sate din districtul, Orșova pentru a se pronunța dacă optează sau nu pentru starea militară. Satele Tufări, Topleț, Mehădia, Bârza, Pecinișca, Coramnic, Valea Bolvașnița, Plugova, Globurău, Bogăltin, Cornereva, prin reprezentanții lor au optat pentru mutarea în provinciile camerale, refuzând militarizarea⁵⁹, doar locuitorii din Jupalnicul Vechi și Jupalnicul Nou au ales starea de a deveni grăniceri. Papilla însă își manifesta optimismul că și cele 11 sate amintite vor alege starea militarizării.

Comisia întrunită la Caransebeș la 30 aprilie 1770 hotărâra ca din satele districtului cu același nume să fie chemați din fiecare sat cnezul și în funcție de mărimea satului 4, 8, 12 sau 15 bătrâni cărora să li se facă cunoscute dispozițiile imperiale și să hotărască starea lor în viitor. La Caransebeș se va încheia în zilele de 2—4 mai un protocol, între semnatarii apare și semnătura lui Ion Bumăcilă în calitate de cnez superior și a sublocotenentului român Tămăianu. Pentru militarizare au optat în totalitate reprezentanții satelor: Ohaba Bistra, Vârciorova, Bolvașnița, Dalci, Feneș, (în 5 mai), Rusca. Reprezentanții satelor Valea Mare, Mărul, Mal, Zervești, Var, Turnul, Ilova, Cicleni, Armeniș, Rueni, Teregova, Crâșma au optat pentru mutarea în teritoriul cameral. Reprezentanții satelor Marga, Borlova, Sadova, erau împărțiți, unii doreau militarizarea, alții voiau să se mute la camerali⁶⁰. La 25 mai s-a luat în discuție de către comisia întrunită la Caransebeș ca satul Teregova să fie schimbat cu Domașnea și Cănicea dacă acestea două au același număr de locuitori cu Teregova. Dacă cele două sate au o populație mai redusă, atunci Papilla să ceară și satul Teregova Mică ce are 24 de case și este așezat la o depărtare de trei sferturi de oră de Teregova Mare, către terenul militar, acolo oprește acum și diligența poștală⁶¹

Comisia de amenajare a noii granițe militare sub conducerea lui Papilla încheia la 27 iunie 1770 un protocol privind împărțirea pe companii și construirea locuințelor viitorilor ofițeri. S-a analizat propunerea împărțirii graniței în 4 companii, la fel și localitățile să fie împărțite tot în patru, avându-se în vedere numărul de locuitori, pe cât posibil în părți egale, din care însă compania de la Mehădia să fie mai numeroasă decât celelalte. În această privință însă să nu fie luați în considerare meseriașii, deoarece aici se găsesc mulți meseriași români și germani, precum și negustori greci

„deoarece aceștia nu pot fi atrași în starea militară, dar în funcție de meseria lor trebuie să-și plătească dările la caseria graniței”⁶².

După cercetările pe teren s-a stabilit ca în aripa dreaptă a graniței, în cele două companii de la Topleț și Globurău, ofițerii puteau fi cazați la Mehadia până la terminarea locuințelor necesare. În cele două companii din aripa stângă a graniței nu existau posibilități de cazare, nici pentru ofițeri superiori, nici pentru cei inferiori, făcându-se propunerea ca aici să înceapă de urgență construirea locuințelor necesare⁶³. S-a luat de asemenea hotărârea ca locuința căpitanului să fie construită în mijlocul companiei pentru ca localitățile din jur aparținând companiei să nu aibă mult de mers. Sunt prevăzute apoi cu lux de amănunte toate problemele legate de procurarea materialelor pentru construcția și amenajarea locuințelor ofițerilor. Dulgherii și zidarii urmau să fie aduși din Lugoș, maistru tâmplar din Caransebeș, de aici trebuia să fie adus și sticlărul Iosif Dumitru⁶⁴. Sobele de încălzit erau produse la uzina din Bocșa, mai rezistente și mai ieftine decât sobele din teracotă ce ar fi trebuit aduse de la Pesta sau din Slavonia. Lemnul pentru construcție urma a fi tăiat din pădurile satelor graniței la fel și lemnul pentru ars cărămida și varul. Joagărele de pe teritoriul graniței urmau să confecționeze scândurile și lăteții necesari. Tot acum a început să producă și cărămidăria de la Ohaba Bistra, unde s-au confecționat „modele de cărămidă și roabele necesare”⁶⁵. Lopețile, scoabele, dălțile, baroasele necesare pentru spart piatra au fost procurate cu bani numerar de la întreprinderea minieră din Bocșa. Făcându-se calculele necesare s-a arătat că locuința unui căpitan era evaluată la 1 657,23 Fl., a unui locotenent major, sublocotenent sau stegar 1 157,6 Fl., a unui furier 556 Fl. Pentru toate cele 4 companii suma se ridica la 22 738,58 Fl.⁶⁶. S-a hotărât ca reședința căpitanului să fie la Topleț în mijlocul companiei sale, locotenentul major la Jupalnic iar stegarul la Tufări. Se preciza că satul Topleț era așezat la stânga râului Cerna, iar la topirea zăpezii sau la căderea unor ploii mai mari, apa Cernei crește mult neputându-se trece nici cu calul și nici cu căruța, în aceste condiții căpitanul cu reședința aici nu va putea lua legătura cu satele militare și deci este necesar construirea grabnică a unui pod⁶⁷.

Locuitorii satelor ce nu voiau militarizarea își manifestau speranța că totuși nu vor fi înregimentați, iar dacă nu acceptau sperau să fie mutați într-o zonă tot muntoasă din împrejurimi. Papilla propunea ca element de intimidare și forțare a locuitorilor de a deveni militari, amenințarea cu mutarea lor într-o zonă de șes — regiune pe care ei nu ar fi acceptat-o⁶⁸. Se sublinia încă odată că aducerea de coloniști în această regiune ar necesita mari sume de bani și ar

dura cel puțin 3 ani până când coloniștii ar putea să-și producă cele necesare traiului. „Această cheltuială mare de o sută până la 200 000 Fl. care conform preainaltului ordin are de plătit caseria camerală pentru amenajarea acestei noi granițe militare revine de fapt pentru mutarea românilor de aici în altă parte, dar prin aceasta se ajută prea puțin dezvoltarea provinciei camerale, deoarece după cum este înțeles aici aceasta și așa duce lipsă mai mult de terenuri pentru asemenea coloniști decât de oameni⁶⁹. De aici măsurile de a lămurii pe români să accepte starea militară și să precizeze că la mutarea lor în provincia camerală s-ar putea să se intenționeze de a li se repartiza o altă regiune neîmpădurită pentru ca prin aceasta „să-i îndemne de a alege starea militară⁷⁰. În scurt timp însă cele 35 de sate au acceptat militarizarea, trecându-se imediat la organizarea graniței româno—bănățene. Între măsuri a fost și aceea luată în 1774, după desființarea corpului plăieșilor ca în zona dintre Mehadia și Marga să fie organizate posturi de cordon și de siguranță ce trebuiau să funcționeze, vara 5 luni cu un număr de 185 grăniceri și iarna 7 luni cu un număr de 60 grăniceri⁷¹.

În 1773, Iosif al II-lea a efectuat cea de a treia călătorie a sa în Banat. La 10 mai 1773 a pornit din Timișoara pe itinerarul Jebel—Jidovin—Bocșa—Jamu Mare—Panciova—Biserica Albă, de aici în 17 mai a plecat la Mehadia—Cornea—Domașnea—Slatina. A mers în Transilvania și s-a reîntors în Banat la 27 iunie. A trecut prin Caransebeș—Mehadia—Bozovici. La Rusca i-a fost comunicată vestea că locuitorii satelor Vălișoara, Sadova, Armeniș, Feneș, și altele, din dușmănie față de casa imperială și-au părăsit satele la vestea sosirii sale. Împăratul și-a exprimat nemulțumirea hotărând să se întoarcă din drum, deși inițial se prevăzuse să meargă până la Măru. Feldmareșalul Lacy a căutat să-l „întărate împotriva românilor“. Se pare că în conspirația împotriva românilor au fost amestecați nu numai ofițeri superiori ci și mulți funcționari din administrația Banatului. Altfel nu se poate explica faptul că autoritățile locale au reușit să înspăimânte în așa fel pe locuitorii dintr-o regiune destul de întinsă încât să-i determine să-și părăsească casele fugind din calea împăratului⁷².

Între anii 1769—1773 a luat ființă un batalion românesc cu sediul la Jupalnic, ce era compus din 4 companii (Ohaba Bistra, Ilova, Globurău și Toplet) cu 224 oameni ce aveau misiunea de a păzi 50 posturi de cordon⁷³. Încă de la începutul militarizării s-a constatat că cele 35 de sate erau insuficiente pentru paza graniței și în 1774 au fost alipite și satele din districtul Orșova și Clisura de Jos: Tisovița, Plavișevița, Dubova, Ogradena, Eșelnița, Crivina, Svinița, din Craina satele: Verendin, Luncavița, Petnic, Lăpușnicel, Crușovăț,

Globucraiova, Cuptoare, Pârvova, Mehadica și Cornea, din Almăj satele: Borloveni, Pătașul de Sus, Pătașul de Jos, Bozovici, Lăpușnic, Mocerîș, Sopot, Dalboșet, Gârbovăt, Bănia, Rudăria, Prigor, Putna, Prilipeț, iar din ordinul împăratului Iosif al II-lea au fost alipite satele: Teregova, Zlagna, Cârpa, Vălișoara și Slatina⁷⁴.

În 1775, regimentul românesc a fost contopit cu cel ilir intrând în componența regimentelor de linie, purtând numărul 72. Sediul regimentului a fost la Biserica Albă. Orașul Caransebeș împreună cu 39 de sate din jurul său aparțineau județului Caraș iar din anul 1783 a fost atașat Regimentului româno-ilir împreună cu satele: Ciuta, Obreja, Glimboca, Cireșa, Zăvoi, Voislova, Iaz, Buchin, Poiana, Prisian, Goleț și Petroșnița⁷⁵. Regimentul a fost organizat în 16 companii, fiecare companie avea un efectiv de 240 oameni, după cum urmează:

Nr. crt.	Localitatea	Nr. sate	Buni de slujbă	Semiinvalidi
1	Cârpa	11	625	375
2	Socolovaț	7	732	228
3	Prigor	6	766	167
4	Izbiște	5	068	206
5	Petnic	6	810	334
6	Ohaba Bistra	8	711	222
7	Teregova	10	779	166
8	Pojejena	9	792	178
9	Globurău	6	665	244
10	Iasenova	7	816	273
11	Ilova	8	783	233
12	Deliblată	6	640	306
13	Cușici	5	607	298
14	Bozovici	5	566	446
15	Svinița	6	560	327
16	Topleț	5	493	519

În total erau 99 de sate în care erau 11 313 oameni buni de slujbă militară și 4 561 semiinvalidi⁷⁶. Efectivele de grăniceri din granița bănățeană se prezintă astfel⁷⁷:

Anii	1746	1765	1768	1776	1792	1804	1820	1837	1840	1845	1847
Efec-tive	1 571	6 744	7 095	6 700	6 074	8 000	5 616	5 347	6 312	6 301	7 555

În cele trei călătorii efectuate de Iosif al II-lea în Banat (1768, 1770, 1773), împăratul a constatat nemulțumirile românilor, aceștia plângându-se de mărimea dărilor, de suprafețele mici de pământ de slabă productivitate. Cu prilejul celei de a treia vizită a împăratului în Transilvania și Banat, populația comitatului Caraș era de 142 120 locuitori, a comitatului Severin de 52 618, iar populația grănicerească se cifra la 244 534 locuitori⁷⁸.

Datorită faptului că teritoriul regimentului româno-iliric era prea întins⁷⁹, creindu-se greutate în organizare și administrare, la 1 noiembrie 1838 s-a hotărât scindarea acestuia, formându-se un batalion iliric cu sediul la Biserica Albă ce va deveni în 1845 regimentul iliro bănățean și batalionul românesc încorporat la Regimentul nr. 13 româno-iliric ce va deveni regiment și va primi denumirea de Regimentul româno-bănățean nr. 13 cu sediul la Caransebeș⁸⁰. Acest regiment avea 12 companii după cum urmează:

1. Dalboșeț cu satele: Dalboșeț, Șopotul Vechi, Șopotul Nou, Mocerîș, Lăpușnic, Ravensca.

2. Bozovici cu satele: Bozovici, Prilipeț, Bănia, Gârbovăț.

3. Prigor cu satele: Prigor, Putna, Rudăria, Pătaș, Borlovenii Vechi, Borlovenii Noi.

4. Petnic cu satele: Petnic, Iablanița, Lăpușnicel, Globucraiova, Mehadica, Pârvoava, Șumița.

5. Mehadia cu satele: Mehadia, Băile Herculane, Valea Bolvașnița, Plugova, Globurău, Pecinișca, Bârza.

6. Orșova, cu localitățile: Orșova, Eșelnița, Ogradena Nouă, Ogradena Veche, Dubova, Plavișevița, Eibenthal, Tisovița, Jupalnicul vechi, Jupalnicul Nou, Tufări, Coramnic, Topleț.

7. Cornereva cu satele: Cornereva și Bogăltin.

8. Cornea cu satele: Cornea, Crușovăț, Cuptoare, Cănicea, Domașnea.

9. Teregoava cu satele: Teregoava, Verendin, Luncavița, Rusca, Feneș.

10. Slatina cu satele: Slatina, Sadova Veche, Sadova Nouă, Ilova, Vârciorova, Vălișoara, Petroșnița, Bucosnița, Goleț, Armeniș, Weidenthal⁸¹, Wolfsberg⁸².

11. Caransebeș cu localitățile: Caransebeș, Caransebeșul Nou, Cicleni, Dalci, Turnul, Rueni, Borlova, Bolvașnița, Cârpa, Poiana, Prisian, Buchin, Lindenfeld,⁸³ Zlagna, Zervești.

12. Ohaba cu satele: Ohaba, Obreja, Ciuta, Glimboca, Cireșa, Crâșma, Mal, Măru, Marga, Valea Mare, Var, Zăvoi, Voislova, Iaz.⁸⁴

Organizarea graniței bănățene din punct de vedere administrativ judecătoresc, fiscal și militar a fost normată dreptat prin

extinderea legislației mai vechi din alte zone de graniță sau prin uniformizarea sistemului normativ din toate confiniile imperiului. Legile de organizare a graniței bănățene au avut ca bază „Drepturile militare pentru generalatul Carlstadului și Varașdinului” aplicate în 1778 și modificate în 1807 prin constituția confiniară⁸⁵.

Prima unitate administrativă era comuna sau comunitatea grănicerească direct subordonată comandai regimentului, comunitatea militară fiind însă autonomă, cu un statut asemănător celui al comunelor urbane. Conducerea comunei era asigurată de sfatul bătrânilor ales dintre locuitori, în funcție de mărimea satului și numărul populației. Sfatul avea atribuții de ordin administrativ, economic, polițienesc, fiscal, repartiza grănicerilor muncile publice, substituindu-se de fapt vechii instituții cneziale⁸⁶. Autoritatea supremă o avea comandantul pieții reprezentant al autorității militare. Unitatea superioară administrativă era circumscripția de companie ce grupa toate comunele din teritoriul respectiv și era comandată de comandantul de companie⁸⁷. Pe teritoriul regimentului, autoritatea deplină era concentrată în mâinile comandantului, ajutat de un corp de referenți specialiști pentru problemele juridice, politico-economice, construcții, caserie, etc. Pe plan juridic, normele introduse în 1778 realizau parțial o modernizare a sistemului judecătoresc și legislativ și reflectă o stare de tranziție spre un sistem juridic modern. Legile se aplicau numai celor militarizați. În cadrul administrativ, juridic și militar reglementat, însă îngrădit de rigurile militare s-a desfășurat viața socială a grănicerilor români, ridicați prin starea militară la un statut social superior populației din provincia civilă, în primul rând prin calitatea lor de oameni liberi. În schimbul obligațiilor militare, grănicerii beneficiau de plata serviciului de gardă la Timișoara, dreptul de folosință asupra feudei militare, menținerea capitației și a dării după venit la un anumit quantum invariabil, scutirea de zeciuială și de taxa pentru industrie, folosirea liberă a morilor, abatoarelor, a dreptului de negustorie, scutirea de dări pe timp de război, dreptul de despăgubire pentru serviciul de cordon peste obligațiile regulamentare, scutirea ofițerilor de capitație, dreptul de a face bere sau rachiu pentru necesitățile casei⁸⁸.

Sistemul cantonal instituit în 1787 fixa efectivul unui regiment la 2 789 de oameni pe timp de pace, dar regimentul româno-ilir avea și în timp de pace efectivul celui din război (3 378 oameni). Ceilalți bărbați rămași disponibili lucrau pământul, pădurea, aveau sarcini de cărăușie pentru lucrări la drumuri, poduri etc.

Celula de bază în graniță erau comunionele, casa sau familia grănicerească, în care erau asociate mai multe persoane înrudite sau înscrise în aceeași casă, deținătoare în comun a posesiunilor imobiliare, în schimbul cărora îndeplineau sarcinile militare⁸⁹. Trăind în indiviziune, această organizare dădea eficiență sistemului confinar, capacitatea de a subzista prin propriile lui resurse, oferind o forță armată apreciabilă, oricând gata de luptă cu un minimum de cheltuieli⁹⁰. În fruntea comunionei se găsea tatăl familiei ce trebuia să posede calități deosebite. Familia grănicerească poseda cu titlu de folosință o feudă considerată echivalent a soldei pentru satisfacerea obligațiilor militare, aceasta se transmitea urmașilor pe linie bărbătească. Pentru fiecare feudă, casa dădea și cele necesare întreținerii unui pedestraș sau călăreț.

Pe teritoriul regimentului româno-ilir întinderea lotului grăniceresc era de 24 iugăre (18 iug. arător și 6 rât), aceasta în funcție de numărul persoanelor înarmate date de familie, sau diviziuni de o moșie de 3/4 arător, 13/1/2, 4 rât, total 18; de 1/2 arător 9, rât 3 total 12; de 1/4 arător 4 1/2, 1/2 rât, total 6⁹¹. Dacă grănicerul avea o posesie de 1/4 sau mai puțin era înscrisă în categoria de „stătătoare“, iar excedentul de până la 5/8 intra în categoria de moșie „întrecătoare“. Moșia „stătătoare“ era inalienabilă, în vreme ce moșia „întrecătoare“ putea fi vândută, grevată sau arendată doar cu aprobarea regimentului. Pentru completarea veniturilor provenite din agricultură, grănicerii puteau să se ocupe cu negoțul sau meșteșugul.

Suprafețele agricole (în iugăre cadastrale) din granița bănățeană se prezenta astfel între anii 1799—1847⁹².

Anii	Ogoare	Fânețe	Pășuni	Grădini	Vii	Păduri
1804	213 072	106 083	130 502	14 284	8 855	446 966
1817	270 542	151 480	218 072	23 616	13 822	708 853
1835	290 071	332 867	216 550	—	16 085	476 546
1840	290 529	337 500	217 319	—	16 177	474 656
1845	293 283	341 764	221 465	—	16 642	478 317
1847	290 600	339 022	214 549	—	16 399	477 725

Cuantumul producției agricole în granița bănățeană între anii 1800—1847⁹³ prezintă următoarea situație (măsurate în mierțe de Bratislava pentru cereale, vedre de Bratislava la vin și măji vieneze la fân).

Anii	grâu, secară	orz	ovăz	porumb	fân	vin
1800	290 254	34 881	78 500	295 058	1 305 984	62 226
1818	1 029 047	306 064	332 922	498 802	1 334 350	164 505
1831	—	2 814 252	—	—	1 796 057	246 737
1835	—	3 438 458	—	—	2 172 051	192 482
1840	—	2 805 934	—	—	1 581 687	184 268
1845	—	2 909 000	—	—	7 980 000	297 100
1847	—	3 349 000	—	—	7 980 000	294 400

Numărul de animale în granița bănățeană se prezenta astfel⁹⁴:

Anii	cai	vite	oi	capre	porci
1800	35 084	92 630	305 735	15 663	42 265
1806	48 881	111 211	371 294	—	80 489
1815	50 185	92 629	304 409	17 299	63 021
1831	53 015	97 341	352 729	—	—
1835	55 416	100 024	368 907	—	—
1840	57 856	91 897	410 189	—	—
1845	60 055	104 592	458 580	—	—
1847	58 104	105 794	450 430	—	—

Obligațiile prevăzute pentru grăniceri prin constituția din 1807 era de trei categorii: militare, în muncă și în bani.

La începutul organizării graniței românești bănățene, dintre români au fost numiți frunțașii și caporalii, mai târziu accesul românilor la școlile militare locale și centrale ridică din rândul lor o pătură compactă de subofițeri, iar din prima jumătate a secolului XIX ofițeri și generali.

În 1871, Regimentul româno-bănățean nr. 13 a fost desființat⁹⁵, la 20 de ani după ce fusese desființat regimentul năsăudean. Cauza principală a desființării Regimentului trebuie căutată în noua formă de guvernare — dualismul austro-ungar — care a eliminat câteva instituții create de imperiul austriac. Una din acestea a fost confiniul militar. Conducerea de la Budapesta a avut în permanență teamă că cercurile vieneze vor înlătura Constituția Ungariei cu

ajutorul militarilor români din graniță și vor subordona țara unui stat habsburgic. O altă cauză a desființării regimentului a fost și atenuarea pericolului turcesc care stătuse de altfel la baza înființării regimentelor de graniță bănățene. În urma presiunilor exercitate de cercurile politice de la Budapesta, împăratul a semnat un manifest adresat regimentelor confiniare⁹⁶. Ca anexe la manifestul de desființare a regimentelor grănicerești au fost emise ordine și dispoziții care pe lângă faptul că reglementa modul de desființare a regimentului, aveau menirea să precizeze cum se va instala noua putere dualistă de guvernare asupra teritoriului militarizat. Ordinul cuprindea 35 de articole privind provincializarea teritoriului, iar legea compusă din 9 articole reglementa modul de înființare a noului comitat Severin, acordându-se anumite înlesniri foștilor grăniceri.

Reforma administrativă din 8 iulie 1871 a fost aceea a organizării comunelor, trecându-se de la regimul militar de administrare la regimul civil. Suprafața minimă a proprietății de bază a comunionului de casă a fost redusă la 6 iugăre în fosta graniță, acestea puteau fi ipotecate și vândute, situație neadmisă în timpul existenței regimentelor confiniare. Pădurile existente în graniță au fost împărțite, jumătate au intrat în posesiunea fostelor comune grănicerești, iar cealaltă parte a fost preluată de stat.

Procesul de demilitarizare s-a desfășurat în trei etape între anii 1869—1872 sub supravegherea unei comisii centrale. Din punct de vedere teritorial fostul regiment grăniceresc cu sediul la Caransebeș a fost împărțit în 4 cercuri administrative (preturi); Caransebeș, Teregova, Bozovici și Orșova.

Pentru administrarea pădurilor și a pășunilor care au rămas în proprietatea comunelor s-a înființat Comunitatea de Avere⁹⁷ cu sediul în Caransebeș, al cărei președinte a fost ales generalul Traian Doda.

Desființarea regimentului de graniță și forma administrativă nou creată a determinat noi nemulțumiri în rândul foștilor grăniceri, ce vor culmina cu intensificarea luptei pentru obținerea de drepturi politice, pentru emancipare națională.

Românii bănățeni din graniță vor fi alături de românii transilvăneni în lupta pentru păstrarea ființei naționale și desăvârșirea unității naționale de la 1 Decembrie 1918.

TABEL 1

cu posturile de cordon și siguranță între Mehadia și Marga
(după T. Măran) în timp de vară, 5 luni

Nr. crt.	Denumirea posturilor	caporali	frunțași	soldați	total
1.	Oglovăț sau Prisaca	—	1	3	4
2.	Tesna	—	1	5	6
3.	Medvet	—	1	3	4
4.	Naneș	—	1	5	6
5.	Bobot	—	1	5	6
6.	Buza lui Pileaga	1	—	9	10
7.	Rupani	—	1	9	10
8.	Babele sau Cracu Sanoși	—	1	9	10
9.	Pietrele Albe	1	—	9	10
10.	Piatra Climboșa	—	1	9	10
11.	Cracu, Drăguțului	—	1	9	10
12.	Bandial	—	1	9	10
13.	Plaiul Cuntul	—	1	9	10
14.	Plaiul Orli	—	1	6	7
15.	În Zoroni	—	1	9	10
16.	Curmătura Tanoși	1	1	14	16
17.	Buza Nedeii	—	1	7	8
18.	La Scorila	—	1	7	8
19.	Poiana Nucului	—	1	9	10
20.	Vârful Bătrânului	—	1	9	10
21.	Vârful Baniiașilor	1	1	8	10
Total		4	19	62	185

TABEL 2

cu posturile de cordon și siguranță între Mehadia și Marga
(după T. Măran) în timp de iarnă, 7 luni

Nr. crt.	Denumirea posturilor	caporali	frunțași	soldați	total
1.	Oglovăț sau Prisaca	—	4	3	4
2.	Tesna	—	1	3	4
3.	La Topla	—	1	3	4
4.	Gura Fraținați	—	1	3	4
5.	Cracu Sanoși	1	1	5	6
6.	Gaterul de la Rusca	—	—	3	4
7.	Cozia	—	1	3	4
8.	Ostreși	—	1	3	4
9.	Brada Chendii	—	1	3	4

TABEL 2 (continuare)

Nr. crt.	Denumirea posturilor	caporali	fruntași	soldăți	total
10.	Izvoarele	—	1	3	4
11.	Strâgoul	—	1	3	4
12.	Zuzur	—	1	3	4
13.	Nedeia Mărului	—	1	3	4
14.	Buza Ploșului	1	—	5	6
Total		2	12	46	60

TABEL 3

satele cuprinse în cele 4 companii

Nr. crt.	Localitatea	Număr de case	Total case	Total sate	Compania I
0	1	2	3	4	5
1.	Marga	68	602	12	
2.	Valea Mare	12			
3.	Ohaba Bistra	81			
4.	Mal	27			
5.	Crâșma	48			
6.	Mărul	138			
7.	Var	71			
8.	Zervești	46			
9.	Cicleni	14			
10.	Dalci	27			
11.	Rueni	31			
12.	Turnul	39			
1.	Borlova	95	585	8	Compania II
2.	Bolvașnița	54			
3.	Vârciorova	85			
4.	Ilova	69			
5.	Sadova	40			
6.	Armeniș	93			
7.	Feneș	57			
8.	Rusca	82			
1.	Domașnea	164			Compania III
2.	Câncea	32			
3.	Cornereva	143			
4.	Bogâltin	65			

0	1	2	3	4	4
5.	Globurău	67			
6.	Plugova	70			
7.	Valea Bolvaș- nița	70	601	7	
1.	Mehadia	276			Compa- nia IV
2.	Pecinișca	41			
3.	Bârza	39			
4.	Topleț	114			
5.	Coramnic	24			
6.	Tufări	68			
7.	Jupalnicul Vechi	64			
8.	Jupalnicul Nou	31		657	
Total case		2 425			Total sate 35

NOTE

1 Hof Kriegs Roth, Viena, Dosar 190, fila 13, ianuarie, 1764.

2 *Ibidem*, f. 7.

3 *Ibidem*, f. 10.

4 *Ibidem*, f. 11.

5 *Ibidem*, f. 13.

6 *Ibidem*.

7 T. Măran, *Documente din istoria graniței militare bănățene*, Vol. I, Viena, 1993, p. 13.

8 *Ibidem*, p. 15.

9 Engelshofen a schimbat termenul de plată a miliției bănățene de la 1 noiembrie 1850 la sfârșitul lunii aprilie 1751, fiind scutiți cei trei ani promiși, cu jumătate de an, aceasta contravenind ordinului imperial.

10 T. Măran, *op. cit.*, p. 15. Aceste venituri se vărsau anual casei provinciale din Timișoara.

11 T. Măran, *op. cit.*, p. 17.

12 În realitate erau 35 de sate, în text însă apar menționate 33 unele 34.

13 H.K.R. Dosar 45—10/1769.

14 T. Măran, *op. cit.*, p. 20.

15 *Ibidem*.

16 *Ibidem*, p. 23. Într-un raport al feldmareșalului von Ried, acesta propunea ca diurnă pe zi pentru un colonist-bărbat 6' cr., iar pentru o

femeie sau copil 4 cr. din ziua plecării și până la sosirea lor în Banat. Cei ce urmau să vină din Germania urmau să fie adunați la Ginsburg, de aici urmând a fi transportați cu vase pe Dunăre până la Viena în mod gratuit. Se preconiza venirea în Banat și a unor emigranți din Spania, orașul Madrid făgăduia la început 4 cr./oră transport cu căruța.

17 T. Măran, *op. cit.*, p. 23.

18 *Ibidem.*

19 *Ibidem*, p. 23.

20 *Ibidem*, p. 26.

21 *Ibidem*, p. 28.

22 *Ibidem*, p. 29.

23 *Ibidem*, p. 32.

24 *Ibidem*, p. 33.

25 *Ibidem*, p. 38, nota a fost înaintată la 30 iunie 1769.

26 1 stângen austriac=1,896 m, o stradă avea lărgimea de 34,1 m până la 37,9 m, pentru casă se stabilea între 3 235 mp și 5 312 mp.

27 T. Măran, *op. cit.*, p. 39.

28 *Ibidem*, p. 48.

29 *Ibidem*, p. 49. Raportul era trimis din Topleț la 17 august 1769 și era semnat de lt. col. Metzger, von Elmpt, A. Koczian.

30 T. Măran, *op. cit.*, p. 50.

31 *Ibidem*, p. 53.

32 1 măsură=15 l.

33 T. Măran, *op. cit.*, p. 54.

34 *Ibidem*, p. 55.

35 *Ibidem*, p. 56.

36 *Ibidem.*

37 *Ibidem.*

38 *Ibidem.*

39 *Ibidem*, p. 57. Se făcea mențiunea că nici în 10 ani nu s-ar putea construi 2 668 case, coloniștii germani nu ar plăti nici în 15 ani atâtea impozite câte plătesc românii acum. Cu o pereche de boi, o vacă, 2 capre, 4 oi, doar în 15 ani sau mai mult ar putea realiza coloniștii înmulțirea vitelor lor la un număr cât posedă acum un locuitor român din aceste sate.

40 T. Măran, *op. cit.*, p. 57.

41 *Ibidem*, p. 59.

42 *Ibidem*. Se recomanda să fie aduși slovaci care erau de aceeași religie cu românii.

43 Cota era numită troșac.

44 T. Măran, *op. cit.*, p. 61.

45 *Ibidem*, p. 75—76.

46 *Ibidem*, p. 77.

47 *Ibidem*, p. 78.

48 *Ibidem*, p. 79.

49 *Ibidem*, p. 80.

50 *Ibidem*, p. 81.

51 *Ibidem*, p. 82.

52 *Ibidem*, p. 83.

53 *Ibidem.*

54 *Ibidem*, p. 86.

55 *Ibidem*, p. 94.

56 *Ibidem.*

57 *Ibidem*, p. 98.

58 *Ibidem*, p. 113. În districtul Orșova erau 13 sate.

59 *Ibidem*, p. 115—118. Din cele 13 sate au participat 107 locuitori. Cnezii satelor au fost următorii: Bagea Vasile (Jupalnicul Nou), Daia Moiescu (Jupalnicul Vechi), Iovan Cerbu (Tufări), Dumitrașcu Caraiman (Topleț), Lazăr Băluț (Mehadia), Andrei Alongie (Bârza), Lupu Milițescu (Pecinișca), Lupu Suru (Coramnic), Velco Corișescu (Bolvașnița), Pavel Ursovescu (Plugova), Guirga Scovogea (Globurău), Lazăr Vesescu (Bogâltin), Cornereva (Stoica Laitin).

60 T. Măran, *op. cit.*, p. 121—125. Cnezii satelor: Belu Căciulac (Ohaba Bistra), Martin Preda (Marga), Milcu Moicu (Valea Mare), Matei Bistriean (Mărul), Avram Sârbu (Mal), Ioan Dan (Cicleni), Ferent Șgaverdea (Vârciorova), Ion Zaharia (Bolvașnița), Iovan Radu (Zervești), Ioan Borlovan (Dalci), Florea Cereșan (Var), Nicolae Chereșan (Turnul), Ion Sicora (Borlova), Duma Bona (Ilova), Marcu Stepanescu (Sadova), Marcu Iacobici (Armeniș), Petru Ponoran (Feneș), Ferenz Matîca (Rusca), Mihuț Tuican (Rueni), Iacob Smolț (Teregova), Ion Babău (Crâșma).

61 T. Măran, *op. cit.*, p. 129.

62 *Ibidem*.

63 *Ibidem*, p. 139.

64 *Ibidem*, p. 148. Papilla a încheiat în august 1770, 5 contracte cu meseriașii zidari, dulgheri, lăcătuși, tâmplari și sticlari, pentru construirea de locuințe.

65 *Ibidem*, p. 141.

66 *Ibidem*. Ofițerii de stat major și personalul aferent nu apar menționați în protocol și în cazul că nu puteau fi adăpostiți în clădirile din Mehadia preluate de la administrația camerală se propunea o sumă suplimentară de 10 000 Fl.

67 *Ibidem*, p. 142.

68 *Ibidem*, p. 151.

69 *Ibidem*.

70 *Ibidem*.

71 *Ibidem*, p. 158—159, Tabel 1, 2.

72 B. Surdu, *op. cit.*, p. 261—264.

73 A. Marchescu, *op. cit.*, p. 79, vezi Tabel nr. 3.

74 J. J. Ehrler, *Banatul de la origini până acum (1774)*, Timișoara, 1982, p. 13, 69—72.

75 A. Marchescu, *op. cit.*, p. 78.

76 N. Bocșan, *op. cit.*, p. 102—103.

77 A. Răduțiu, L. Gyémánt, *op. cit.*, p. 750, Anexa 52.

78 N. Giurgiu, *Populația Transilvaniei la sfârșitul secolului XVIII și începutul secolului XIX*, Vol. I, p. 110.

79 N. Bocșan, *op. cit.*, p. 103.

80 A. Marchescu, *op. cit.*, p. 170.

81 Weindenthal în 1828, 133 de locuri de casă pe locul numit Cracu Brebului, vezi A. Marchescu, *op. cit.*, p. 158.

82 Wolsberg, în 1828, au fost măsurate 120 locuri de casă.

83 Lindenfeld, situat lângă Cracu Crovului, au fost așezate 36 familii în anul 1828, vezi A. Marchescu, *op. cit.*, p. 158.

84 A. Marchescu, *op. cit.*, p. 170.

85 În urma revoluției de la 1848, Constituția confinară va fi modificată în 1850, se făceau referiri la raporturile de proprietate, loturile grâni-

cerești treceau în proprietatea definitivă a familiei, se puteau înființa școli în limba maternă etc.

86 St. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. III, Cluj-Napoca, 1986, p. 505 și urm.

87 N. Bocșan, *op. cit.*, p. 104; A. Marchescu, *op. cit.*, p. 86—91.

88 A. Marchescu, *op. cit.*, p. 73, 102.

89 *Ibidem*, p. 133; P. Hamat, *Comunioanele grănicerești bănățene*, în „Tibiscum”, VIII, Caransebeș, 1993, p. 199—203.

III. Plăieșii români-bănățeni

După pacea de la Pasaroviț din 1718, Banatul a fost eliberat de sub dominația otomană și a trecut sub cea habsburgică. Paza provinciilor anexate prin această pace și în special Banatul, a fost încredințată la început unui detașament de panduri, și apoi de plăieși, constituite din români¹. Acestea aveau misiunea de a opri intervențiile turcilor, de a stăvili emigrarea locuitorilor precum și aceea de a stârpi negoțul de contrabandă².

Populația Banatului a fost crunt exploatată de noul stăpân, mai aspru decât pe vremea turcilor. Din această cauză, când a izbucnit războiul austro-turc din 1736—1739, românii bănățeni s-au răscolat³. Operațiile militare din 1738 au cuprins în special sudul Banatului. Grosul armatelor imperiale s-a îndreptat în ajutorul trupelor asediate de turci la Orșova. Imperialii sub comanda lui Francisc de Lotaringia⁴ și a fratelui său Carol, după ce au lăsat câteva regimente de cavalerie la Timișoara pentru apărarea zonei s-au îndreptat spre sud, fixându-și tabăra la Slatina⁵. Organizând o vânătoare cei doi s-au rătăcit în munți, fiind descoperiți de Petru Vancea, un fost conducător de haiduci ce i-a călăuzit în tabără⁶. Cu siguranță că în acel timp Petru Vancea nu mai era o căpetenie de haiduci ci un conducător de panduri numai astfel se explică acțiunea de salvare a celor doi. La o analiză temeinică a cronicii lui Nicolae Stoica de Hațeg, figura lui Petru Vancea se desprinde în toată complexitatea sa, înscriindu-se în contextul evenimentelor care au dus la mari transformări în viața economică, social-politică și militară a Banatului în preajma și după constituirea regimentului de graniță româno-bănățean. Ca urmare a salvării celor doi principii, Petru Vancea a fost avansat la gradul de căpitan de plăieși⁷, ce efectuau serviciu pe graniță și raportau austriecilor despre mișcarea trupelor turcești în zonă. Petru Vancea a fost apoi trimis împreună cu căpitanul de grăniceri sârbi, Sava Tiuchili spre avanposturile turcești, în preajma bătăliei de la Mehadia de la 8 iulie 1738, bătălie câștigată până la urmă cu mari pierderi de către

austrieci⁸. Cert este că pentru faptele sale de vitejie contra turcilor, prin patenta de la Cornea din 1738, Petru Vancea a fost ridicat la gradul de „sublocotenent de plăieși în Banatul Timișan”⁹. După 1740 Vancea apare în documentele epocii în funcția de căpitan de plăieși cu sediul la Jupalnic¹⁰. În 1740 sau 1741, Vancea a fost la Viena în audiență la împărat — nu se cunoaște cu certitudine scopul audienței — dar a fost bine primit și pentru serviciile aduse până atunci a fost răsplătit cu 30 de galbeni, iar dispozițiile pentru misiunile ce urma să le îndeplinească trebuiau să-i fie transmise de administrația de la Timișoara. La înapoierea în Banat, comandantul militar al Mehădiei l-a primit cu onoruri militare și a fost din nou investit în funcția de căpitan de plăieși¹¹. În 1741 împreună cu cnezul Mohorca a primit dreptul de a pescui morunul pe Dunăre între Orșova și Palanca Nouă¹². Vancea mai este amintit apoi ca participant în 1749 la instalarea noului episcop al Caransebeșului, Ioan Georgevici¹³.

Comisia aulică pentru Banat, dispunea prin ordonanța din 29 aprilie 1754 ca Petru Vancea să-și aibă sediul la Jupalnic, având sub comanda sa 22 plăieși, apoi numărul lor să ajungă la 27 și să fie întrebuințați de-a lungul graniței, iar prin Rescriptul aulic banato-iliric dat din Viena la 25 mai 1754 a fost numit căpitan al plăieșilor din districtul Caransebeș. Această realitate se desprinde și dintr-o scrisoare a fiului lui Petru Vancea în care se arată: „tatăl meu, căpitanul de odinioară, Petru Vancea, a prestat neobosit timp de aproape 41 de ani servicii Prea Înaltei Case de Austria, atât împotriva dușmanului de moarte Poarta Otomană cât și a fidel atașăților lor tâlhari, mai ales în anul 1738, în ultimul război cu turcii, cu indicațiile date armatei imperiale pentru marșuri prin munți și defilee avantajoase de trecere. La fel și în alte cazuri apărute pe neașteptate s-a dovedit de fiecare dată credincios, zelos și viteaz, fapt pentru care și după bătălia de la Cornea a fost avansat locotenent, iar la 25 mai 1754, a avut cea mai mare cinste de a fi numit căpitan al plăieșilor”¹⁴. Organizarea complexă a graniței militare de sud a imperiului austriac s-a făcut începând cu 1768, după vizita lui Iosif al II-lea în Banat¹⁵. În timpul vizitei la Mehădia, țărani din satele Valea Bolvașnița, Cănicea și Domașnea s-au plâns împăratului, prin cnezii lor de impozitele grele la care erau supuși, de insuficiența pământului, de abuzurile administrației¹⁶. De la Mehădia, împăratul a plecat la Jupalnic unde a fost întâmpinat de Petru Vancea și plăieșii săi îmbrăcați în haine de paradă¹⁷. După această dată știrile despre Vancea lipsesc, fiind totuși amintit în 1773 ca locuia în Caransebeș, iar plăieșii afirma Stolca de

Hațeg, „au fost scoși din Jupalnic și din celelalte sate de frontieră“, existând Regimentul de graniță¹⁸. Petru Vancea a murit în 1776¹⁹.

Organizându-se regimentul de graniță, corpul plăieșilor va fi desființat în 1774. În 1770²⁰, administrația Banatului comunica comisarului regional von Herd un ordin în care se preciza că cei 27 plăieși de sub comanda căpitanului Petru Vancea vor fi menținuți, hotărându-se și modul de retribuire a acestora. Cei 21 de plăieși erau retribuiți de stat cu salarii lunare de 63,30 Fl. și 315 rații de pâine, cei 15 plăieși și pădurari trebuiau să fie întreținuți de supușii districtului Caransebeș, primind 46 Fl. lunar și 225 rații de pâine²¹. S-a cerut și părerea lui Papilla privitoare la viitorul acestor plăieși. La 8 octombrie 1770²², comisia de organizare a graniței militare a luat în discuție și problema plăieșilor, încheindu-se un protocol în această privință. S-a arătat că cei 21 de plăieși și 15 plăieși-pădurari, cu toate că nu sunt suficienți ca număr pentru paza graniței, trebuie menținuți în continuare. Administrația imperială informa că militarii s-au oferit să-i plătească pentru serviciile lor cu 18 Fl. anual, fără altă pretenție²³.

Plăieșii urmau a fi menținuți până ce granița de la Jupalnic va intra în funcțiune „deci și acești plăieși de două feluri se mențin iar remunerarea lor se va face în același mod ca și până acum, inclusiv repartizarea“²⁴. Plăieșii au fost desființați în 1774, paza frontierei fiind de acum asigurată de grăniceri prin posturi de cordon și siguranță ce funcționau 5 luni pe timp de vară cu un număr total de 185 de grăniceri și pe timp de iarnă 7 luni cu un număr de 60 grăniceri²⁵.

NOTE

1 C. Buracu, *Din istoria Banatului Severin*, Caransebeș, 1937, p. 7.

2 B. Surdu, *op. cit.*, p. 258.

3 A. Marchescu, *op. cit.*, p. 60—68.

4 Francisc de Lotaringia în 1737 era duce de Toscana. În 1736 s-a căsătorit cu Maria Tereza, iar după moartea lui Carol VI în 1740 a devenit coregent alături de soția sa. A murit în 1765.

5 Nicolae Stoica de Hațeg, *Cronica Banatului* (ed. D. Mioc), ed. II, Timișoara, 1981, p. 177. Tabăra a fost instalată pe un platou între Slatina și Ilova, platou numit până azi „Câmpul Fomii“; vezi și P. Drăgălina, *Din Istoria Banatului Severin*, III, Caransebeș, 1902, p. 194.

6 Nicolae Stoica de Hațeg, *op. cit.*, p. 177, 179. Cronicarul afirma, bazat pe tradiție că Vancea conducea o ceată de români trimiși de turci și îmbrăcați turcește.

7 Stoica de Hațeg îl numea pe Vancea plăieș, corpul plăieșilor însă a fost organizat după 1747.

8 Tribuna Graniței, an V, 1938, nr. 4, p. 3. Vancea împreună cu Tiuchili și încă unul au fost trimiși înainte spre Ostrov ca iscoade pentru a urmări mișcările turcilor.

9 Foaia Diecezană, 1896, nr. 14, p. 3.

10 Nicolae Stoica de Hațeg, *op. cit.*, p. 183.

11 *Ibidem*, p. 180. Se pare că gen. Engelshafen i-a dat lui Vancea și un ordin scris în acest sens, pe care l-a prezentat comandantului militar al Mehădiei.

12 L. Baróti, *Adattár Délmagyarország XVIII. századi történetéhez*, Timișoara, 1893—1900, I, p. 29.

13 Nicolae Stoica de Hațeg, *op. cit.*, p. 190.

14 T. Măran, *op. cit.*, p. 160.

15 Nicolae Stoica de Hațeg, *op. cit.*, p. 184.

16 B. Surdu, *Aspecte privitoare la situația Banatului în 1743*, în AIIC, XIII, 1970, p. 768.

17 Nicolae Stoica de Hațeg, *op. cit.*, p. 201. Cronicarul spune că la Mehădia, Vancea împreună cu femeia lui a primit de la împărat un galben mare pentru gât.

18 *Ibidem*, *op. cit.*, p. 207.

19 Petru Vancea este înmormântat la Caransebeș, data nașterii este incertă — 1703 sau 1704, în satul Bucosnița, a avut un fiu care a trăit la Lugoj până la 8 septembrie 1843.

20 T. Măran, *op. cit.*, p. 153.

21 *Ibidem*.

22 *Ibidem*, p. 155.

23 *Ibidem*.

24 *Ibidem*, p. 157.

25 *Ibidem*, p. 158—159. Vezi Tabelele 1 și 2.

IV. Populația în granița româno-bănățeană

Cucerirea Banatului de către habsburgi la începutul secolului al XVIII-lea a generat fenomene sociale distincte datorate poziției juridice particulare a provinciei în ansamblul imperiului multinațional austriac. După un regim relativ favorabil pe plan economic, social, politic și religios, caracterizat prin autonomia populației autohtone și a instituțiilor ei, prin dreptul de proprietate al țărânimii asupra lotului ce-l deținea și o largă toleranță religioasă, cucerirea austriacă a transformat întreaga provincie într-un domeniu al coroanei. Populația a fost supusă la prestații pentru monarh în calitatea sa de stăpân feudal. Autonomiile instituționale au fost anulate, religia ortodoxă supusă unei puternice presiuni și a ofensivei Contrareforme care a însoțit activitatea militară austriacă, vechiile autonomii fiind anulate și înlocuite cu o administrație centralizatoare¹.

În Banat, politica populaționistă a Curții de la Viena s-a manifestat în două ipostaze; a) stabilirea populației băștinașe² și b) colonizarea unor populații catolice din țările germanice sau provincii învecinate cu acestea. Expansiunea Austriei spre est a fost însoțită de o constantă preocupare de întărire a elementului german pentru popularea acestor regiuni în vederea exploatării ei economice și pe de altă parte spre a întări apărarea granițelor. În raportul adresat de Iosif al II-lea împărătesei Maria Tereza în 1764³, se preciza necesitatea creșterii numărului populației, ridicarea bunăstării acesteia, ameliorarea nivelului moral și religios, îmbunătățirea asistenței sociale și medicale, a hranei, igienei individuale și sociale. În acest sens au fost emise o serie de legi. Familia ocupa un loc prioritar în doctrina și practica populaționistă⁴. A fost instituit un sistem de carantine de-a lungul granițelor, au fost promulgate o serie de legi și măsuri pentru combaterea ciumei, a variolei, pentru prevenirea holerei, editarea unor lucrări cu caracter sanitar, etc. Cea mai vastă campanie cu caracter populaționist a început în 1781, ce nu era încheiată nici în 1784, din cauza opoziției dârze a comitatelor. Nemulțumirea era provocată în fapt de

rezistența populară față de recensământ propagată de unii preoți ce amenința să tulbure spiritele în contextul extinderii răscoalei lui Horea. Rezistența reflectată indirect în actele emise în această perioadă de autoritățile politice sau bisericești trăda un conflict latent între comunitatea sătească și politica reformistă. Organizarea tradițională a comunității era acum bruscată printr-o suită de reglementări, ordonanțe și instrucțiuni transmise prin intermediul forurilor administrative sau bisericești. Multe directive cu caracter populaționist încurajau așezarea refugiaților din Țara Românească, Transilvania și Serbia. Au fost date legi privind amnistierea dezertorilor și refugiaților. A fost lansată o campanie pentru folosirea medicamentelor, pentru eliminarea practicilor empirice în general.

Autoritățile au luat măsuri pentru limitarea efectelor calamităților naturale (secetă, lăcuste, ger, inundații, foamete)⁵. Foametea a bătut mai ales în anii războaielor austro-turce din 1788, 1794—1795 și în special în anii 1814—1817. În anii de foamete au avut loc campanii propagandistice pentru introducerea și aclimatizarea de noi plante alimentare cum au fost: cartoful, legumele, măsuri de a se cultiva rațional pământul.

Efectul măsurilor întreprinse de autorități privind regimul demografic sunt considerabile și alături de colonizarea încurajată de forurile centrale explică până la un punct creșterea înregistrată în a doua jumătate a secolului XVIII și începutul celui următor. În epoca iluministă, populația Banatului a crescut de 2,7 ori. Astfel în granița bănățeană situația în cifre globale se prezintă după cum urmează⁶:

Anii	1787	1791	1798	1801	1815	1820	1831	1840	1845
populație	130000	400000	134807	134724	175044	195506	201 000	220 000	265 863

Situația celor 35 de sate⁷ ce au constituit nucleul viitorului regiment româno-bănățean se prezintă astfel:

Anul	1774	1787	1793	1804	1819	1836
Granița	—	—	63 007	150 591	175 044	223 721
35 sate	6 390	—	14 379	—	—	—

Analiza demografică (botezați, perechi cununate, decedați) în 32 de sate și 2 orașe din granița româno-bănățeană, bazată pe studierea registrelor de stare civilă (cele mai multe incomplete) și monografiile ale parohiilor ortodoxe se prezintă după cum urmează:

ARMENIȘ⁸

anul	botezați	cununați	decedați
1778	21	—	—
1779	25	—	—
1780	39	6	19
1781	35	12	11
1782	23	4	6
1783	48	7	16
1784	30	5	13
1785	24	22	39
1786	39	17	17
1787	32	3	44
1788	14	8	47
1790	20	6	6
1791	28	21	9
1795	18	11	7
1800	25	10	9
1805	42	12	19
1810	22	9	25
1815	25	7	28
1820	33	2	22
1825	39	5	27
1835	59	18	34
1850	59	23	28
1870	85	10	82
1872	57	31	51

BOGALTIN⁹

anul	botezați	cununați	decedați
1859	68	21	36
1860	64	19	43
1870	65	—	62
1871	65	—	46
1872	54	—	33

BOLVAȘNIȚA¹⁰

anul	botezați	cununați	decedați
1791	—	—	5
1792	—	—	5
1793	26	—	6
1794	10	—	16
1795	26	—	6
1796	14	—	28
1797	23	—	8
1798	13	—	7
1799	24	—	7
1800	11	—	10
1805	17	—	4
1810	14	—	8
1815	17	—	15
1820	16	—	4
1822	20	—	9
1823	—	—	6

BORLOVA¹¹

anul	botezați	cununați	decedați
1822	39	11	19
1823	49	10	30
1824	13	—	—
1825	9	—	—
1826	19	—	—
1827	12	—	—
1828	10	—	—
1829	19	—	—
1830	12	—	—
1835	46	—	—
1840	34	—	—
1845	45	—	—
1850	32	—	—
1855	47	—	—
1860	64	—	—
1865	31	10	—
1870	38	13	—
1872	31	9	—

BUCHIN¹²

anul	botezați	cununați	decedați
1831	7	4	14
1832	10	9	8
1833	20	—	5
1834	14	—	4
1835	9	—	5
1836	9	—	4
1853	15	8	—
1855	17	4	—
1860	20	1	—
1872	7	13	27

CARPA¹³

anul	botezați	cununați	decedați
1831	6	5	5
1832	14	7	5
1833	35	7	13
1834	31	1	19
1835	45	4	20
1836	28	8	26
1837	29	6	15
1838	27	10	19
1840	33	19	18
1845	34	8	18
1850	25	16	20
1855	30	10	37
1860	30	12	22
1865	26	3	28
1870	47	7	38
1872	33	8	25

CIUTA¹⁴

anul	botezați	cununați	decedați
1831	1	—	8
1832	9	6	22
1835	24	9	15
1840	22	4	20

CIUTA¹⁴ (continuare)

anul	botezați	cununați	decedați
1845	26	6	20
1850	19	1	24
1855	20	3	47
1860	18	8	28
1865	18	6	27
1870	25	4	26
1871	30	4	42
1872	10	7	33

CORNEREVA¹⁵

anul	botezați	cununați	decedați
1816	65	—	—
1817	63	—	—
1818	65	—	—
1820	72	—	—
1822	81	—	—
1825	75	—	40
1830	94	—	22
1835	128	—	57
1840	126	—	40
1845	118	—	70
1850	68	—	143
1860	109	31	64
1865	136	28	97
1870	128	39	102
1872	100	41	91

CRUȘOVAT¹⁶

anul	botezați	cununați	decedați
1790	6	6	5
1793	20	2	10
1795	9	7	11
1800	10	2	8
1810	17	4	42
1815	20	3	29
1820	13	5	14

CRUȘOVĂȚ¹⁶ (continuare)

anul	botezați	cununați	decedați
1840	19	2	25
1850	16	7	32
1860	23	5	24
1870	17	3	32
1872	33	6	24

DALCI¹⁷

anul	botezați	cununați	decedați
1796	6	—	15
1798	9	—	8
1800	5	—	7
1810	5	—	8
1815	7	—	10
1820	3	—	6
1825	10	4	6
1830	10	—	—

DOMAȘNEA¹⁸

anul	botezați	cununați	decedați
1791	51	17	18
1792	46	9	31
1793	39	—	—
1795	25	4	5
1800	37	13	24
1805	58	—	39

FENEȘ¹⁹

anul	botezați	cununați	decedați
1791	13	5	4
1792	11	3	2
1795	14	3	10

FENEȘ¹⁹ (continuare)

anul	botezați	cununați	decedați
1800	6	2	4
1805	8	3	3
1810	8	2	10
1820	13	2	6
1831	21	—	12
1835	26	2	13
1840	36	3	17
1850	28	12	16
1872	23	9	20

GLOBUCRAIOVA²⁰

anul	botezați	cununați	decedați
1790	11	3	6
1791	13	5	9
1793	10	6	10
1795	11	4	13
1800	17	6	11
1805	19	4	9
1810	18	4	10
1820	13	1	5
1840	40	6	23
1860	21	5	13

IABLANIȚA²¹

anul	botezați	cununați	decedați
1792	13	4	12
1793	12	5	8
1795	21	2	7
1797	34	10	7
1800	22	5	11
1805	33	2	15
1810	23	4	23
1815	29	9	17
1820	35	12	21
1825	—	12	29
1830	—	20	57
1835	—	17	41

IABLANIȚA²¹ (continuare)

anul	botezați	cununați	decedați
1840	—	17	—
1845	—	18	—
1850	—	20	—
1860	—	25	—
1865	—	22	—
1872	—	—	—

LAPUȘNICEL²²

anul	botezați	cununați	decedați
1866	42	2	10
1869	38	10	30
1870	31	8	43
1871	34	7	24
1872	30	4	13

LUNCAVIȚA²³

anul	botezați	cununați	decedați
1791	45	22	11
1795	19	5	14
1800	25	5	33
1805	28	11	23
1810	18	9	45
1830	32	4	29
1870	34	12	35

MĂRUL²⁴

anul	botezați	cununați	decedați
1802	21	10	7
1805	16	4	15
1810	16	4	24
1820	29	3	27
1830	30	—	33
1840	17	4	20

MĂRUL²⁴ (continuare)

anul	botezați	cununați	decedați
1850	33	6	30
1860	47	10	30
1865	26	1	54
1870	49	8	26
1871	34	10	52
1872	32	9	49

MEHADIA²⁵

anul	botezați	cununați	decedați
1791—			
1800	486	123	299
1801—			
1810	509	122	442
1811—			
1820	529	128	467
1821—			
1830	674	149	580
1841—			
1850	580	185	731
1861—			
1870	566	187	603

MEHADICA²⁶

anul	botezați	cununați	decedați
1790	26	—	12
1795	38	—	34
1800	45	—	20
1805	50	—	18
1810	31	—	37
1820	47	—	22
1840	68	—	58
1860	72	—	80
1872	63	—	74

OBREJA²⁷

anul	botezați	cununați	decedați
1791	43	13	17
1793	31	8	22
1795	17	13	30
1797	22	8	14
1800	13	12	18
1805	45	11	36
1820	45	—	35
1840	62	21	66
1860	77	17	44
1870	72	12	121
1872	57	25	83

PLUGOVA³⁰

anul	botezați	cununați	decedați
1831	7	5	9
1833	35	8	32
1835	33	7	13
1840	31	7	23
1850	24	17	48
1860	31	6	25
1870	26	8	44
1871	42	8	17
1872	25	15	19

ORȘOVA²⁸

anul	botezați	cununați	decedați
1792	7	2	4
1793	14	5	10
1795	25	3	11
1797	19	4	13
1800	24	1	16
1805	19	1	16
1810	21	8	33
1815	30	11	31
1820	31	6	20
1825	32	2	22
1830	24	4	28

POIANA³¹

anii	botezați	cununați	decedați
1831—			
1840	262	51	170
1841—			
1850	242	98	170
1851—			
1860	269	115	205
1861—			
1870	250	97	175

PETNIC²⁹

anul	botezați	cununați	decedați
1797	11	—	—
1800	17	—	—
1810	9	—	—
1825	25	6	19
1830	15	9	30

PRISIAN²²

anul	botezați	cununați	decedați
1832	6	3	—
1835	10	2	—
1840	6	7	—
1850	8	7	—
1855	12	1	—
1860	13	5	—
1870	16	3	24
1872	13	7	16

RUSCA³⁵

anul	botezați	cununați	decedați
1791	12	6	—
1795	12	1	—
1800	9	3	—
1815	9	5	—
1830	18	9	12
1835	29	—	28
1840	40	4	18
1845	38	3	26
1850	42	4	15
1855	34	3	64
1860	45	13	30
1865	43	12	31
1870	45	11	66

TEREGOVA³⁴

anul	botezați	cununați	decedați
1824	79	—	26
1825	79	—	48
1830	87	—	73
1835	96	—	62
1840	95	—	48
1862	101	—	53
1865	87	—	97
1872	84	—	70

VALEA BOLVAȘNIȚA³⁵

anul	botezați	cununați	decedați
1831	7	5	9
1833	35	8	32
1835	33	7	13
1840	31	7	23
1845	28	8	24
1850	24	17	48
1860	31	6	25
1865	37	7	29
1870	26	8	44
1872	25	15	19

VAR³⁶

anul	botezați	cununați	decedați
1794	17	9	12
1795	12	4	18
1800	13	4	10
1805	12	2	18
1810	10	7	15
1815	10	2	25
1820	11	3	9
1824	8	8	5

VALIȘOARA³⁷

anul	botezați	cununați	decedați
1792	—	3	—
1796	17	10	—
1800	14	8	—
1805	6	2	24
1810	14	5	6
1825	28	2	7
1830	16	5	15
1840	30	14	11
1850	23	15	34
1860	34	4	43
1870	37	6	21
1872	20	17	44

VARCIOROVA³⁸

anul	botezați	cununați	decedați
1780	21	—	7
1783	26	—	26
1785	31	—	46
1787	30	—	33
1790	15	—	—
1793	29	—	—
1805	21	3	20
1810	26	11	15
1815	14	5	14
1820	22	7	10
1824	8	5	—
1830	—	—	23

VOISLOVA³⁹

anul	botezați	cununați	decedați
1831	2	—	5
1833	14	3	28
1835	18	1	6
1840	18	3	11
1850	9	3	16
1860	15	4	11
1870	31	2	20
1872	16	1	9

ZERVEȘTI⁴⁰

anul	botezați	cununați	decedați
1791	—	7	3
1793	—	3	8
1795	—	4	20
1797	6	6	8
1800	6	7	6
1810	7	6	8
1820	12	—	8
1830	16	—	18
1835	18	8	15
1840	10	4	18
1850	15	7	21
1860	15	1	14
1865	17	1	26
1870	22	4	13
1872	11	4	14

CARANSEBEȘ⁴¹

anul	botezați	cununați	decedați
1778	129	37	182
1779	121	35	232
1780	157	43	83
1782	125	45	150
1785	44	28	47
1787	35	28	135
1788	16	36	373
1789	12	11	225
1790	54	29	78
1792	53	16	48
1794	71	30	83
1795	75	22	136
1800	99	32	83
1805	100	35	161
1810	—	20	122
1815	—	24	188
1820	—	37	26
1825	96	22	77
1830	95	25	121
1835	102	23	86
1840	88	22	92
1845	85	28	86
1850	80	27	74
1870	95	17	88
1871	80	15	100
1872	44	16	109

Registrele de stare civilă, însemnările monografice existente la unele parohii nu sunt complete sau fac referiri sporadice, unele statistici încep cu anii 1787, 1791 sau doar din anul 1831, mai mult la unele parohii nu există nici o însemnare cu caracter demografic pentru a da posibilitatea unei analize clare, precise pe perioada existenței regimentului de graniță româno-bănățean. Situația prezentată mai sus cuprinde sate ce au fost înregimentate însă de la început, deci din anul 1769, dar și din 1774 sau mai târziu și o analiză documentată sub toate aspectele se poate realiza doar din a doua jumătate a secolului XIX și până la desființarea regimentului în 1871.

Pornind de la aceste considerente se desprinde următoarea situație demografică pentru anii 1820—1872. În 32 localități se constată că în anul 1820 au fost înregistrați 728 botezați, 110 perechi ce s-au cununat și 549 de decese. Pentru anul 1850, situația pentru 29 de sate se prezintă astfel; 943 botezați, 321 perechi cununate și 584 decedați. La desființarea regimentului în 1871, în 25 de sate numărul botezaților a fost de 888, cel al perechilor cununate de 367 și al decedaților de 822. Se constată apoi și o mortalitate excesivă în comparație cu numărul noilor născuți. Numărul mare de morți în Caransebeș în 1788 s-a datorat invaziei otomane, fiind înregistrați 373 morți și doar 16 nou născuți. În 1796 la Mehadia se înregistrau 83 de decese, la Obreja în 1871, 121 decese, la Teregova în 1838 121, sau la Cornereva în 1850, statistica parohiei menționa 143 decese.

Dar se constată și o natalitate deosebită în anumite perioade. Astfel la Armeniș în 1783 se înregistrau 48 născuți, iar în 1870, 85 la Cârpa în 1835, 45, în același an la Cornereva se botezau 128 de copii, la Teregova în 1862, 101.

În 1774, districtul Caransebeș avea înglobat 76 de localități din care 75 locuite de români și una cu germani. Districtul avea 7 149 capi de familie, 1 958 jeleri, 856 văduve, 307 bărbați săraci, 344 bătrâni invalizi, 103 preoți ortodocși, 4 învățători ortodocși, 8 366 femei, 7 248 băieți sub 15 ani, 7 951 fete, în total erau 143 283 suflete. În cele două protopopiate, Caransebeș și Mehadia situația se prezintă astfel:

Protopopiat	Localități		Case		Media	
	1749	1754	1749	1754	1749	1754
Anii						
Caransebeș	68	41	8 153	6 195	119,8	151
Mehadia	41	39	2 527	2 611	61,6	66,9

Dinamica cea mai ridicată a sporului demografic s-a produs între anii 1774—1793. În granița bănățeană statisticile întocmite pe perioada 1798—1835 permit cu mai mare exactitate acest lucru.

1798	1805	1810	1813	1815	1835
125 807	150 591	168 184	172 280	175 044	241 110

În 38 de ani a avut loc un spor general al populației de 115 303, revenind o medie anuală de 3 034 locuitori. Analizând numărul populației celor 35 de sate în 1791, se constată că erau 4 sate cu câte 100 locuitori fiecare și doar două ce depășeau numărul de 1 000. Preponderența o dețineau 7 sate cu un număr cuprins între 100 și 200 locuitori și 7 sate cu un număr cuprins între 400 și 500 locuitori, populația totală fiind de 14 281 suflete (7 494 bărbați și 6 787 femei)⁴². În granița bănățeană se adaugă procentul imigranților sârbi refugiați din Turcia și parțial români din Oltenia, aici media anuală, a sporului populației este mai redusă decât în restul Banatului, mulți grăniceri au pierit în războaie și mai ales în cele napoleoniene⁴³. În cele 3 perioade de colonizare, carolină, tereziană și iozefină au imigrat în Banat peste 80 000 suflete⁴⁴. După moartea lui Iosif al II-lea, colonizarea nu mai are caracter organizat, dar numărul coloniștilor continuă să crească mai ales prin colonizări individuale efectuate din inițiativa proprietarilor de pământ. Refugiații din Turcia au fost în număr mare, mai ales sârbi. Astfel între anii 1813—1816 au intrat în graniță 55 513 refugiați sârbi, din care s-au înapoiat 36 033, rămânând însă definitiv peste 20 000⁴⁵. În 1810 au venit din Țara Românească 23 familii ce s-au stabilit la Dubova, 78 la Plavișevița și Topleț, 42 la Bozovici și Prigor, unii însă au plecat înapoi⁴⁶.

Sporul natural al populației este foarte greu de depistat din cauza lipsei de informații complete, iar analiza doar a unor sate nu poate fi folosită ca eșantion cu caracter generalizator. În aprecierea creșterii demografice, un indicator important îl constituie și coeficientul nașterilor și mortalității în ansamblul populației. O situație interesantă apare în evoluția medie a locuitorilor pe o casă sau familie. Se apreciază de către istorici și demografi, pentru acest secol cu cifra 5, numărul mediu al unei familii⁴⁷. În granița indicele pe casă evoluează aproape neschimbat între 7,5 (1805) și 8 (1816). Ritmul de creștere al caselor este mai mare decât al familiilor între 1787—1805 (16,6%), pentru case, în timp ce la familii creșterea este de 15,7%. În teritoriul regimentului româno-ilir în 1805 au fost conscriși 72 628 locuitori și 10 949 case, iar în 1816, 78 890 locuitori cu 10 600 case, făcându-se precizarea că existau și 919 familii fără casă⁴⁸.

Situația localităților din granița bănățeană între anii 1768—1847 se prezintă astfel⁴⁹.

Anii	1763	1774	1775	1781	1794	1803	1821	1847
nr. loc.	187	184	113	146	79	185	164	165

Numărul caselor din granița bănățeană (1803—1847)⁵⁰:

Anii	1803	1839	1840	1842	1844	1845	1846	1847
nr. case	19 405	30 977	31 209	31 209	31 373	31 528	31 641	31 772

În granița ritmul de creștere al numărului de familii a fost de 13,80%, sub media din provincie pentru anii 1805—1816, cu o medie anuală de 141%. În urma conscrierii din mai 1770, în cele 35 de sate analizate au fost conscrise 3 310 case, în care forța de muncă pe casă era repartizată astfel: 1 924 cu câte un locuitor apt de muncă pe casă, 1 151 case cu mai mulți oameni apti de muncă, iar văduvele și orfanii ocupau 370 de case. În urma măsurilor de împroprietărire în viitoarea graniță s-a dat pământ la 3 445 case. Având în vedere că este vorba de o conscriere în scopuri militare, a cunoașterii exacte a numărului bărbaților apti pentru serviciul militar se constată că erau apti 3 400 bărbați iar 1 843 pe jumătate invalizi. Din totalul satelor, 3 erau cu un număr de peste 200 case, 11 cu peste 100 case și 21 aveau sub 100 case. În 1816, după o conscriere sumară a regimentului valaho-ilir, situația se prezintă în felul următor:

Nr. sate	clădiri stat	familii			după naționalitate			
		comu-nale	parti-culare	cu casă	fără casă	R.	S.	G.
113	105	98	10 878	10 660	919	61 578	15 498	828

Populația graniței bănățene pe naționalități⁵¹ se prezintă astfel:

Naționalitatea	1836	1838	1842
Cehi	132	—	—
Croați	2 200	—	12 980
Evrei	—	158	418
Germani	18 433	26 155	28 212
Greci	—	200	454
Maghiari	—	3 250	3 672

Naționalitatea	1836	1838	1842
Secui	—	—	—
Sârbi	69 394	70 230	85 713
Slavi	—	—	—
Slovaci	4 680	5 386	5 816
Români	124 834	145 106	140 584

Românii reprezentau în anul 1836, 55,7% din totalul populației graniței.

Pe comitate, ritmul de creștere al familiilor este inegal și cu mari discrepanțe între cele 3 unități administrative bănățene:

comitat	1787	1793	1804	%	media/an
Caraș	35 724	36 725	38 634	8,1	0,45
Timiș	38 861	40 999	43 902	12,9	0,71
Torontal	25 659	25 689	33 535	26,7	1,48

Sporul cel mai mare se constată în regiunile de colonizare, în același timp și regiuni de câmpie, spre deosebire de Caraș mai puțin colonizat, unde blocul etnic românesc își păstra unitatea, iar creșterea era rezultatul, în primul rând al sporului natural. Media de 8,1 pe familie în Caraș se menține până la începutul secolului trecut.

Pe sexe, populația masculină a Banatului întrecea la număr foarte puțin pe cea feminină. Dacă în 1774, diferența a fost de numai 1525, în 1787 ea creștea brusc la 21 666, pentru a scădea apoi la 21 020 în 1793 și 9 940 în 1804. Oscilația trebuie pusă în legătură cu fenomenul imigrației, dar și cu războaiele de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. În 1787, în ansamblul populației masculine ponderea celor necăsătoriți întrecea pe cea a căsătoriților, aceasta și datorită faptului că datele recensământului înregistra în aceeași rubrică și tinerii.

În zona Regimentului româno-ilor, diferența între populația masculină și cea feminină era de 2 541, ponderea populației masculine fiind de 52%. Între 1885 și 1815⁵² în graniță raportul între cele două categorii a fost după cum urmează:

Anul	1805		1815	
Bărbați	76 758	60,9%	89 023	50,2%
Femei	73 833	49,1%	86 021	49,8%

Statisticile vremii, fie ele oficiale, fie cele întocmite de parohii, demonstrează toate că în teritoriul Regimentului româno-ilir românii reprezentau 90% din totalul populației, iar în cele 35 de sate români erau în proporție de 100%, situație ce rămâne neschimbată până în secolul nostru. Așa de pildă, în 1910, doar în 6 sate apar câte 1—2 familii de maghiari și în 9 localități câteva familii de germani⁵³.

Pe confesiuni, structura populației a evoluat asemănător, cu mențiunea că ortodocșii constituiau majoritatea populației. În 1787, ortodocșii reprezentau 80% din totalul populației Banatului. Ritmul de creștere a populației ortodoxe a fost însă în intervalul 1819—1836 mai scăzut în comparație cu a celei catolice sau evanghelice, fenomen determinat și explicat de colonizările efectuate. Dar cu toate acestea ortodocșii reprezentau 87,3% din totalul populației⁵⁴.

Populația din granița bănățeană pe confesiuni⁵⁵ între 1815—1844 se prezenta astfel:

anii	ortodocși	catolici	greco-catolici	luterani	reformați	evrei
				protestanți		
1815	75 035	5 415	—	2 472		—
1816	168 403	18 139	23	6 136		191
1835	203 673	27 051	62	10 166		158
1838	210 409	28 960	12	8 169	2 777	158
1842	232 972	36 133	—	7 819	3 420	418

În 1835, populația Regimentului româno-bănățean se prezenta pe confesiuni astfel: ortodocși 99 555, catolici 6 773, uniți 14, mozaici 78.

Pe categorii de vârstă, populația Banatului poate fi apreciată drept tânără, având în vedere și vârsta medie a mortalității. În 1774 în cifre absolute, băieții sub 15 ani reprezentau 73 730 respectiv 19,9%, iar fetele 78 422, adică 21,2%, în timp ce bătrânii și invalizii reprezentau 98 552 suflete, deci 17,8%, băieții între 1—12 ani numărau 81 207, iar 13—17 ani erau 17 745. În graniță în anul 1805, copiii până la 17 ani numărau 32 922 suflete (21,8%). În anul 1805 sunt conșcriși în teritoriul Regimentului valaho-ilir 10 822 copii între 1—12 ani, 4 623 între 13—17 ani, iar numărul femeilor era de 35 257, din totalul de 72 596 suflete⁵⁶. În cele 35 de sate, la 1773, din totalul de 6 390 bărbați conșcriși, tinerii erau în număr de 2584⁵⁷.

Raportul dintre populația rurală și cea urbană este net favorabil celei dintâi. Așa de pildă la 1785, orașul Caransebeș avea 477 case din care 455 ale grănicerilor români (22 case din cărămidă, 140 case din pământ bătut, 283 din lemn), 18 edificii publice între care tribunal, 2 biserici ortodoxe și una catolică, o școală, 21 prăvălii și o mulțime de ateliere ce aparțineau românilor. Orașul deținea peste 10 588 iug. de pământ⁵⁸.

Un fenomen ce s-a manifestat în graniță a fost fluctuația populației. Astfel în februarie 1775 s-au înapoiat din Țara Românească 199 familii. În urma războiului din 1788 au dispărut 7 143 locuitori. În 1790 ca urmare a numărului mare de plecați, autoritățile au acordat scutiri de impozite pe o perioadă de 5 ani pentru toți cei ce se vor înapoia din Ungaria sau Transilvania. În 1810 s-au așezat în graniță 267 refugiați din Țara Românească, urmați în 1811 de alți 252. Din Serbia, în 1813 au venit 45 475, din care s-au înapoiat doar 1 068⁵⁹.

Cu toată creșterea demografică, densitatea a rămas încă redusă. După o statistică din prima jumătate a secolului XIX⁶⁰, ce stabilea o densitate de 2 458 locuitori/mila p. în Timiș, 2 365 în Torontal, 1 914 în Caraș, iar în graniță de numai 961 locuitori pe mila p., aceasta era cea mai slabă densitate din întreaga monarhie. În cele 35 de sate, având în vedere regiunea muntoasă unde erau așezate, densitatea era și mai mică.

Politica mercantilistă specifică secolului luminilor, preocupată să asigure unitatea economică a monarhiei habsburgice până la o veritabilă autarhie se întemeia în demersul său productiv pe un suport considerabil sporit. Din aceste rațiuni Curtea de la Viena a încurajat colonizările ca una din căile importante ale creșterii demografice, a introdus o serie de măsuri pentru intensificarea sporului natural prin acțiuni profilactice, măsuri împotriva epidemiilor, foametei, prin încurajarea și consolidarea familiei, dezvoltarea învățământului, etc.

NOTE

1 N. Bocșan, *op. cit.*, p. 31.

2 Stabilizarea a fost menținută mai ales în satele de munte deoarece terenurile de la șes au făcut obiectul colonizărilor.

3 Raportul a fost întocmit după vizita efectuată de Iosif al II-lea în Banat în 1763.

4 A. Răduțiu, L. Gyémánt, *op. cit.*, vezi tabelele statistice referitoare la Banat.

5 Fr. Griselină, *op. cit.*, p. 167, 172.

6 A. Răduțiu, L. Gyémánt, *op. cit.*, p. 687, Anexa 3.

7 Situația statistică este incompletă pentru anii 1769—1774. Tabel 5.

CONSCRIEREA SATELOR 1769

Localitatea	Stăpâni casă	Frați, copii, casă	Frați, fi necăsătoriți	Total bărbați	Văduve cu casă	Total case	Contrib. anual	Zeciuială cereale	Arendă cârciumi, măcelării	Zeciuială miei	Zeciuială albine	Zeciuială vin	Taxe mori	Total
Jupalnicul Nou	55	5	24	84	3	58	228	20,47	24	2,48	0,40	58,18	—	334,34 fl.
Jupalnicul vechi	40	4	14	58	2	42	253	23,54	42	3,09	1,32	40,30	—	364,05 fl.
Coramnic	24	2	2	28	3	27	185,57	17,48	6	6,13	1,52	9	—	226,50 fl.
Tufări	68	10	13	91	2	70	470	43,44	16	12,52	1,36	30,22	—	574,35 fl.
Topleț	114	7	19	140	4	118	928	104,30	40	40,28	5,08	185,12	26	1 329,19 fl.
Bârza	39	1	4	44	1	40	300	32,12	8	17,28	0,24	68,33	12	438,37 fl.
Pecinișca	41	2	4	47	1	42	325	34,36	8	19,42	1,48	84,09	6	479,15 fl.
Mehadia	276	32	30	338	21	297	6 021	158,21	350	58	8,20	622,21	68	3 286,02 fl.
Valea Bolvaș- nița	79	2	12	93	11	90	907	69,21	20	51,15	2,40	9,54	21	1 081,10 fl.
Plugova	70	8	16	94	2	72	752	61,45	20	42,27	6,57	1,52	20	905,00 fl.
Globurău	67	3	5	75	5	72	580	55,35	16	35,21	3,04	5,24	56	751,24 fl.
Bogâltin	55	20	16	91	9	64	768	55,41	18	61,42	7,20	—	21	931,43 fl.
Cornereva	143	6	20	169	29	172	1 230	100,43	38	136,22	11,26	—	61	1 577,30 fl.
Teregova	245	31	6	282	10	255	2 186,3	130	82	84,33	8,48	—	50	2 541,59 fl.
Rusca	82	9	11	102	12	94	851,17	28,21	24	47,12	3,04	—	44	997,54 fl.
Feneș	57	14	2	73	1	58	579,22	23,20	19,30	26,48	3,04	—	13	665,05 fl.
Armeniș	93	16	12	121	3	96	1 063,19	66,59	40	85	2,08	—	31	1 288,26 fl.
Sadova	40	10	2	52	—	40	495,58	21,46	16	23,34	2,12	—	6	565,31 fl.
Ilova	59	10	15	84	3	62	631,13	23,34	20	38,34	3,56	—	15	732,17 fl.
Vârciorova	85	18	18	121	14	99	952,40	49,09	27,30	57,55	3,52	—	23	1 114,07 fl.
Bolvașnița	64	3	1	58	5	59	449,25	21,32	16,30	26,16	3	—	15	531,44 fl.

Localitatea	Stăpâni casă	Frați, copii, casă	Frați, fii necăsătoriți	Total bărbați	Văduve cu casă	Total case	Contrib. anual	Zeciuială cereale	Arendă cârciumi, măcelării	Zeciuială miei	Zeciuială albine	Zeciuială vin	Taxe mori	Total
Borlova	95	13	13	121	6	101	1 191	30,32	29,30	72	3,24	—	26	1 352,36 fl.
Turnul	39	—	4	43	2	41	368	11,52	13,30	11,36	1,56	—	14	420,55 fl.
Rueni	31	2	4	37	1	32	211,45	9,50	12	7,55	1	—	11	333,31 fl.
Zervești	46	7	2	55	2	48	418,22	21,11	17,30	13,54	1,40	—	10	482,38 fl.
Dalci	27	2	8	37	—	27	182,45	7,59	9,30	2,24	2,16	—	—	204,54 fl.
Cicleni	14	1	—	15	2	16	139,56	6,28	8	5,40	0,32	—	—	160,36 fl.
Var	71	20	2	93	12	83	1 018	21,26	21	50,18	3,40	—	12	1 126,28 fl.
Ohaba Bistra	81	15	15	111	4	85	832,10	27,06	20	12	2,56	—	20	914,13 fl.
Mal	27	2	4	33	4	31	262,42	12,42	10	7,12	1,28	—	20	314,00 fl.
Crâșma	48	2	3	53	—	48	416,31	24,55	10,30	10,39	2,04	—	8	472,39 fl.
Mărul	138	8	3	149	1	139	1 308,45	23	23	53,25	3,16	—	17	1 428,30 fl.
Valea Mare	12	—	—	12	—	12	127	3,32	2,30	4,49	1,24	—	3	142,19 fl.
Marga	68	13	8	90	9	77	901,15	16,29	24	61	2,20	—	15	1 010,07 fl.

8 AMB, O. Costescu, *Monografia parohiei ortodoxe române Armeniș*, dactilo., 1949, p. 33—34.

9 AMB, R. Văleanu, *Monografia parohiei ortodoxe române Bogăltin*, dactilo., 1953, p. 7.

10 DJANCS, Fond 109, Inv. 200, Colecția de registre parohiale de stare civilă. Parohia ortodoxă română Bolvașnița, registrele cuprind date incomplete.

11 AMB, D. Grama, *Monografia parohiei ortodoxe române Borlova*, dactilo., 1950, p. 35 (date incomplete).

12 AMB, C. Temeș, *Monografia parohiei ortodoxe române Buchin*, manuscris, 1955, p. 33.

13 AMB, *Monografia parohiei ortodoxe române Cârpa*, manuscris incomplet, 1951. Azi satul se numește Valea Timișului.

14 AMB, I. Ostrovan, *Monografia parohiei ortodoxe române Ciuta*, manuscris, 1955, p. 3.

15 AMB, V. Chiticariu, *Monografia parohiei ortodoxe române Corneteva*, manuscris, 1950, p. 11.

16 AMB, St. Grigore, *Monografia parohiei ortodoxe române Crușovăț*, manuscris, 1950, p. 17.

17 DJANCS, Fond 109, Inv. 200, Parohia ortodoxă română Dalci.

18 *Ibidem*, Parohia ortodoxă română Domașnea.

19 AMB, V. Païca, *Monografia parohiei ortodoxe române Feneș*, dactilo., 1950, p. 18.

20 DJANCS, Fond 109, Inv. 200, *Parohia ortodoxă română Globucraiova*.

21 AMB, Oct. Trailovici, *Monografia parohiei ortodoxe române Iablanița*, dactilo., 1959, p. 17, DJANCS, Fond 109, Inv. 200, Parohia Iablanița.

22 AMB, Z. Drăgan, *Monografia parohiei ortodoxe române Lăpușnicel*, manuscris, 1950, p. 3.

23 AMB, I. Săbăilă, *Monografia parohiei române Luncavița*, manuscris, 1960, p. 28.

24 AMB, Gh. Popovici, *Monografia parohiei ortodoxe române Mărul*, manuscris, 1959, p. 16.

25 AMB, I. Urechiatu, *Monografia parohiei ortodoxe române Mehația*, dactilo., 1960, p. 19.

26 AMB, M. Ienea, *Monografia parohiei ortodoxe române Mehadica*, manuscris, 1950, p. 21 (statistică incompletă).

27 AMB, M. Rădoi, *Monografia parohiei ortodoxe române Obreja*, manuscris, 1951, p. 15.

28 AMB, C. Biciușcă, *Monografia parohiei ortodoxe române Orșova*, manuscris, 1959, p. 29.

29 AMB, N. Sinevici, *Monografia parohiei ortodoxe române Petnic*, dactilo., 1959, p. 15—16.

30 AMB, I. Ipolit, *Monografia parohiei ortodoxe române Plugova*, manuscris, 1949, p. 5.

31 R. Simeria, *Monografia parohiei ortodoxe române Poiana*, dactilo., 1944, p. 5.

32 AMB, C. Temeș, *Monografia parohiei ortodoxe române Prisian*, manuscris, 1955, p. 33.

- 33 AMB, I. Sârbu, *Monografia parohiei ortodoxe române Rusca Teregova*, manuscris, 1960, p. 11.
- 34 AMB, M. Ciorei, *Monografia parohiei române Teregova*, manuscris, 1952, p. 143—144.
- 35 Date statistice din monografia parohiei Plugova.
- 36 DJANCS, Fond 109, Inv. 200, Parohia ortodoxă română Var.
- 37 AMB, V. Suci, *Monografia parohiei române ortodoxe Vălișoara*, manuscris, 1955, p. 7.
- 38 DJANCS, Fond 109, Inv. 200, Parohia română ortodoxă Vârciorova.
- 39 AMB, I. Chioaru, *Monografia parohiei române ortodoxă Voislova*, manuscris, 1960, p. 12.
- 40 AMB, I. Cocârlă, *Monografia parohiei române ortodoxe Zervești*, dactilo., 1951, j. 39, DJANCS, Fond 109, Inv. 200, Parohia Zervești.
- 41 AMB, T. Roșca, *Monografia parohiei ortodoxe române Caransebeș*, dactilo., 1953, p. 40 (situație statistică incompletă).
- 42 Gr. Popiți, *Date și documente bănățene (1728—1887)*, Timișoara, 1939, p. 82—83.
- 43 Vezi pe larg, N. Bocșan, M. Duma, P. Bona, *Franța și Banatul 1789—1815*, Reșița, 1994.
- 44 A. Tintă, *Colonizările habsburgice în Banat (1716—1740)*, Timișoara, 1972, p. 73.
- 45 Gr. Popiți, *op. cit.*, p. 122.
- 46 C. Groșoreanu, *Situația românilor bănățeni în decursul secolului XVIII*, în RISBC, XIII, 1944, p. 161—202.
- 47 N. Giurgiu, *Populația Transilvaniei la sfârșitul secolului XVIII și începutul secolului XIX*, I, p. 102. Populația grănicerească în urma recensământului din 1784—1787 era de 244 534 locuitori, reprezentând 9,79% din totalul populației Transilvaniei acelei perioade.
- 48 Gr. Popiți, *op. cit.*, p. 97, 123, J. Szentkláray, *op. cit.*, p. 96. În conscripția fiscală austriacă din 1717, Slatina avea 100 case, Caransebeș 422, Goleț 24, Armeniș 48, Teregova 70, Domașnea 90, Buceoșnița 22. În statistica din 1749, Armeniș avea 83 case, Slatina 36, Feneș 40. În 1717, districtul Caransebeș avea 91 de sate cu 3 915 case, districtul Orșova 39 sate cu 1 717 case.
- 49 A. Răduțiu, L. Gyemant, *op. cit.*, p. 717, Anexa 22.
- 50 *Ibidem*, Anexa 25.
- 51 *Ibidem*, p. 700, Anexa 10.
- 52 Gr. Popiți, *op. cit.*, p. 55.
- 53 T. Lalescu, *Le probleme ethnographique du Banat*, Paris, 1919, Colonizările cu maghiari în unele părți ale Banatului au început în anul, 1872.
- 54 Gr. Popiți, *op. cit.*, p. 127.
- 55 A. Răduțiu, L. Gyemant, *op. cit.*, p. 706, Anexa 13, Tabel 4.
- 56 Gr. Popiți, *op. cit.*, p. 127.
- 57 *Ibidem*, p. 55. Conscrierea s-a făcut după scăderea numărului imigranților. La totalul cifrei sunt cuprinși și invalizii.
- 58 I. B. Mureșianu, *Caransebeșul în 1785*, în Dacia, I, nr. 14, 1939.
- 59 Gr. Popiți, *op. cit.*, p. 121—122.
- 60 E. Fenyés, *Az Austriai Birodalom statistikaia es földrajtibrasa*, II, Pesta, 1857, p. 97.

TABEL 4

populația satelor pe confesiuni în anul 1992

Localitatea	Populația stabilă	Ortodocși	Romano-catolici	Bapțiști	Pentecostali
0	1	2	3	4	5
Armeniș	1 519	1 478	2	39	—
Băile Herculane	5 698	5 417	179	28	—
Bănia	1 400	1 339	—	60	—
Bârza	602	550	19	32	1
Bogâltin	610	238	—	—	—
Bovașnița	1 542	475	—	135	—
Borlova	625	1 082	—	193	212
Borlovenii Vechi	238	561	—	60	—
Bozovici	2 668	2 424	122	90	20
Buchin	457	404	6	43	—
Bucoșnița	893	860	1	31	1
Cănicea	434	434	—	—	—
Cârpa	636	610	—	21	5
Cicleni	33	7	—	—	26
Cireșa	835	729	40	39	14
Ciuta	375	292	—	79	2
Cornea	930	926	—	3	—
Cornereva	3 594	3 594	—	—	—
Crușovăț	683	667	—	15	—
Cuptoare	427	425	—	—	—
Dolboșeț	1 107	1 066	2	34	1
Dalci	295	266	—	2	27
Domașnea	1 269	1 265	—	4	—
Feneș	856	749	11	60	1
Gârbovăț	773	685	4	83	—
Glimboca	1 931	1 573	7	220	122
Glubucraiova	882	742	—	138	—
Globurâu	311	311	—	—	—
Goleț	655	464	1	190	—
Iablanița	1 010	989	9	11	—
Iaz	700	520	4	10	166
Ilova	972	887	—	85	—
Lăpușnicel	752	733	3	14	1
Lăpușnicul M.	1 410	1 147	4	254	—
Luncavița	1 132	1 131	—	—	—
Mal	422	323	4	51	44
Marga	1 311	1 182	2	119	—
Măru	1 040	1 000	—	7	32
Mehadia	2 834	2 708	54	45	10
Mehadica	1 026	1 026	—	—	—
Moceriș	792	715	—	76	—
Obreja	1 774	1 462	14	165	63

TABEL 4 (continuare)

0	1	2	3	4	5
Pătaș	755	741	—	11	—
Pecinișca	642	623	7	12	—
Petnic	937	841	—	96	—
Petroșnița	1 050	894	—	155	—
Plugova	1 101	753	2	8	—
Poiana	761	1 091	—	—	—
Prilipeț	879	804	1	74	—
Prisian	464	392	—	63	—
Putna	213	207	6	—	1
Rudăria	1 970	1 702	—	264	—
Rusca T.	1 481	1 413	15	51	—
Sadova Nouă	388	372	—	15	—
Slatina Timiș	1 977	833	1 035	57	51
Sopotul Nou	379	343	—	27	9
Teregova	3 464	3 336	31	79	2
Topleț	2 716	2 574	38	66	19
Turnu Rueni	1 599	1 300	51	146	89
Valea Bolvașnița	1 018	1 011	—	7	—
Var	438	386	—	2	48
Vălișoara	797	722	2	66	7
Vârciorova	1 112	908	2	169	30
Verendin	2 016	2 015	—	—	—
Voislova	669	542	17	87	3
Zăvoi	788	689	15	3	71
Zervești	581	462	—	—	119
Zlagna	386	290	—	96	—
Caransebeș	31 380	27 530	1 855	858	470

V. Biserica ortodoxă in granița româno-bănățeană

Militarizarea graniței bănățene a început cu manifestarea nemulțumirilor satelor românești ortodoxe ce urmau să fie militarizate. La început populația românească a refuzat să se încadreze în formația militară, țărani satelor ce urmau a fi militarizați s-au refugiat în păduri sau în Țara Românească și Transilvania. Autoritățile habsburgice prin măsuri drastice, mergând până la mutarea lor în regiunile mlăștinoase, unde mureau cu miile, au reușit să înființeze regimentul valaho-ilir în 1774 ce însuma 99 de sate militarizate¹. Grănicerii au fost împroprietăriți cu sesii de pământ, au primit și alte privilegii, ajungând la o stare materială deosebită față de ceilalți locuitori ai Banatului nemilitarizați, din rândul cărora se vor ridica numeroși ofițeri care își vor menține religia și naționalitatea contribuind în mod activ și la propășirea bisericii ortodoxe române din Banat.

În fața ofensivei otomane, împăratul Leopold I (1657—1705) a căutat să câștige de partea sa popoarele din Balcani cărora le-a adresat o proclamație la 6 aprilie 1690 în care le cerea să se alieze trupelor imperiale pentru ca împreună să înlăture pe turci. În schimbul ajutorului, Leopold le garanta libertatea confesională, scutirea de impozite și de sarcini și dreptul de a-și alege voievozi dintre ei. Leopold a mai emis alte două proclamații, în una dintre ele aducându-i elogii patriarhului de Ipek, Arsenie III, Cernoievici² pentru serviciile făcute cauzei creștinilor în timpul războiului, motiv pentru care patriarhul nu mai putea rămâne în teritoriul otoman și se va refugia cu un mare număr de credincioși la Belgrad, de unde va trimite împăratului Leopold un memoriu cuprinzând doleanțele lor. Privilegiile acordate sârbilor au fost stipulate în diploma din 21 august 1690 după lungi și migăloase tratative între episcopul Isaia Diacovici — delegatul adunării naționale a sârbilor ținută la 18 iunie 1690 la Belgrad și Curtea de la Viena. Diploma recunoștea dreptul sârbilor „de a-și păstra liber toate tradițiile sârbești după

calendarul vechi conform legilor bisericii orientale de rit grecesc și să „nu suferă nici o molestare, acum ca și în viitor în exercițiul acestora din partea nimănui, fie laic, fie cleric“, având dreptul să-și aleagă dintre ei arhiepiscop de limba și naționalitatea sârbească desemnat de reprezentanții ecleziastici și mireni, iar arhiepiscopul să aibă dreptul de a dispune asupra tuturor bisericilor orientale de rit grecesc, de a consacra episcopi și de a numi preoți în mănăstiri, de a zidi biserici unde va fi nevoie pe cheltuială proprie în orașe și sate, a instrui preoți sârbi, să aibă ca și până atunci toată puterea de a conduce bisericile de rit grecesc, ca și comunitățile de această confesiune cu propria sa autoritate bisericească în virtutea privilegiilor acordate³. Arhiepiscopul își întindea jurisdicția putând să numească episcopi și preoți în Serbia, Bulgaria, Dalmația, Bosnia, Iliria, Herțegovina, Muntenegru, Croația, Ungaria, Sirmium, Ineu. Preoții erau scutiți de orice impozit și de obligația de a incartirui soldați. Arestarea unui preot se putea face doar cu aprobarea împăratului. În caz de abateri, preoții erau judecați de mitropolit și episcopi după dreptul canonic. Laicii nu aveau dreptul să se amestece în afacerile bisericești. Împăratul se obliga să restituie bisericile ocupate de turci. Un articol important ce viza combaterea prozelitismului catolic stipula că „nu vom tolera ca cineva, fie preot, fie mirean să molesteze pe arhiepiscopul sau episcopii voștri atunci când vor vizita bisericile din orașe sau sate, sau vor împărți învățături parohilor și credincioșilor“⁴.

Prin diploma din 21 august 1690, Leopold I a extins jurisdicția canonică a patriarhului sârb asupra tuturor credincioșilor de rit ortodox din Imperiul habsburgic, deci Arsenie III Cernoievici a început organizarea ierarhiei sârbe de pe teritoriile unde se aflau creștinii ortodocși iar propunerea patriarhului de a înființa noi episcopii a fost confirmată de împărat prin diploma din 4 martie 1695. Prin această diplomă populația sârbă era scutită de dijmele datorate clerului catolic, aceste dijme trebuiau să fie folosite pentru întreținerea și consolidarea bisericii ortodoxe⁵.

Între eparhiile sufragane era și cea de la Vârșeț, cu reședința la Caransebeș, avându-l ca episcop pe Spiridon Stibița⁶.

Episcopia românească cu capitala în orașul Caransebeș a existat încă din vechime și după tradiție cuprindea districtele: Lugoj, Caransebeș, Mehadia, Almaș, Carașova, Ilidia, Vârșeț, Palanca până la Dunăre, iar episcopul își avea reședința la Caransebeș și depindea de Mitropolia Transilvaniei, așa cum depindea de altfel întreg Banatul. Alegerea orașului Caransebeș ca reședință episcopală rezidă în acest aspect istoric și nu în faptul că orașul în acel timp nu era sub dominație otomană, de altfel Caransebeșul era expus mai mult

invaziilor otomane, așa cum se poate constata din istoria acelei perioade⁷.

Orașul Caransebeș, vechi centru episcopal încă din secolul XI, al cărui șir de episcopi a fost întrerupt de-a-lungul vremii datorită vicisitudinilor istoriei acestor locuri. De altfel nu trebuie înlăturată nici știrea menționată într-un raport din anul 1860 al episcopului Kengelaș al Vârșetului în care se menționa că după tradiție, episcopul Caransebeșului încă din veacul XIII ar fi fost sufragane mitropoliei de Alba Iulia.

În 1695 mitropolitul Cernoevici numea 7 episcopi între care Isaia Diaconovici la Timișoara și Ineu și pe Spiridon Stibița la Vârșet cu reședința la Caransebeș⁸.

Sigiliul nou createi episcopii de Vârșet purta însemnele Sf. Gheorghe, care este hramul catedralei episcopale din Caransebeș.

Spiridon Stibița în 1695 și Moise Stanoevici în 8 aprilie 1722 au fost numiți episcopi ai Vârșetului, dar în acea perioadă funcționa încă episcopia Caransebeș. Despre episcopul Stibița se știe că a murit în anul 1721 sau 1722, iar un document din 1723 precizează că episcopul Stanoevici a avut reședința la Caransebeș de unde a condus ambele episcopii. Se pare deci că Stanoevici a condus episcopia Caransebeșului contrar dispoziției diplomei leopoldine din 1695. Spiridon Stibița nu a putut ocupa și dieceza Caransebeș și nu a stat acolo de la începutul instalării sale, pentru că această dieceză era situată în teritoriul districtelor românești ale Banatului care erau legate încă de Transilvania și nu era cuprinsă în privilegiile diplomei leopoldine.

Episcopul Maxim Nestorovici a fost numit episcop al Caransebeșului la 8 mai 1728, de asemenea încălcând prevederile diplomei leopoldine.

Sinodul de la Carloviț din 25 februarie a stabilit întinderea diecezei Caransebeș, căreia i s-au mai adăugat și districtele vecine Cluci, Craina, Crivina și cetatea Orșova. Tot la acest sinod, cu consimțământul episcopului Timișoarei, episcopul Nestorovici a mai primit în anul 1733 din dieceza Timișoarei (districtul Lugoj) încă 13 sate. În vreme ce Nestorovici era episcop la Caransebeș, Eutimiu Damianovici era episcop la Vârșet, iar după moartea lui Nestorovici în 1739, Damianovici a administrat timp de doi ani ambele dieceze, dar fără cele trei districte menționate mai sus. În 1741, ambele dieceze fiind vacante, la 24 ianuarie 1741, Isaia Antonovici a fost numit episcop al Caransebeșului și al Vârșetului. La fel, a fost numit episcop pentru ambele dieceze în 1750 și Ioan Georgevici. Acesta a înaintat împărătesei Maria Tereza un memoriu prin care

solicita să i se dea cele trei districte luate și care erau părți constitutive ale diecezei Caransebeș, subliniind că „nu poate să se susțină“ doar cu cele patru districte rămase, cerând în același timp și 81 de sate din districtul Lugoj. O comisie formată din episcopul Timișoarei, Vichentie Ioanovici și „cei mai bătrâni și aleși“ locuitori ai districtului Lugoj a arătat la 20 octombrie 1759 că încă din anii 1716—1720 din districtul Lugoj, sub jurisdicția diecezei sârbe Timișoara erau 81 comunități, iar sub jurisdicția episcopului de Vârșeț doar 17, iar cele trei districte, deși românești aparțin mitropoliei sârbe și doar cât a trăit episcopul Nestorovici au fost încorporate diecezei Caransebeș, iar după moartea acestuia și după războiul din 1738 au fost date din nou mitropoliei sârbe. Ca urmare a constatării comisiei, episcopul Georgevici în 1760 a primit în administrare cele 17 comunități ce le avusese și până atunci iar cele 81 comunități solicitate au rămas în continuare sub jurisdicția episcopiei Timișoarei. Celelalte 117 comunități din districtul Lugoj au ținut de episcopia Caransebeș. De altfel dieceza sârbă a Timișoarei avea nu numai 81 comune care a stabilit comisia ci 94 comune românești, adică și cele 13 comune date prin hotărârea sinodului episcopului Nestorovici și Georgevici. Nu cunoaștem exact data când a luat ființă episcopia de Vârșeț și nici întinderea ei teritorială. Dar se pare că nu putea cuprinde decât districtele administrative Vârșeț și Palanca și probabil câteva comune din districtul Timișoara și Becicherec.

Cele 104 comune din districtul Timișoara împreună cu alte 74 comune din teritoriul regimentului româno-bănățean au aparținut diecezei românești a Caransebeșului până la încorporarea acestora la Vârșeț. Începând cu sinodul din 1774 episcopia s-a numit episcopia de Caransebeș-Vârșeț⁹.

Lista cronologică a episcopilor cuprinde pe Simion (1608), Antonie (1622), Teodosie (1662), Spiridon Stibița (1695—1702), Moise Stanoievici (1722—1726), Nicolae Dimitrievici (1726—1728), Maxim Nestorovici (1728—1738), Eftimie Damianovici (1739), Isaia Antonovici (1741—1748), Ioan Gergevici (1749—1769), Vichentie Popovici (1769—1785), care a mutat reședința episcopală la Vârșeț, Iosif Ioanovici Șakabent (1785—1805), Petru Ioanovici Vidak (1806—1818), apoi episcopia a fost administrată între anii 1818—1828 de arhimandritul Sinesiu Radivoevici — egumen la mănăstirea Mesici, după care vor urma episcopii Maxim Manuilovici (1829—1833), Iosif Raiacici (1834—1842), Ștefan Popovici (1843—1849). Între anii 1849—1853, eparhia a fost administrată de Samuil Mașirevici — fost arhimandrit la mănăstirea Bezdin, urmând apoi episcopii Emilian Kengelaț (1853—1865) și Ioan Popasu (1865—1889)¹⁰.

Prin pacea de la Passarowitz, Austria a obținut de la Imperiul otoman Banatul, Oltenia, o parte din Serbia cu Belgrad, părți din Slavonia și Bosnia. Belgradul era reședința unui mitropolit sârb Moise Petrovici, care până la ocuparea austriacă depindea de Ipek, acesta a obținut recunoașterea din partea Curții de la Viena, la 10 septembrie 1718. Deci după pacea de la Passarowitz avem două categorii de ierarhi sârbi în Imperiul habsburgic; cei doi episcopi de Timișoara și Vârșeț, precum și mitropolitul din Belgrad numiți de patriarhul de Ipek și noua ierarhie din Carloviț recunoscută prin diploma leopoldină din 1695¹¹. Nedorind întărirea națiunii sârbe, Curtea de la Viena a recunoscut două mitropolii independente una de alta; la Carloviț cu episcopii de Arad, Buda, Slavonia, Kostajnica și Carlstadt și la Belgrad cu episcopiile Timișoara, Caransebeș, Vârșeț, Râmnic și Valjevo¹².

Dar în urma congresului bisericesc convocat în urma morții mitropolitului Vichentie Popovici de la Carloviț a fost ales Moise Popovici ca mitropolit, făcându-se astfel unificarea bisericii sârbe. Manevrele Curții de la Viena de a menține două mitropolii sârbe au eșuat în 1730, când după moartea lui Moise Petrovici a fost ales Vichentie Ioanovici (1727—1731) ca unic mitropolit al națiunii sârbe cu sediul la Carloviț, acestuia i-a urmat Arsenie IV. Ioanovici Șakabent (1741—1749) ce a funcționat înainte la Ipek și datorită faptului că a fost în fruntea partidei antiotomane în timpul războiului din 1737—1739 a fost nevoit să se refugieze însoțit de un nou val de emigranți sârbi și albanezi ce se vor stabili în jurul Panciovei, Bisericii Albe și Becicherecul Mare.

Românii din Banat împreună cu preoții și cnezii lor au sperat că noua stăpânire habsburgică le va aduce și emanciparea de sub ierarhia străină prin comanda unui episcop român. În acest scop vor înainta la 1717 comandantului trupelor imperiale din Sibiu un memoriu în care cereau ca episcopul Moise Stanoevici să fie înlocuit cu episcopul român Petronie; „noi cei ce suntem cnezi ai ținutului Caransebeș și ai Orșovei și ai Lugojului dăm această scrisoare a noastră și ne-am pus pe ea degetele spre mai multă credință și ne rugăm la strălucita și la înalta domnie a voastră, comite general Steinville cerând ca să facă înălțimea sa pomană, pentru mare numele lui Dumnezeu, sănătatea sa și fericirea prea înaltului împărat, ca să ne dea nouă de vlădică pe ce-l care-l vrem noi să păstorească, anume Petronie să ne fie nouă episcop, iar cel care a rămas din vremea turcilor anume Moise, nouă ne trebuie, ca să știe strălucirea voastră, că el se ține tot de rânduiala turcească¹³. În continuare se arată abuzurile episcopului Moise cu scopul de a sprijini numirea lui Petronie. Memoriul din 10 febru-

arie 1717 a fost semnat de 12 protopopi cu toți preoții lor și 40 de cnezi din mai multe sate și ținuturi¹⁴. Acest memoriu constituie începutul unei acțiuni a clerului și românilor ortodocși din Banat prin care urmăreau înființarea unei ierarhii românești, doleanțe ce vor continua până la înființarea mitropoliei și a episcopioilor românești bănățene.

După ocuparea Olteniei de trupele austriece, episcopul de Râmnic, Damaschin a constatat că este subordonat mitropolitului din Belgrad sau altul mitropolit ortodox din țările dominate de austrieci¹⁵.

În concepția Vienei, românii erau considerați ca făcând parte din „națiunea iliră“ ce cuprindea pe sârbi și alte popoare din Balcani, deci considerau ca întemeiată măsura ca din punct de vedere ierarhic episcopia Râmnicului să fie supusă jurisdicției unui mitropolit ilir. Episcopul Damaschin dorea înființarea unei ierarhii românești în cadrul Imperiului habsburgic, independentă de cea sârbă. Astfel el a trimis Curții de la Viena în 1720 un memoriu în 11 puncte în care cerea printre altele; reînființarea vechii mitropolii a Severinului prin ridicarea episcopiei Râmnicului la rangul de mitropolie căreia să-i fie subordonată și episcopia Mehadiiei. Clerul ortodox din Oltenia protesta împotriva pretenției lui Moise Petrovici de a subordona episcopia Râmnicului mitropoliei din Belgrad.¹⁶ În legătură cu acest plan de a înființa o ierarhie ortodoxă română în imperiul austriac trebuie pus și memoriul trimis de preoții bănățeni generalului Steinville împotriva mitropolitului Moise Petrovici. Jurisdicția mitropoliei Belgradului asupra Râmnicului a fost limitată din punct de vedere canonic. Din această cauză urmașii lui Damaschin nu au fost instalați de mitropolit ci de episcopul de Caransebeș-Vârșeț, așa cum a fost episcopul Ștefan de Govora instalat la 16 ianuarie 1727 de episcopul Caransebeșului, Nicolae Dimitrievici însoțit de arhimandritul Isaia Antonovici și de secretarul mitropolitan Gavril Iurait¹⁷. Cu toate că planul lui Damaschin nu s-a realizat, urmașii lui vor continua să se intituleze „exarhul Severinului și a toată Mehadia“, așa cum ne apare titulatura episcopului Inochentie în 1734.

La venirea austrieților, biserica ortodoxă din Banat era bine consolidată și a putut să se opună ofensivei catolice. Configurația etnică a Banatului a fost românească indiferent de vicisitudinile vremii. Astfel în 1743, în districtul Caransebeș erau 75 sate românești în districtul Palanca 42 sate românești și 8 sate sârbești, în districtul Lugoj 96 sate românești, în districtul Orșova 37 sate românești în districtul Vârșeț 40 sate românești, 16 sate sârbești, 7 sate cu populație mixtă, 2 sate germane. În 1749 episcopia de Caran-

sebeș — Vârșeț avea 5 protopopiate cu 75 parohii, cu 68 sate cuprinzând 8 153 case. Protopopiatul Caransebeș cu 60 sate, 35 parohii și 4 166 case¹⁸. Sate cu populație majoritară românească erau și în districtele Timișoara, Ciacova, Cenad, Lipova. De altfel edificatoare este și statistica din 1820 ce cuprinde credincioșii din diecezele Arad, Timișoara, Vârșeț. Astfel în dieceza Vârșeț erau 220 746 credincioși ortodocși români și doar 28 959 credincioși sârbi. Austriecii vor fi nevoiți să stabilească raportul dintre cele două confesiuni, ce va fi concretizat la sinodul ținut la Timișoara la 25 aprilie 1721¹⁹, la care au participat mitropolitul Moise Petrovici, episcopii de Caransebeș — Vârșeț și Timișoara și guvernatorul Banatului, generalul Wallis. Sinodul a stabilit 17 puncte care prevedeau: libertatea ortodocșilor de a frecventa bisericile catolice, mitropolitul și episcopii ortodocși nu puteau judeca preoții romano-catolici, nepedepsirea preoților sau creștinilor ortodocși care voiau să treacă la greco-catolici, interzicerea preoților greco-ortodocși de a boteza și cununa credincioșii romano-catolici, rudele apropiate nu se pot căsători între ele asistența religioasă și împărțășania să fie dată și celor săraci, asistența religioasă infirmilor și celor condamnați la moarte, tinerii ortodocși puteau urma cursurile unor școli înalte germane și latine, măsură ce va fi prevăzută în Regulamentul iliric din 1770. Punctul 15 prevedea ca „să fie opriți cu strășnicie toți schismatici a ocări, batjocuri, lua în răs ori înjura credința catolică”²⁰. Acest punct demonstrează dărzenia cu care ortodocșii din Banat întâmpinau prözelitismul catolic.

Toate aceste hotărâri au fost luate în plină ofensivă a catolicismului, când ierarhia ortodoxă română din Transilvania era desființată, iar cei care luptau pentru menținerea religiei străbune erau prigonii și întemnițați. În aceste condiții vor milita în Banat pentru apărarea ortodoxiei călugărul Visarion, Oprea Miclăuș și preotul Măcinic²¹.

Datorită privilegiilor de care se bucură biserica ortodoxă bănățeană, aici și-au găsit loc mulți preoți veniți din Principatele române, biserica bănățeană devenind astfel un factor important pentru menținerea unității poporului român, acești preoți aveau cărți de ritual, toate tipărite în Țara Românească, Transilvania și Moldova prin care aceștia mențineau și unitatea culturală a românilor din provinciile românești. Astfel în dieceza Caransebeș-Vârșeț, din analiza conscripției întocmită în 1767 se constată că din totalul 389 preoți, numai din Țara Românească au venit să slujească aici 80, de preoți.

Cu toate că a fost supusă unei ierarhii superioare străine, biserica ortodoxă română din Banat a devenit în secolul XVIII, apă-

rătoarea ortodoxiei și un factor important în menținerea unității poporului român. Românii bănățeni vor începe în a doua jumătate a secolului XVIII o intensă mișcare petiționară pentru instaurarea unei ierarhii superioare românești. În secolul al XVIII-lea în Banat problema confesională a stat sub semnul privilegiilor ilire, fenomen ce a marcat caracterul particular-individual al provinciei în comparație cu alte zone românești din Imperiul habsburgic. Într-o perioadă în care religia ortodoxă n-a fost recunoscută în Transilvania și Ungaria, când națiunea română era tolerată, românii bănățeni alături de sârbi au beneficiat de o situație mai bună, bucurându-se de unele privilegii care le-au permis să-și conserve limba și individualitatea, factori ce au favorizat mai târziu întărirea specificului național²².

Sârbii (ilirii) prin patriarhul lor din Ungaria, Arsenie III Cernoevici²³, în baza înțelegerii cu împăratul Leopold I a primit drepturi și privilegii speciale. Cernoevici a întemeiat mitropolia de Carloviț ce avea 7 eparhii sufragane din care trei existau anterior iar acum au mai fost înființate patru. Cele trei eparhii vechi erau Timișoara-Ienopole, Vârșeț și Buda, iar cele nou înființate; Oradea, Szeghedin, Mohács-Sighet, Caloviț-Zrinopolje. Referitor la autonomia bisericească a sârbilor au fost date mai multe diplome imperiale, între care se evidențiază cele din 20 august 1691 și 5 mai 1695 prin care erau asigurate și garantate neatârnrarea bisericii ortodoxe sârbe. Românii din părțile ungurene și bănățene, prudenți, când au văzut că mitropolitul Atanasie Anghel a trecut la unirea cu biserica Romei²⁴, s-au pus sub scutul privilegiilor date sârbilor și au format cu aceștia o singură biserică²⁵. Câștigând drepturi asupra românilor din aceste părți, episcopii sârbi și în special mitropolitul, de Carloviț avea și datorria să apere pe români în fața autorităților la fel ca pe conaționalii săi. Nemulțumiri au început să apară între români în momentul când autoritățile au încercat să introducă unele schimbări nu numai în biserică dar și în obiceiurile și tradițiile populare. Mitropolitul de Carloviț a înaintat atunci o plângere împăratului în care îndreptarea situației și revenirea la vechile stări stipulate și în Regulamentul iliric din 27 septembrie 1770²⁶.

Consiliul de război din Viena a adresat la 14 aprilie 1773 comandai militare și administrative grănicerești un ordin în care se făceau o serie de precizări, dar mai ales acuze că; au fost instituți mai mulți învățători fără aprobare și cerea ca imediat să fie trimis un tabel cu numele și ocupația învățătorilor germani și iliri, salariul primit, numărul copiilor pe care îi instruiau. Se arăta că numărul de 24 de școli ilire, față de 3 germane ar fi prea mare

și aceasta ar fi împotriva scopului urmărit de autorități, că aceasta ar duce în viitor ca subofiterii cunoscători de limbă germană ar fi prea puțini. În 1774, Consiliul de război din Viena comunica comandantului general din Timișoara că în granița valahă se puteau construi două școli germane, una la Mehadia și alta la Bozovici²⁷.

Înzestrarea clerului ilir și a locuitorilor ortodocși cu privilegiile s-a efectuat de către monarhia habsburgică în scopul de a avea o forță opusă nobilimii maghiare în primul rând și apoi de a folosi cât mai eficient potențialul militar al populației din graniță în războaiele antiotomane. În Banat, extinderea privilegiilor ilire a fost posibilă datorită statutului juridic deosebit al provinciei până la 1778—1779, aceasta era dependentă direct de împărat, iar din punct de vedere social aici nu existau stări privilegiate. În 1720 episcopiile de Timișoara și Vârșeț au fost puse sub jurisdicția mitropolitului de Belgrad²⁸, ce era înzestrat cu statut identic în probleme administrative și fiscale asemănător episcopului catolic de Cenad. Alte drepturi i-au fost acordate în anul 1724 și, în 1726, mitropoliei de Carloviț-Belgrad ce își întindea jurisdicția și asupra Serbiei, Banatului și Olteniei. Pentru a stăvili ofensiva catolicismului, ierarhia sârbă a extins privilegiile și asupra altor popoare ortodoxe din zonă, în primul rând asupra românilor care formau populația majoritară în granița bănățeană. Sub dominația turcească, Banatul și-a păstrat caracterul românesc. În 1717 erau 21 500 case și 688 comune, ca în 1725 numărul comunelor să scadă la 560, iar localitățile părăsite erau în număr de 343²⁹. În districtul Timișoara erau 19 comune locuite de români, 17 de sârbi și 4 mixte, în timp ce numărul comunelor românești era preponderent în districtul Palanca Nouă cu 42 comune românești și doar 8 sârbești, în districtul Caransebeș existau 75 localități numai românești, în Ciacova 49 și Orșova 37, toate localități românești. Totalul comunelor sârbești se ridica doar la 54, în vreme ce toate celelalte erau românești³⁰. De asemenea se constată că satele din districtele sârbești erau slab populate, în timp ce localitățile românești aveau o populație mult mai densă. Astfel districtul Vârșeț avea 3 505 case, Ciacova 3 492 case, Palanca 2 577 case, iar districtul Caransebeș era cel mai populat având 3 915 case³¹. Se poate constata că populația Banatului la retragerea turcilor era în proporție de peste 80% românească³². În 1770, populația Banatului fără districtele Panciova, Palanca Nouă, Mehadia și 23 de sate ce aparțineau de Caransebeș era de 183 450 români, 78 780 sârbi, 8 683 bulgari, 5 272 țigani și 43 201 germani, italieni, francezi, etc.³³. În 1797, numărul românilor ce locuiau în Banat a crescut la 394 228, sârbii erau 147 050 și șvabii 126 634, deci la sfârșitul secolului XVIII, populația românească era

majoritară depășind indicele de 58%³⁴. Românii erau preponderenți în teritoriul Regimentului de graniță româno-ilor unde reprezentau 90% din totalul populației. La 1774, regimentul de graniță românesc cuprindea 35 de sate ce fuseseră încorporate încă din 1770, 31 de sate din Clisura inferioară, Craina, Almăj, 5 sate din districtul Caransebeș, ajungându-se la 7 600 case. În 1774 prin unirea batalionului românesc cu regimentul ilir s-a format regimentul româno-ilor căruia în 1783 i s-a acordat și orașul Caransebeș cu 12 sate³⁵.

Odată cu scăderea în intensitate a pericolului otoman, Curtea de la Viena a încercat să limiteze privilegiile acordate inițial ortodocșilor, întărind tot mai mult rolul statului în raport cu biserica, de a subordona ierarhia și biserica ortodoxă. Autonomia confesională și-a asociat o serie de elemente politice care, conferea organizației bisericești rolul de instituție unică, legal recunoscută și organizată reprezentând interesele populației aflate sub incidența privilegiilor³⁶.

Biserica ortodoxă în absența unor instituții statale proprii și-a arogat atribuții de ordin administrativ și politic ca unică reprezentantă a intereselor națiunii respective. Beneficiind de autonomismul confesional, elita ecleziastică a fost purtătoarea de cuvânt a populației românești, promovând treptat conștiința individualității naționale. În 1749 în eparhia Vârșeț erau 266 localități, 215 parohii și 21 938 case, din care 232 localități erau locuite de români și în care funcționau 185 de preoți. Doar 49 de localități din 232 nu aveau preoți. În conscripția din 1782 se precizează că toate satele românești cuprinse în regimentul de graniță aveau biserici ortodoxe cu excepția satului Mal, unde cultul se oficia într-o casă particulară. Aceași conscripție mai menționează că în satele Domașnea, Mehadia și Teregova erau câte 2 preoți³⁷. Creșterea simțitoare a numărului preoților se constată într-o perioadă relativ scurtă, în 1769 în episcopia Vârșeț fiind 389 preoți (51 veniți din Transilvania și 45 din Țara Românească). În districtul Caransebeș la 85 de familii era un preot. Că românii erau majoritatea în episcopia Vârșeț este demonstrat și de faptul că, de pildă, la 1822 aici funcționau 457 preoți români și doar 59 sârbi³⁸.

Regimul de toleranță, al privilegiilor a favorizat românii din Banat accesul la o serie de drepturi de care populația românească din celelalte provincii ale Imperiului nu a beneficiat; intrarea în orașe, accesul la meserii, accesul la funcții administrative locale.

În 1770, Maria Tereza a dat pentru națiunea iliră din ținutul Timișoarei „precum și celor ce locuiesc în Banatul Timișului, precum și celor din părțile Ungariei, Croației, Slavoniei și regimen-

telor de graniță“ — Regulamentul iliric — care consfințea vechile privilegii și reglementa viața populației ortodoxe din imperiu. Regulamentul iliric prevedea înființarea de școli pentru pregătirea preoților și câte un seminar pentru diecii săraci pe lângă fiecare episcopie. În pct. 24 al Regulamentului se prevedea că ortodocșii puteau să-și înscrie copiii la școlile catolice, deschizându-se astfel porțile școlilor înalte și pentru populația românească din Banat. Tot prin regulament se înștiință că la Viena a luat ființă o tipografie iliră dotată cu privilegii“ pentru că neamul acesta între toate acelea ce ating învățătura să se mai ajutoreze, ca cărțile ce îi sunt de folos cu mai puțină osteneală și cu mai mic preț să le poată căpăta“³⁹.

Regulamentul ilir recunoștea autonomia confesională, eliberarea clericilor de sarcini publice, existența unei ierarhii și a unui teritoriu precis delimitat. Prin regulament se interzicea manifestarea mitropolitului ortodox în afaceri politice, se stabileau cu rigurozitate veniturile clerului, evidența averilor ecleziastice dările către cler au fost diminuate, înființarea unui învățământ clerical, dreptul fiecărui preot de a avea o serie întreagă de pământ⁴⁰ propunerea de a înființa școli primare.

Soborul de la Carloviț din 1774 cu participarea a 74 delegați, dintre care 6 episcopi și 3 arhimandriți trebuia să aleagă doar noul mitropolit, restul problemelor urmau a fi discutate de sinod, formarea consistoriilor eparhiale și a celui mitropolitan, organizarea mănăstirilor, formarea unei bănci clericale, problema calendarului, completarea eparhiilor vacante. La 8/19 mai a fost ales mitropolit Vichentie Ioanoviçi Vidak (1774—1780). Deputații însă au prezentat comisarului imperial un memoriu alcătuit din 31 puncte îndreptate împotriva Regulamentului din 1770, împotriva nedreptăților și persecuțiilor din diferite eparhii și provincii. Se cerea între altele permisiunea de a se zidi biserici sârbe și românești în Ungaria și celelalte locuri, în Banatul Timișoarei să se permită construirea de biserici în locurile unde trăiesc numai credincioși neuniți și unde nu există biserică ortodoxă. Se solicita de asemenea despărțirea eparhiei Buda de cea a Transilvaniei, căci în 1656—1659, ardelenii au avut episcopul lor propriu, iar împăratul Leopold în 1691 și 1695 a dat o serie de privilegii pentru păstrarea credinței ortodoxe, privilegii ce au fost reinnoite în 1698, 1699, 1701.

Deputații eparhiilor Timișoara și Caransebeș-Vârșeț au alcătuit și ei un memoriu în 22 puncte intitulat „Greutățile clerului și poporului eparhiilor Vârșeț-Caransebeș și Timișoara prezentate curții imperiale prin soborul popular“. Memoriul cuprindea prin-

tre altele; în aceste eparhii când un om de credință greco-orientală era condamnat la moarte, întotdeauna în prima zi vine la el preotul romano-catolic sau uniatic, iar preotul ortodox putea vizita condamnatul doar a doua zi, în ziua condamnării preotul catolic îl conducea de la arest până la poarta orașului, de aici era preluat de preotul ortodox. Ofițerii puneau pe preoți de „lege grecească neuniatică“ în arest și fiare, iar uneori erau și maltratați, procedee care încălcau nu numai privilegiile acordate în 20 august 1691, dar erau „chiar pentru batjocura întregului cler și popor“.

În 1776 la Carloviț au avut loc lucrările unui sinod pe agenda căruia au figurat probleme de disciplină, școlare, editoriale și administrative, canonice printr-o prisma modificării Regulamentului din 1770. Sinodul a făcut o serie de propuneri privitor la tipărirea protocoalelor pentru parohii, îmbunătățirea învățământului din școlile confesionale prin numirea de directori școlari în toate eparhiile. A fost redus numărul protopopiatelor în funcție de mărimea diecezei, astfel episcopia de Caransebeș-Vârșeț avea 6 protopopiate înglobând și satele grănicerești.

Regulamentul din 1777, cu toate că a fost redactat pe structura celui vechi a creat nemulțumiri și frământări în rândul preoților, dar, mai ales în rândul credincioșilor ortodocși din cauza ingerințelor catolice în textul său, a încercării de a anula autonomia organizației ecleziastice ortodoxe și a încercării introducerii controlului statului în viața spirituală ortodoxă, a limitării numărului preoților ortodocși⁴¹.

Episcopia de Caransebeș, apoi cu reședința la Vârșeț, va avea merite deosebite în lupta pentru apărarea ortodoxiei și a privilegiilor câștigate în anul 1770. Episcopul cât și teritoriul aflat sub jurisdicția sa făceau parte din „națiunea iliră“ dotată cu privilegii de împărății Austriei, ce vor apăra pozițiile bisericii ortodoxe în aceste părți ale graniței amenințate de catolicism. Dieceza a fost împărțită în 1751 în 5 protopopiate; Caransebeș, cu 62 comune, Vârșeț cu 56 comune, Palanca cu 43 comune, Mehadia cu 41 comune și Lugoj cu 33 comune, în total 235 comune. În 1757 numărul comunelor aparținătoare protopopiatelor se prezenta astfel; Caransebeș cu 78 comune, Vârșeț cu 64 comune, Palanca cu 66, Mehadia cu 36 și Lugoj cu 17 comune, un total de 261 comune⁴². În 1776, dieceza Caransebeș-Vârșeț a fost împărțită în 6 protopopiate, adăugându-se și protopopiatul Vărădia cu 34 parohii și 2 filii⁴³.

O ridicare a nivelului cultural al preoțimii bănățene se constată după înființarea școlilor de preoți sau a seminariilor pentru fiecare dieceză. Acțiunea pentru înființarea unui seminar ortodox diecezan la Timișoara datează din 1747, când a început să se adune

banii, s-au definitivat planurile și a început construirea catedralei sârbe în Timișoara-Cetate. Vichentie Ioanovici Vidak în 1759 a susținut înființarea unui seminar unic pentru toată „națiunea iliră” din imperiu. Acesta a obținut aprobarea pentru construirea unui seminar româno-sârb în care alături de viitorii preoți urmau să fie pregătiți și viitorii funcționari ai administrației bănățene. Deși planul a fost pus în aplicare, în 1769, împărăteasa Maria Tereza a sistat colectarea banilor, iar cei adunați până atunci au primit altă destinație.

Promulgarea noului regulament ilir în 1777 a stârnit mari nemulțumiri în rândul credincioșilor ortodocși și în special al românilor din teritoriul regimentului de graniță româno-bănățean, în episcopia de Caransebeș-Vârșeț⁴⁴. Regulamentul a fost afișat în Vârșeț în ziua de Sf. Dimitrie (26 octombrie 1777). Fiind zi de târg, și ziua în care se achitau taxele erariului se adunaseră mulți oameni. S-a lansat zvonul că episcopii ortodocși doreau unirea cu biserica romano-catolică. Episcopul Vichentie Popovici⁴⁵ a fost acuzat că le-a „vândut credința și religia stăpânirii”. Acesta în ziua respectivă slujea sfânta liturghie în capela reședinței sale. Spre finalul liturghiei, populația a năvălit în capelă și a refuzat să primească anafura. Mulțimea a ocupat curtea și apoi cu amenințări l-au urmărit pe episcop la reședința sa, acuzându-l de trădare, făcându-l vinovat de ștergerea sărbătorilor din calendarul recent tipărit, de interzicerea de a-și îngropa morții în curtea bisericii. Toate încercările episcopului de a-i tempera au rămas fără rezultat, mulțimea devenind și mai amenințătoare. Episcopul a fost prins de mulțime, molestat, târât în curte și amenințat cu moartea. A fost salvat de niște tineri și izolat într-o chilie unde a căzut în nesimțire. Prima intervenție a autorității militare a eșuat, soldații fiind puși pe fugă, încât a fost nevoie să intervină husarii. În ciocnirea care a avut loc au murit 6 oameni și 36 au fost răniți⁴⁶. Husarii au luat pe episcop sub protecția lor ducându-l în cazarmă, după care și mulțimea a început să se retragă. De teamă represaliilor fruntașii mișcării au fugit în Țara Românească. Revolta de la Vârșeț a produs iritare la Curtea de la Viena, vinovat de revolta populației fiind făcut episcopul.

Ca urmare a acestor frământări și a altor nemulțumiri mai vechi, mitropolitul Vichentie Ioanovici Vidak a înaintat la 27 ianuarie 1778, Curții de la Viena un memoriu în numele „clerului și poporului ilir”⁴⁷. În plângerea trimisă mitropolitului arăta că; din calendarul bisericii ortodoxe au fost scoase numeroase sărbători — de unde suspiciunea că nu peste mult timp va fi introdus ca-

lendarul catolic și în biserica ortodoxă — de aici fiind doar un pas la unirea cu biserica Romei⁴⁸.

În „Ceaslov“, manualul pentru școlile triviale ortodoxe, a fost omisă figura de la început „a unei mâini îndreptate spre facerea crucii după ritualul nostru“⁴⁹. Această omisiune ar duce, precizează memoriul, ca la următoarea ediție a cărții să fie schimbată religia în general.

„Catehismul“ tipărit în slavonă și limba română vorbește despre „legea drept credincioasă a bisericii greco-neunite“ iar cel tipărit în limba germană vorbește despre „adevărata credință“, de aici, suspiciunile ortodocșilor, cu atât mai mult cu cât, Catehismul fusese prezentat sinodului în 1774 în prezența comisarului regal ca un catehism destinat tinerimii școlare ortodoxe, iar când a apărut de sub tipar nu a mai avut titulatura inițială; „compus în 1774 de către sinodul episcopesc neunit întrunit la Carloviț“, creind astfel confuzii în rândul ortodocșilor⁵⁰.

„Psaltirea“ tipărită pentru uzul tinerimii ortodoxe cuprindea un simbol al sfinților Atanasiu, Atanasie Antiochieanul, Ciril Alexandrinianul și Maxim, dar însemnul a fost înlăturat din unele exemplare, iar în ediția din 1773 a fost eliminat în întregime nemaivorbindu-se de proveniența duhului sfânt.

Cărțile tipărite cu acordul sinodului ortodox erau supuse cenzurii, modificării și restrângerii lor în comparație cu tipăriturile altor religii⁵¹.

Monopolul tipăririi cărților bisericești ortodoxe de către tipografia Kurzbock, era părtinitoare, aduce prejudicii în „exercitarea liberă a credinței națiunii neunite“⁵².

În memoriu, împărăteasa era rugată să-și extindă autoritatea și asupra tipografiei ilire, ca tipografia să fie înzestrată cu litere mai mari, cu hârtie mai bună sau să fie transferată în mijlocul națiunii, aproape de mitropolie sau vreo episcopie unde se poate găsi mai ușor corector și cenzor, precum și personal tipografic.

Mitropolitul preciza apoi faptul că nu s-a transmis în extenso regulamentul națiunii și clerului iliric din 27 septembrie 1770, ci doar un extras în care erau cuprinse 28 de puncte. Dar la 2 ianuarie 1777 a fost tipărit un nou regulament național din care mitropolitul și episcopii au primit fiecare 50 exemplare în limba germană, iar exemplarele în limba slavonă au ajuns în mâinile credincioșilor mireni⁵³. Din această cauză a apărut bănuiala că ar fi vorba despre concluziile la care s-a ajuns în urma dezbaterilor la Congresul din 1769 sau a rezultatelor sinodului întrunit în 1774 și 1776 la Carloviț, acesta cu atât mai mult, cu cât privilegiile acordate de Curtea

de la Viena nu se rezumau doar la mitropolit și episcopi ci la întregul cler și întreaga națiune. Pentru ca articolele din regulament să poată fi deosebite de acelea pe care națiunea le-a primit cu nemulțumire, memoriul făcea referiri corespunzătoare astfel: clerul și națiunea mulțimea Vienei pentru privilegiile acordate credincioșilor ortodocși, privilegiile clerului și națiunii nu vor fi știrbite prin actul emis de Cancelaria Aulică ungară la 11 ianuarie 1778, solicita ca mitropolitul să aleagă administratorii în dieceze așa cum era „obiiceiul din vechime“, Curtea doar aprobând⁵⁴. Sistarea dependenței în problemele lumesti de mitropolit ar face ca națiunea să devină nemângâiată⁵⁵. Echivalentul de salar să fie achitat mitropolitului în „galbeni chinezești“, obișnuiți în Banatul țimișan. Se mai cerea înlăturarea piedicilor puse cu ocazia inventarierilor și socotelilor averilor bisericesti, având în vedere că biserica este săracă. Aceasta cu atât mai mult cu cât cei investiți cu inventarierea și verificarea socotelilor bisericii (epitropul, preotul și funcționarul comitatens) nu se întrunesc niciodată, aruncând vina unul asupra altuia. Cerea ca inventarierea și problema verificării socotelilor bisericii să se facă ca și până acum. „Ornalele“ mitropolitului predate bisericii mitropolitane din Carloviț, precum și „prețioasele și argintăriile“ necesare mitropolitului la pontificare să fie restituite mitropoliei și întocmai ca și celelalte obiecte prețioase: mobile, bibliotecă, să fie lăsate în folosința viitorului mitropolit⁵⁶.

În memoriu se cerea ca cei trei asistenți (episcop, ofițer și o personalitate politică) ce aveau dreptul să administreze bunurile bisericii să fie „toți de legea și națiunea noastră“⁵⁷. Se cerea ca la alegerile de episcopi ca și la alte dezbateri ecleziastice sinodul întrunit pe baza statutului ecleziastic „să fie dispensat de prezența comisarului imperial“, la alegerea de episcopi să fie menținută metoda uzitată de „optzeci și atâția ani“⁵⁸, așa cum se stipula în drepturile acordate inițial. Se preciza apoi cerința ca nici un scaun de mitropolit sau episcop să nu poată rămâne vacant mai mult de jumătate de an, cum prescriu canoanele bisericii ortodoxe, ci alegerea să se facă imediat. Memoriul se pronunță apoi pentru stabilirea episcopilor, mutarea lor dintr-o dieceză în alta nefiind conformă cu legile bisericii ortodoxe.

În regulamentul din 1770 era specificat salariul agentului național, iar în cel din 1777 nu se mai face nici o referire la salarizare și deci „națiunea e plină de îngrijire că pe viitor va fi oprită să-și mai țină agent național⁵⁹, cei doi agenți naționali având și funcția de secretari necesari întregului cler și întregii națiuni. Se cerea apoi ca să se înlătore piedicile impuse episcopului și mitropolitului de

a vizita diecezele în mod liber așa cum era prevăzut aceasta în regulamentul din 1769.

Fondul școlar să fie folosit numai în scopul respectiv. Noul regulament din 1777 nu ținea seama de necesitatea „creșterii unui cler greco-neunit mai bun și mai destoinic”⁶⁰, neținându-se seama nici de memoriul înaintat în 1774, iar cerința de a se ridica un gimnaziu în Neoplanta nu a fost luată în considerare până în prezent, cerându-se acum cu insistență construirea acestui gimnaziu cu internat⁶¹. Într-un articol separat se vorbea de numărul necesar de preoți pentru parohiile și funcțiile existente, iar preoții ce depășeau ca număr să se bucure și ei de imunitatea privilegiată așa cum au prevăzut hotărârile din anii 1756, 1758, 1763, 1770 și 1777, deoarece scăderea numărului preoților se va face treptat după moartea celor ce se bucură de imunitate, căci „stabilirea numărului de preoți se face pentru viitor și nu pentru prezent”⁶². Preoții ce depășeau numărul prevăzut erau obligați să se achite de toate sarcinile la fel ca supușii mireni. Se cerea ca și acești preoți să se bucure de privilegii. Acest punct se referea în special la preoții din districtele militarizate, ca un articol nou, dar contrar privilegiilor și puterii date mitropolitului și episcopilor. Se fac referiri apoi la diferența de salar între preoții ce serveau în localitățile provinciale și cei ce slujeau în graniță, aceștia avându-l mai mic, cu toate că serviciile prestate erau identice.

Modificările introduse în ritul de înmormântare au provocat cele mai mari nemulțumiri în rândul românilor ortodocși, se cerea prin memoriu ca obiceiurile vechi să fie păstrate și anume: cel decedat să fie dus la biserică în sicriul deschis, unde să i se facă sfințirea și iertăciunile, să poată fi înmormântat în curtea bisericii sau în cimitirul comun⁶³.

Un alt articol din regulament ce a nemulțumit clerul și populația românească din granița bănățeană a fost cel referitor la precizarea numărului mănăstirilor și călugărilor. În memoriu se arată că atât în districtele provinciale cât și în cele militare nu s-a ridicat în ultimii 80 de ani nici o mănăstire ortodoxă iar cele existente aveau aprobare de funcționare.⁶⁴

După înaintarea acestui memoriu (datat, Viena 27 ianuarie 1778), mitropolitul a mai trimis încă unul în care se referea din nou la intenția stăpânirii de a reduce numărul mănăstirilor și al călugărilor, cerând respectarea stărilor vechi. Mitropolitul cerea egalitate deplină a clerului ortodox cu cel catolic. Se ridica împotriva pedepsei corporale a preoților. Se referea apoi pe larg la paragraful 65 din regulament și se cerea cu insistență ridicarea unui gimnaziu național, iar școlile triviale de religie neunită „să aibă limba națională în prima linie”⁶⁵, și nu limba germană așa cum se prevedea în re-

gulamentul publicat, se ridica împotriva trimerii cu forța a copiilor neuniți la școlile germane și că școlile naționale au fost mereu reduse ca număr, încât mai funcționau doar câteva în districtele Carlstadt, Varasdin și granița militară. Se arată că în comunitățile militare nici repararea școlilor și nici salariul învățătorilor nu se mai făcea din casa comunală în vreme ce, pentru catolici „chiar și dacă formează numai a șasea parte față de numărul naționaliștilor”⁶⁶, primeau cheltuielile de întreținere din casa comunală. Se cerea cu hotărâre ca școlile triviale ortodoxe să fie „ridicate și susținute pe baza religiei respective, ca învățătorii și directorii să fie recrutați din aceeași religie neunită, să fie dotați din același fond ca și catolici”⁶⁷.

Prin „Constituția ecleziastică a națiunii sârbești și române de credință ortodoxă supuse jurisdicției mitropolitului de Carloviț din 16 iulie 1779 se stipulau o serie de măsuri ce priveau granița militară. Se arată că terenurile militare ca sesii militare, acordându-se pentru slujba militară nu pot fi sustrase prin drept de moștenire de sub incidența acestei legi nici în cazul decesului unui preot fără copii și consanguini, nici episcopul la rândul său neputând ridica vreo pretenție asupra lor”⁶⁸. În parohiile unde nu sunt mai mult de 130 de case ortodoxe să fie un preot, unde numărul lor trece de 250 să fie 2 preoți. În granița militară se lua în considerare regulamentul grăniceresc și decretul din 8 nov. 1764 care preciza că acei clerici care au fost numiți peste numărul înregistrat atunci să fie lăsați în parohia lor până la moarte fără a fi înlocuiți. Potrivit prevederilor din 25 aprilie 1771, numirea sau înlocuirea unui preot trebuia anunțată de către episcop Comandei generale, urmând ca instalarea preotului să se facă în prezența ofițerului desemnat de Comanda generală, altfel preotul nu putea sluji și nu se putea folosi de veniturile parohiei”⁶⁹. În „constituție” se făceau o serie de precizări între care faptul că pe viitor treptele clericale se vor da fără plată, sineghelia se fixa la 30 cr. pe casă, taxa plătită episcopului pentru sfințirea bisericii va fi redusă la 9 taleri, iar pentru sfințirea antimisului 3 taleri, șidoxia era fixată la 3 cr. de fiecare casă, preotul trebuia să dea protopopului 100 ocale de grâu sau 2 fl. În regiunea militarizată protopopul nu putea emite licențe de căsătorie, și în fine în granița doar unul dintre fiii preotului putea fi scutit de serviciul militar. Se face apoi mențiunea că ridicarea de biserici era permisă doar în localitățile care au cel puțin 30 de familii”⁷⁰.

Ca urmare a trimerii acestor memorii, Curtea de la Viena, pentru a potoli nemulțumirile ortodocșilor a redactat o a treia versiune a regulamentului intitulată „Rescript Declaratoriu”, ce a apărut în limba română în 1779. Documentul conținea normele de conducere a bisericii ortodoxe din Imperiul habsburgic. Au fost reconfirmate

privilegiile ilire din 1690, instituindu-se dubla subordonare, față de ierarhia clericală și față de magistraturile și jurisdicțiile teritoriale, respectiv față de autoritatea militară din granița bănățeană. Mitropolitul era socotit cap al națiunii ilire în problemele bisericesti dar „nicidecum nu este cap al poporului sârb în probleme civile“. Națiunea alegea mitropolitul ce era apoi confirmat de împărat. Se reglementa numărul preoților în funcție de numărul locuitorilor, fixa taxele clerului etc. Se garanta toleranța religioasă de care ortodoxia beneficiase anterior.

„Rescriptul Declaratoriu“ a fost primit cu ostilitate de români și sârbi, izbucnind chiar revolte locale. La 26 mai 1781, delegații eparhiei Caransebeș—Vârșeț solicitau printre altele dreptul la funcții în stat pentru ortodocșii absolvenți al școlilor înalte, parohii uniți să nu mai cunune pe credincioșii ortodocși și să se aprobe importul cărților ortodoxe de cult din Țările Române și Rusia.

La 19 octombrie 1791, locuitorii orașului Caransebeș se adresau mitropolitului Moise Putnik (1781—1790) arătând printre altele „Noi am rugat deputăția noastră în legătură cu cărțile bisericesti ca să fie aduse așa din Rusia ca și din Caravlahia. Și înainte am înțeles că fosta împărăteasă Maria Tereza ne-a promis să ne permită aducerea cărților, ci să le vadă și la aceasta am fost bucuroși. Noi i-am spus de atâtea ori episcopului nostru; cărțile vieneze să nu le introducă în bisericile noastre, căci nu le vom primi. Pentru aceasta a fost cea mai mare răscoală în Vârșeț.“ La rândul său, Vichentie Popovici scria mitropolitului la 10 octombrie 1781 arătând că: „eu nu am în eparhia mea mai mult de 30 biserici care citesc în limba sârba. Acum le sunt necesare cărți, dar nu le trebuie cărțile tipografului vienez“.

Între 9—15 aprilie 1790 a avut loc la Carloviț o conferință extraordinară la care au participat mitropolitul Moise Putnik, episcopii Petru Petrovici de Timișoara, Pavel Avacumovici de Arad, Iosif Ioanovici Șakabent de Caransebeș—Vârșeț, Iovan Ioanovicu de Bacica și Ștefan Stratimirovici de Buda și delegați mireni în legătură cu noua situație creată în imperiu și repercusiunile asupra populației ortodoxe. Au fost trecute în revistă petițiile adresate de mitropolit împăraților Iosif al II-lea și Leopold al II-lea, dorința participării la dieta maghiară și legalizarea privilegiilor. Conferința a stabilit ca mitropolitul Moise Putnik să se deplaseze la Buda pentru a prezenta doleanțele clerului și poporului ortodox. Plângerile sosite ulterior din partea unor comunități religioase a grăbit plecarea mitropolitului la Viena, iar episcopii Petru Petrovici, Iosif Ioanovici Șakabent și Pavel Avacumovici urmau să redacteze „postulatele“ pentru a fi înaintate casei imperiale și dietei maghiare. Dieta maghiară a

refuzat să recunoască existența națională a sârbilor din imperiu, considerați doar ca o adunare religioasă condusă de mitropolit și episcopi, căreia nu era dispusă să-i garanteze libertatea religioasă, autoritatea autonomă și drepturi egale cu poporul maghiar.

Lucrările soborului de la Timișoara s-au deschis în 21 august/1 septembrie 1790 în prezența a 100 delegați. Numărul lor a fost stabilit în urma cererii formulate la 16 iulie 1790 de episcopul Petru Petrovici — administrator mitropolitan (mitropolitul Moise Putnik a decedat în 28 iunie/9 iulie 1790), Iosif Ioanovici Șakabent și Iovan Iovanovici care au solicitat permisiunea ca numărul delegaților să fie mai mare. Împăratul Leopold al II-lea a aprobat noua componență a soborului, totalizând în afara episcopilor, 100 delegați (25 clerici, 25 militari, 25 reprezentanți ai orașenilor și 25 de nobili din 5 comitate ale Ungariei). În cadrul soborului au fost luate în discuție diverse plângeri și memorii sosite la congres din partea unui mare număr de comunități locale împotriva samavolniciei autorităților din comitate, a intoleranței religioase și forțării la uniție. Au mai fost dezbătute o serie de probleme în legătură cu veniturile mănăstirilor și eparhiilor, deschiderea unui seminar teologic superior și înființarea unei tipografii ortodoxe sârbo-române, dezvoltarea rețelei școlare, egalitatea clerului ortodox cu cel catolic, problema căsătoriilor mixte.

Cea mai importantă problemă dezbătută la congres, cu implicații pe plan politic a fost solicitarea unui teritoriu autonom, semiindependent pentru ortodocșii din sudul Ungariei și Banat, supus direct autorității imperiale și nu Cancelariei maghiare. Sub influența Consiliului maghiar de locotenență și a Cancelariei Aulice maghiare la propunerea contelui Fr. Balassa, împăratul a lăsat Banatul și ținutul Srem în situația administrativă stabilită de Maria Tereza. În 28 octombrie/8 noiembrie 1790 a fost ales ca mitropolit Ștefan Stratimirovici (1790—1837).

Soborul de la Timișoara a avut o importanță deosebită, fiind primul congres ce a îmbinat problemele religioase cu cele politice din monarhie, angajând într-un efort comun pe sârbii din întreg Imperiul și românii din Banat și din graniță pentru afirmarea națiunilor și specificului lor național și religios intuind pericolul politicii de hegemonie și de desnaționalizare practicat de maghiari.

În septembrie 1791 episcopul de Caransebeș-Vârșet comunica preoțimii ordinul împăratului Leopold al II-lea prin care confesiunea greco-ortodoxă era admisă și recunoscută în Imperiul austriac „locuitorii de lege grecească neunită și părțile ce se cuvin militărești sau provințiale cu puterea articolului celui de dietă al XXVII, desăvârșit neoprită întrebunțare a legii sale iaste slobodă”⁴⁷¹.

În 1795 în urma intervenției episcopului Iosif Ioanovici Șakabent slujitorii bisericii au fost scutiți de robotă și dări pe timpul cât sunt în funcție.⁷² Același episcop în 29 aprilie 1796 înștiința preoții din parohiile regimentului valaho-ilir despre demersurile făcute pentru ca fiecare preot să primească sesie parohială sau despăgubire în bani, acolo unde nu există pământ suficient de livadă și arătură⁷³.

Episcopul de Caransebeș-Vârșet, a cărei jurisdicție se întindea peste întreaga graniță româno-bănățeană a fost preocupat permanent de menținerea unor bune relații a clerului cu comanda militară. Așa de pildă într-o circulară din 3 iunie 1801 se stabileau normele de comportare ale preoților din parohiile graniței față de ofițeri și soldați. Tot acum episcopul cerea preoților să facă rugăciuni de mulțumire în biserici pentru încheierea păcii cu Franța, să aducă laude vitejiei soldaților ce au luptat pe frontul de luptă, cerându-le în același timp să „nu se amestece în lucrurile regimentului și sătești, apoi veți fi în pace și cinstiți de toți”⁷⁴.

Speranțele vagi, risipite prin moartea lui Iosif al II-lea au declanșat spontan o stare de neliniște și îngrijorare publică în sânul poporului român, care deși forma majoritatea covârșitoare a populației nu era recunoscut ca națiune, expus fiind exploatării sociale, naționale și religioase.

Pentru românii din Banat contactul cu problematica epocii luminilor a făcut posibil și a pregătit în același timp efortul original din etapa următoare. Spiritul de toleranță a conservat în primul rând limba națională în biserică, școală și tipar, deși n-au lipsit tendințele permanente de a se generaliza slavona sârbă.

Progresele înregistrate de mișcarea intelectuală în limba română (în Banat, românii constituiau majoritatea absolută) a contribuit la diferențierea națiunii ilire și a cristalizat individualități naționale. În devenirea comunității române spre național, națiunea confesională polietnică a constituit o etapă de tranziție spre națiunea etnică. Separarea românilor de sârbi, a culturii române în general, față de cea sârbă în cadrul culturii ilire s-a materializat într-o primă etapă în procesul de instituționalizare a bisericii și școlii pe baze naționale, singurele instituții recunoscute românilor.⁷⁵

Conștiința de sine a românilor, ce a fost formulată succesiv pe plan confesional, cultural și apoi politic a fost rezultatul unui lung proces istoric care pe fundalul reformismului luminat din a doua jumătate a secolului XVIII a dus la destrămarea solidarității confesionale în favoarea celei naționale care a început să ia un avânt deosebit, mai ales în prima jumătate a secolului XIX. Realitatea era concludentă mai ales în teritoriul regimentului român de graniță

unde de pildă în 1822 în eparhia Varșet erau 213 108 suflete din care românii erau 270 297, în vreme ce sârbii erau doar în număr de 28 958. Aici ar fi necesari 516 preoți din care 457 români și doar 59 preoți sârbi pentru satele lor.⁷⁶ La 25 iunie 1833, Moise Manuilovici, arhimandritul mănăstirii Hodoș comunica mitropolitului de Carloviț textul manifestului îndreptat împotriva ierarhiei sârbe⁷⁷. Manifestul sublinia că: „va răsări însă și pentru noi soarele, va străluci și pentru noi unirea, iar viitorul ne apără de cele rele“, și se încheia cu „Ajută-ne Sfinte Păstorule Preaînalte și dă-ne cutezanță, ca să ne despărțim de sârbi și să ne unim între noi românii⁷⁸. Românii au cerut și drepturi cetățenești. Astfel într-un document din 4/16 septembrie 1835, preoții din comitatul Caraș cereau episcopului de Vârșet să intervină pentru ca „românii să se bucure“ de aceleași drepturi cetățenești religioase și obștești de care se bucură și unгурii după legile lor, să avem toate drepturile religioase și civile pe care le au unгурii după lege, prin urmare și toate drepturile și beneficiile clerului romano-catolic, dreptul preoților români de a vota la alegerea publică a magistratului⁷⁹. Într-o petiție a clerului bănățean adresată împăratului în care din nou se arăta nemulțumirea față de ierarhia sârbă, argumentând pe baze istorice și demografice că românii au fost întotdeauna populația majoritară a Banatului și cei mai vechi locuitori ai acestui pământ, cerea ca la viitorul sinod, deputații români să fie aleși în proporție de jumătate, iar în dieceza Vârșet, unde doar a 9-a parte sunt sârbi, restul fiind români, a fost numit totuși episcop sârb (Iosif Raiacici), care nu știe limba română și cer ca în diecezele Banatului cu populație românească majoritară să fie numit episcop român, de asemenea dintre români să fie numiți și prepoziții mănăstirilor bănățene. Se cerea apoi ridicarea stării materiale a parohiilor, introducerea limbii romane în școală și biserică.⁸⁰

Într-o altă petiție înaintată mitropolitului de Carloviț de către cnezii și jurații din Firdea în februarie 1848, aceștia cer ca în diecezele Vârșet și Timiș să fie numiți episcopi români, serviciul religios să fie în limba română, iar congresele bisericești ce ar urma să fie convocate să fie bazate pe principiul proporționalității de reprezentare.⁸¹ Ierarhia sârbă s-a resimțit mai puternic între românii din Ungaria și Banat, de aceea dorința de emancipare bisericească s-a manifestat mai puternic mai ales în aceste zone. Efectul dominației sârbe s-a resimțit cu predilecție în biserică și școală — aici impunându-se limba sârbă, cu tendințe certe de slavizare și deci românii erau amenințați cu desnaționalizare. Episcopii de Arad, Timișoara și Vârșet erau sârbi iar marea masă a credincioșilor erau

români, iar în mănăstiri arhimandriții și egumenii erau de asemenea sârbi.

Între românii care au dus o luptă continuă împotriva dominației ierarhiei sârbe a fost Moise Nicoară care a făcut numeroase memorii și a condus mai multe delegații la Curtea de la Viena cerând cu insistență despărțirea de ierarhia sârbă. Doar după o vacanță de 14 ani (1815—1829) a fost numit la Arad un episcop român — Nestor Ivanovici. După o întrerupere de 5 ani a fost numit din nou un episcop român.⁸²

La 3 mai 1848 a avut loc marea adunare a reprezentanților poporului, clerului și învățătorilor de toate naționalitățile și confesiunile din comitatul Caraș. Hotărârile au fost publicate în limba maghiară, germană și română, după care reprezentanții românilor s-au întrunit separat și au hotărât să nu trimită deputați la congresul de la Carloviț ce urma a-și deschide lucrările la 13 mai 1848. S-a constituit o delegație din 16 persoane ce urma a informa guvernul maghiar despre starea religioasă a românilor și raportul lor cu sârbii și de a se permite organizarea unui congres românesc care să aleagă un mitropolit român și să discute problemele bisericești și școlare ale românilor.⁸³ La 21 mai 1848 s-au întrunit la Pecica 40 de deputați din mai multe localități și au decis a înainta Ministerului maghiar o declarație în care să se precizeze că românii doresc despărțirea de ierarhia sârbă și „că nu mai recunosc pe mitropolitul de Carloviț ca mitropolit al lor“. Se cerea apoi constituirea unui „guvern bisericesc despărțit și cu totul neatârnat de mitropolitul de Carloviț, ales de către români“, care congres național instituit printr-o lege ar putea lua cuvenitele măsuri pentru a conduce mitropolia română în mod provizoriu sub titlul de mitropolit-locțiitor ce ar trebui să aibă ca secretar 2 români, unul din partea bisericii și altul din partea laicilor⁸⁴. Apoi se menționa că este necesară o comisie cu membrii români și sârbi care să cerceteze starea fundațiilor bisericești, școlare și mănăstirești în vederea unei separări drepte. Românii cereau un sinod bisericesc de sine stătător compus numai din români. Ministerul cultelor și instrucțiunii publice să înființeze o secție care să se ocupe cu problemele bisericești și școlare ale românilor.

Cu toată intervenția reprezentanților de seamă ai românilor, a unei proclamații semnată de Emanuil Gojdu, românii din dieceza Aradului nu au reușit să țină un congres planificat a avea loc la 15 iunie 1848 la Timișoara din cauza opoziției sârbilor. Ca urmare, la marea adunare populară de la Lugoj din 15 iunie 1848, Eftimie Murgu va adopta tactica revoluționară, destituind pe cei doi episcopi: Pantelimon Jivcoviți de la Timișoara și Ștefan Popoviți de la Vârșet și va decreta independența bisericii române din Banat prin

reinființarea Mitropoliei Banatului. Până la alegerea noului mitropolit, adunarea a împuternicit pe protopopul Dimitrie Popovici Stoichescu să îndeplinească funcția de vicar general al Mitropoliei Banatului, iar pe protopopul Ignatie Vuia, de vicar al episcopiei de Vârșeț⁸⁵. Deși guvernul maghiar nu va confirma pe cei 2 demnitari bisericești decât în mai 1849, cei 2 ierarhi și-au executat funcțiile bisericești și administrative. După ce episcopul Vârșețului a fost suspendat de mitropolitul Raiacici, acesta a numit ca administrator al diecezei Vârșeț pe Patriciu Popescu, acesta însă va avea sediul la Caransebeș, deoarece Vârșețul era ocupat de trupele maghiare. În fața ofensivei armatelor generalului Bem, Patriciu Popescu se va retrage în Țara Românească unde va sta până la sfârșitul revoluției. La întoarcere însă, Raiacici îl va exila la Mănăstirea Opopo⁸⁶, pentru a împiedica astfel instalarea unui episcop român la Vârșeț. În urma unei consfătuiri ce a avut loc la Lugoj în ianuarie 1849 s-a stabilit un program de luptă comun pentru toți românii din monarhia habsburgică, participând aici și August Treboniu Laurean și protopopul Ioan Popasu din partea ardelenilor, pentru a fi numit un patriarh român pentru românii ortodocși din Imperiul austriac⁸⁷. Tot la această întâlnire s-a cerut ca patru delegați din Bucovina împreună cu cei din Transilvania și cei din Banat să ceară împăratului unirea Bucovinei, Transilvaniei și Banatului. Cu același prilej a ieșit la iveală și marea tensiune care exista între români și sârbi din cauza Voivodinei. Se poate constata că în toată această perioadă românii bănățeni, inclusiv cei din granița militarizată căutau apropierea de românii transilvăneni ca împreună să poată realiza unitatea națională, ideea Daco-romaniei nu putea fi abandonată.

Într-un memoriu redactat în 13/25 februarie 1849 și semnat între alții de: A. Șaguna, Ioan Mocioni, Ioan Popasu, A. T. Laurean, E. Hurmuzaki, G. Pomuț, Lucian Mocioni, Iacob Bologa se sublinia de la început că românii numărau peste 3,5 milioane suflete și cu toate că au fost loiali împăratului în timpul revoluției nu se bucură de drepturi. În petiție se cere împăratului „unirea tuturor românilor din statul austriac într-o singură națiune de sine stătătoare”⁸⁸, administrație națională de sine stătătoare în „respect politic și ecleziastic”, deschiderea unui congres pentru alegerea unui „cap național” care va fi întărit de împărat, alegerea unui consiliu administrativ național cu denumirea de senat român, alegerea unui „cap ecleziastic de sine stătător sub care vor sta ceilalți episcopi români, organizarea administrativă românească a comunelor și cercurilor, organizarea școlilor și ridicarea institutelor necesare, introducerea limbii române în toate lucrurile ce ating pe români”, convocarea

anuală a unei adunări în care să se dezbată interesele naționale, reprezentarea națiunii române după numărul sufletelor în dietă; crearea unui organ național care să apere interesele românilor. Se cerea apoi împăratului ca acesta să poarte titlul de Mare Duce al românilor⁸⁹.

Un memorandum va fi înaintat în 5 martie 1849 în care se cerea că „nici o națiune să nu fie subordonată alteia”⁹⁰. Bazându-se pe argumente istorice se arată că românii vorbesc aceeași limbă, au aceeași literatură și aceeași biserică, au avut episcopi din timpuri vechi și anume „în Apulum (Alba Iulia) în Transilvania”⁹¹. Românii doresc să fie reprezentați în dieta imperiului după numărul lor. După ce se subliniază faptul că națiunea română a făcut mari sacrificii în timpul din urmă nimic „n-ar fi mai trist și disperat pentru această națiune greu cercetată decât respingerea cererilor lor cele mai fierbinți cuprinse în petiție”⁹².

O nouă petiție a fost redactată la 12 martie 1849, după apariție Constituției. Românii au constatat din nou că națiunea lor a rămas în continuare oprimată și supusă ca și înainte. Memoriul sublinia faptul că românii sunt cei mai vechi locuitori ai Transilvaniei că „țara lor nu era deserta” la venirea ungarilor și că unirea maghiarilor, sașilor și secuilor în 1438 a fost îndreptată împotriva românilor⁹³. Petiționarii în numele națiunii române protestează și împotriva creerii pământului săsesc, cerând ca locuitorii români din acest teritoriu nou creat să fie puși sub „jurisdicție proprie despărțită de cea a sașilor”⁹⁴.

La intervenție lui Ioan Dragoș, deputat dietal și om de încredere a lui Kossuth are loc sinodul românilor din dieceza Aradului în 17 martie 1849 la Ineul Mic. Lucrările sinodului au fost deschise de Gherasim Rațiu care a subliniat însemnătatea alegerii unui vicar episcopal provizoriu, organizarea consistoriului și a institutului teologic și pedagogic precum și a școlilor inferioare. Între cerințele formulate de sinod amintim; necesitatea creerii în cadrul ministerului cultelor a unei secții românești condusă de români, s-a primit regulamentul de „sistema consistorială” și de organizare a învățământului, în institute și școli⁹⁵. Hotărârile și problemele discutate la acest sinod poartă amprenta evenimentelor revoluționare ale anilor 1848—1849, după revoluție însă a încetat și puterea lor. Dar la acest sinod nu se amintește nimic de despărțirea ierarhică de sârbi și nici despre înființarea unei mitropolii ortodoxe române.

Ca urmare a înființării voievodinei sârbești la 15 aprilie 1849 a fost redactat un protest împotriva organizării acestei provincii. Sârbii doreau să încorporeze în acest voievodat întreg banatul Timișan, inclusiv regiunile militarizate și deci ei doreau să joace aici

rolul ungurilor⁴⁹⁶. Memoriul precizează din nou dorința românilor ca toate națiunilor să fie egale în drepturi, să poată să se dezvolte liber în teritoriul locuite de ele. În Banat sârbii erau un număr de 200 de mii în vreme ce numărul românilor se ridica la peste 800 de mii suflete. Se cerea ca în teritoriile unde populația era amestecată să fie create comisii care să analizeze și să decidă asupra situației respective.

Pentru a-și susține petițiile înaintate împăratului, delegații Comitetului român din Timișoara pleacă la Viena. Delegații bănățeni se întâlnesc cu ceilalți delegați ai bănățenilor la 19 mai 1849 și se hotărăște trimiterea unui nou memoriu împăratului. Memoriul se ridica cu vehemență împotriva noii constituții prin care românii „nu numai că nu se pun pe o, asemenea treaptă de drepturi cu popoarele care după constituțiune formează țări ereditare deosebite ci încă împărțindu-se între țările Ungaria, Ardealul și Bucovina se lipsesc de folosul de a fi împreună care li s-a dat prin art. 7 din anul 1848 din dieta românească, întărit de fostul împărat Ferdinand⁴⁹⁷. Românii erau considerați „mai puțin demni înaintea popoarelor Europei de a se bucura de drepturi care s-au dat tuturor popoarelor monarhiei prin manifestul din 2 decembrie 1848, deci mai puțin demni decât aceia care s-au pus cu toate puterile să răstoarne tronul Majestății tale⁴⁹⁸. Memoriul a fost semnat de Petru Mocioni, Petru Cermena și Ioan Dobranu ca oameni de încredere ai națiunii române. Dar ca și celelalte memorii, nici acesta semnat numai de bănățeni nu a fost luat în considerare. Văzând ca în problema separării românilor din Voivodina nu primesc nici un răspuns, delegații bănățeni încearcă să obțină numirea unui episcop român în dieceza Caransebeș—Vârșeț. În acest sens se ține o nouă consfătuire în 14 iulie 1849 și se înaintează în 20 iulie o petiție în care se cerea numirea lui Patriciu Popescu ca administrator al diecezei Caransebeș—Vârșeț „deoarece acest episcopat număra peste trei sute parohii din care doar 30 sunt sârbești și acela însă amestecate cu români⁴⁹⁹. În continuare semnatarii memoriului cereau ca patriarhul sârb să nu se mai amestece în afacerile românilor și să se permită românilor ținerea unui congres „pentru constituirea lor bisericească dându-li-se dreptul de a alege episcopi și mitropolit⁴.

Ca urmare a numeroaselor petiții adresate de națiunea română și în special de reprezentanții românilor bănățeni trebuie amintită și scrisoarea adresată ministrului Bach, episcopului A. Șaguna în 18 iulie 1849. Între altele, ministrul sublinia faptul că prin constituția dată se deschide și pentru români o cale nouă de a se dezvolta și de a-și cultiva naționalitatea în biserică și școală și de a participa la „instituțiile liberale ce s-au dat la toate popoarele din

imperiu⁴¹⁰⁰. Dar așa cum vor demonstra evenimentele ulterioare această scrisoare a fost doar o amăgire.

Ca urmare a scrisorii primite de A. Șaguna, reprezentanții românilor vor adresa un nou memoriu împăratului intitulat „Reflexiuni asupra răspunsului ministerului“ în care se arăta între altele că prin constituția din 4 martie, românii nu au primit drepturi egale cu celelalte națiuni ale imperiului, sașii au primit drepturi deosebite cu toate că erau doar 200 000 suflete și totuși pe pământul crăiesc locuiau peste 300 000 români, și nu aveau nici un drept, la fel au primit drepturi și sârbii cu toate că nu depășeau numărul de 200 000, s-a creat voivodina sârbească. Națiunea română ce depășește 3 milioane și a dat numeroase jertfe în timpul revoluției (peste 400 sate românești au fost arse și 40 000 români au fost uciși) au rămas totuși prin art. 7 din Constituție în mai multe țări ale Coroanei. Românii urmau să participe la „diete maghiare ce nu vor ajuta la cultivarea limbii materne, va îngreuna dezvoltarea națiunii române⁴¹⁰¹.

La 1 septembrie 1849 a fost adresat Vienei și un memoriu în problemele școlare. La începutul său se face o trecere în revistă a academiilor și școlilor maghiare din Transilvania și din celelalte provincii locuite de români, se menționează școlile reformate maghiare, catolice și școlile sașilor. În comparație cu aceștia se arată că românii nu au nici o academie, doar românii uniți au două gimnazii la Beiuș și Blaj, tot aici fiind și un liceu. Românii cer „o facultate juridică națională la Blaj unde se află și o facultate filozofică și teologică⁴¹⁰².

În problemele ecleziastice o importanță deosebită o constituie „Supplica pentru reocuparea diecezei Vârșetului, trimisă împăratului la 20 iulie 1849 și semnată de A. Șaguna, Ioan Mocioni, Petru Mocioni, Ioan Popasu, Petru Cermena și Ioan Dobranu. Se arată în memoriu că „cu câteva spătămâni în urmă a decedat Ștefan Popovici — episcopul diecezei Vârșetului din Banat — care mai demult se numea dieceza Caransebesului“ și că episcopatul număra peste 300 parohii din care doar 30 erau sârbești mai erau unele amestecate în celelalte erau parohii locuite de români. Având în vedere această realitate, petiționarii cer să fie înscăunat Patriciu Popescu, iar patriarhul sârb, pe viitor să nu se amestece în problemele bisericii române. Se cere permisiunea ca românii să țină un congres pentru constituirea lor ecleziastică și alegerea unui mitropolit român. Pentru a împiedica amestecul patriarhului sârb în problemele bisericii ortodoxe române, în memoriu se făcea precizarea că până la așezarea episcopului la Vârșeț, clerul ce urma a

fi hirotonit să fie atributul episcopului Transilvaniei sau al Aradului¹⁰³.

Un alt memoriu cu un ecou deosebit a fost cel din 12 octombrie 1849, intitulat „Supplica pentru despărțirea ierarhiei române de cea sârbească și pentru ținerea unui sinod general”¹⁰⁴, inițiat și semnat de Ioan Popasu, Petru Mocioni, Ioan Dobranu, Petru Cermenena, Constantin Pomuț și Teodor Șerbu. Între altele, memoriul arată că până la 1699 biserica română ortodoxă a avut „propriul ei mitropolit național”. Episcopii sârbi „aplică toate mijloacele spre a închide românilor drumul de a veni la cultura intelectuală și morală”. Școlile românești au decăzut sau au fost desființate sau transformate în școli sârbești, devenind factori de slavizare, capii bisericii sârbești se purtau cu mare intoleranță față de români, cu toate că românii sunt 3 milioane suflete. Limba română a fost scoasă din biserică, au fost mulți episcopi, protopopi și preoți sârbi ce urau limba română, neglijau cultura română și căutau slavizarea națiunii române¹⁰⁵. Românii cer conform Constituției din 4 martie dreptul de a-și alege un mitropolit român ales într-un congres convocat de națiunea română. La apropiatul sinod al sârbilor, despărțirea nu se va putea realiza deoarece la acest sinod din rândul lor este patriarhul și 6 episcopi, iar românii care sunt de trei ori mai mulți decât sârbii sunt reprezentați doar de 2 episcopi și deci la vot ar fi din nou în minoritate. Semnatarii memoriului își manifestă speranța că „emanciparea bisericii române de apăsarea ierarhiei sârbe se va determina printr-un înalt rescript de către Maiestatea sa în urma unui consiliu motivat din partea înaltului minister în înțelegerea cu cei 2 episcopi ai noștri români”¹⁰⁶.

Drepturi politice și religioase egale cu a celorlalte națiuni sunt cerute și în memoriul din 15 noiembrie 1849 redactat de românii din dieceza Aradului. Se cerea împăratului să ia în considerare petiția românilor din 25 februarie 1849, în caz contrar „națiunea română este condamnată și pe viitor de a rămâne pradă odioasei supremații a altor națiuni”. Românii doresc să aibă aceleași drepturi ca și celelalte națiuni din imperiu și sublinia că „nu au tendințe separatiste”¹⁰⁷.

O nouă plângere este redactată de românii din Banatul Timișan în decembrie 1849. În acest memoriu românii își manifestă nemulțumirea pentru faptul că prin patenta de 18 noiembrie, românii din Banatul Timișan „au fost despărțiți de frații lor de peste Mureș și uniți cu voievodatul sârbesc”¹⁰⁸. Ca și în celelalte petiții se arată sacrificiile făcute de români în slujba monarhiei și cu toate acestea ei au fost dați voievodinei sârbești iar cei din comitatele Arad, Bihor, Satu Mare, Maramureș, „sunt dați pradă altui

element, iar alții sunt dați țării săsești¹⁰⁹. Românii bănățeni cer ca românii din districtele Timiș, Caraș de care ține și o parte a comitatului Torontal să fie despărțiți de Voivodina și să fie „re-împreunat cu teritoriile locuite de românii de peste Mureș¹¹⁰. Memoriul a fost semnat de șase sute de români.

În memoriul din ianuarie 1850 românii din comitatele Bihor, Satu-Mare, Sabolci, Ugocea, Maramureș, Arad, Bichiș, Cenad, Timiș, Torontal, Caraș, arătau că nici Constituția din 4 martie, nici celelalte petiții trimise împăratului nu au adus nimic în favoarea românilor, ei continua să fie oprimați neavând aceleași drepturi cu celelalte națiuni din imperiu și că „legislatia ungurească a lipsit națiunea română de toate drepturile¹¹¹. În memoriu se arată că „românii din comitatele Ungariei stau sub jugul națiunii ungurești, cei din Transilvania sub a ungarilor și sașilor, iar cei din Banatul Timiș sub cel al sârbilor fără nici un drept național, ca servitori altor națiuni“.

Un memoriu ce se referea la preoți este din 31 decembrie 1850, în care printre altele se cerea ca preoții români să fie „scutiți de sarcinile statului și mai ales de capitație“ până ce statul va lua măsuri pentru întreținerea lor¹¹².

Un larg ecou în rândul românilor a avut și memoriul din 19 februarie 1850 în care se menționa printre altele, având în vedere prevederile Constituției ca fiecare biserică și societate religioasă să-și administreze bunurile sale. Memoriul se ridica din nou împotriva organizării Voivodinei sârbe cerând ca „fiecare națiune să ia parte la instituțiile sale ce se poate realiza doar atunci când demnitățile vor fi ocupate proporțional cu populația¹¹³. Limba română să fie ridicată la rangul de limba oficială în administrație și justiție în toate părțile Banatului. Peste biserica română să fie pus un arhiepiscop român iar în raporturile cu statul, biserica ortodoxă română va avea aceleași raporturi ca și biserica catolică. Să fie dată o patentă pentru români așa cum a fost dată pentru sârbi în 18 noiembrie 1849¹¹⁴.

După moartea episcopului Aradului, Gerasim Rațiu în august 1850, patriarhul sârb Raiacici, a luat în administrația sa și această eparhie românească. La 19 februarie 1851 românii din comitatele Caraș și Timiș, prin reprezentanții lor Maxim Pascu, Atanasie Mici, Constantin Udrea și Ioan Popovici au trimis un memoriu împăratului în care cereau drepturile naționale promise prin Constituție și pentru restaurarea Mitropoliei române, la pct. 4 se preciza „dacă Maiestatea sa vei bine voi a recunoaște independența bisericii române, care se vede luminat din drepturile ei istorice și te

vei îndura de a denumi un arhiepiscop peste biserica română cea independentă, pentru care demnitate înaltă, noi însemnăm cu toată umilința pe mult meritatul episcop Andrei Șaguna, fiind convinși că prin acesta se exprimă dorințele românilor, nu numai din Banatul Timișan ci și a tuturor celor ce se țin de biserica ortodoxă¹¹⁵. Biserica ortodoxă română este cea mai veche în aceste țări¹¹⁶. Se preciza în continuare dorința românilor de a scăpa de dominația ierarhiei sârbe și că voievodatul să fie constituit pe teritoriul locuit numai de sârbi. Românii cer un prefect sau guvernator român ce ar proteja pe români indiferent de provincia în care locuiau, propunându-i împăratului să poarte denumirea de „mare duce al românilor“.

Delegații națiunii române la Viena s-au plâns ministrului de interne Al. Bach¹¹⁷ de persecuțiile la care continuă să fie supuși românii bănățeni. Una din măsurile luate de Bach a fost aceea de a numi la, recomanșdarea lui A. Șaguna în funcția de comisar suprem districtual în Timiș și Caraș pe Andrei Mocioni¹¹⁸. Numele lui Mocioni a trezit speranțe în rândul românilor și mai mulți membri ai delegației au început să părăsească Viena, dar imediat și-au dat seama de inconsistența promisiunilor și au hotărât să-și intensifice activitatea în capitala Imperiului habsburgic până la rezolvarea completă a doleanțelor lor. Delegații români în frunte cu S. Bărnuțiu și A. T. Laurian s-au întrunit la Viena în 3 decembrie 1849. Aici le-a parvenit știrea că la 16 noiembrie, prin patenta imperială s-a creat „Voivodina sârbească și Banatul timișan“. Patenta imperială avea următorul text „Comitatele de până acum, Bacibodrog, Torontal, Timiș, Caraș, circumscripțiile Ruma și Ilok din județul Sirmiu, adică teritoriile acestora unite vor forma deocamdată, până când se va hotărî asupra pozițiunii viitoare a acestei regiuni a imperiului sau a alipirii lui la alt stat al Coroanei — un ținut unitar administrativ, care se va governa de către ministerul nostru, independent de Ungaria. Teritoriul va fi numit „Voievodina sârbească și Banatul Timișan“. Ne rezervăm nouă înșine reprezentarea suveranității în acest teritoriu, iar populația va participa în reprezentanța imperială întocmai ca și celelalte țări ale Coroanei. Administrarea acestei provincii se încredințează unui șef provincial cu sediul la Timișoara, căruia în interesul organizării administrației civile i se atașează un comisar ministerial. Având în vedere diferitele naționalități existente, ordonăm ca această provincie să se împartă celor trei națiuni principale în trei circumscripții, iar acestea în plase. Circumscripțiile Ruma și Ilok din Sirmiu, precum și regiunile locuite de sârbii din Bacica, Torontal, vor forma Voivodina sârbească. În semn de venerațiune față de națiunea sâr-

bească din imperiu și amintirile sale istorice, suntem dispuși să purtăm pe lângă titlul nostru imperial și pe cel de mare voievod al Voivodinei sârbești¹¹⁹. Șefului voivodinei îi dăruim titlul de vicevoievod. Primul guvernator (vicevoievod) a fost numit generalul Mayerdorfer¹²⁰, după care a urmat contele Coronini-Kronberg ce va organiza și numi în funcții administrative numai funcționari germani¹²¹.

Voivodina sârbească și Banatul Timișan, așa cum a fost delimitat de guvernul vienez cuprindea alte teritorii decât cele solicitate de sârbi la congresul din 1790 și o altă structură etnică¹²². Numărul total al locuitorilor era de 1 426 221, din care 397 459 români, 384 046 sârbi, 335 080 germani, 221 845 maghiari, 25 607 slovaci, 22 780 bulgari, 6 777 ruteni, 2 860 croați, 2 820 greci, 15 507 evrei¹²³.

În discuțiile avute de delegația românilor cu Mayerdorfer, acesta i-a asigurat că în organizarea noii provincii îi va avea în atenție pe români și că în posturile publice va numi oameni din naționalitatea predominantă¹²⁴, va înființa o universitate română în care vor fi pregătiți tineri români pentru a putea ocupa apoi toate posturile vieții publice. Referitor la despărțirea ierarhică de sârbi, guvernul intenționa să convoace pe toți episcopii bisericii orientale la o consfătuire pentru a le asculta părerile și a decide dacă în viitor „românii vor putea să rămână în comunitate cu sârbii”¹²⁵.

Românii bănățeni, nemulțumiți de împărțirea teritoriului lor istoric au redactat o petiție¹²⁶, cu doleanțele lor și întărită de semnăturile a 600 dintre ei, petiție ce urma să fie înaintată Curții de la Viena de o delegație. Delegația compusă din Nicolae Capra — proprietar din Jupa (Caransebeș), Constantin Udrea — primarul orașului Lugoj, Alexandru Atanasevici — procuror și negustorul Iova Popovici a plecat din Lugoj spre Viena la 26 noiembrie 1849.

În petiția înaintată împăratului se arăta că; „românii au primit cu consternare știrea despre preagrațiosul conlus al Majestății Voastre, că românii din Banat pentru a fi uniți cu Voivodina sârbească au fost despărțiți prin preainaltul patent din 18 noiembrie a.c. de către frații lor de peste Mureș, sunt atât de nefericiți, că în locul sentimentelor așteptate și dorite de bucurie și grațitudine trebuie să comunice Majestății Voastre numai sentimente de durere¹²⁷. Se subliniază apoi că românii au dat numeroase jertfe pentru cauza împăratului și cer „unirea lor într-un singur întreg național”¹²⁸, și își manifestă dezacordul față de patenta imperială care fărâmița chiar și acea parte a Banatului care până atunci era un tot unitar. Nemulțumirea cea mai mare însă era determinată de intenția ca o parte a teritoriului românilor să fie unit cu Voivodina, în vreme ce românii din comitatele Arad, Bihor, Satu-Mare, Mara-

mureș „sunt dați pradă altui element, iar cei din Țara Sașilor nou creată erau al treilea element¹²⁹. Românii bănățeni subliniau în memoriu „că o dezvoltare neîmpiedicată a naționalității nu poate fi esoperată așa ușor acolo unde naționalitatea e expusă influențării unei națiuni străine, obișnuită să exerciteze supremația¹³⁰.

În finalul memoriului, românii au cerut separarea teritoriului locuit de românii din Timiș și Caraș de care aparținea și o parte din Torontal, de voivodina sârbească și unirea acestora cu celălalt teritoriu locuit de români. Se argumenta această cerință, subliniindu-se că „un popor numeros, supus cu credință casei imperiale, cum e cel român, după cum s-a dovedit fără deosebire prin toate părțile monarhiei locuite de el, puternic ajutor este de așteptat și cu atât mai puternic cu cât mai numeroasă, mai puternică și mai plină de grațitudine e națiunea¹³¹.

Memoriul a rămas fără rezultat, organismul nou înființat cu denumirea de „Voivodina sârbească și Banatul Timișan¹³², a existat până la 1860¹³³. În noua provincie au fost create căpitănate în locul cercurilor pretoriale. Problemele administrative și cele judecătorești erau subordonate nemijlocit celor două ministere de resort. Teritoriul civil a fost împărțit în cinci districte (Becicherec, Lugoj, Neoplanta, Timișoara, Zambor) iar acestea în cercuri.

Memoriul trimis în 10 ianuarie 1850 este mult mai bine documentat decât cele precedente, radicalismul politic mai accentuat și doleanțele privind obținerea de drepturi pentru ierarhia română mai sigure în argumente. Astfel se cerea ca românii să fie puși într-o singură administrație națională independentă de organizarea celorlalte națiuni. Se arată apoi că în multe funcții importante au fost puși unguri rebeli. În Banatul Timișan „românii gem sub ierarhia sârbă, preoții români sunt arestați de episcopii sârbi sub diferite pretexte cu scopul de a-i împiedica să protesteze împotriva națiunii sârbe¹³⁴. Dintre români au fost numiți doar doi comisari districtuali, unul în Banat și altul în Transilvania, deși românii sunt de trei ori mai mulți decât celelalte națiuni. Memoriul cere cu hotărâre ca la numirea în funcții să se țină seama de numărul lor, limba română să fie folosită în biserică, școală, dregătorii și în „toate raporturile vieții publice și civile“. Conducătorii românilor să nu mai fie persecutați și preoții să nu mai fie arestați. Să fie instituit un ajutor pentru românii ce au suferit în timpul revoluției, să fie înființată o universitate românească și alte institute de învățământ între care o facultate juridică, între semnatori întâlnim și acum numele lui Ioan Popasu, Petru Mocioni, A. T. Laurean, I. Dobranu, P. Cermena, C. Pomuț, V. Babeș, G. Popovici, C. Udrea.¹³⁵

În 1860, românii bănăţeni au adresat împăratului o nouă petiţie, cerând ca provincia să fie subordonată Cancelariei Aulice transilvane şi administrată separat. Pentru garantarea intereselor celor 600 000 români (inclusiv românii grăniceri) se cerea instituirea unei diete provinciale cu sediul la Timişoara. Urma ca Banatul să fie împărţit în trei unităţi administrative, având în frunte un şef naţional iar regiunea administrativă să fie condusă de un căpitan român, iar pentru garantarea vieţii naţionale urma să fie realizate „instituiuni întemeiate pe viaţa poporului”¹³⁶.

Fără rezultat a fost şi intenţia lui, A. Mocioni de a înainta împăratului un memoriu cu peste 12.000 semnături în care se cerea unirea Banatului cu Transilvania. A. Mocioni vedea unirea tuturor românilor din Austria „într-un trup moral în ţară a coroanei cu tip şi caracter românesc”¹³⁷. Această cerinţă intră în contradicţie totală cu concepţia guvernanţilor austrieci şi maghiari care vedeau într-o astfel de provincie puternică un pericol la situaţia de fapt ceea ce ar duce la unirea cu România — realitate care s-a confirmat la 1 Decembrie 1918.

A. Mocioni în cuvântarea sa din 24 septembrie 1860, ținută în senatul imperial a arătat că nu există garanţii pentru independenţa Banatului şi Voivodinei sârbeşti, cerând respectarea principiului egalităţii în drepturi a naţionalităţilor, inclusiv în senatul imperial, naţionalităţile să fie reprezentate în raport cu numărul lor, învăţământului să se facă în limba naţională, respectivă, egalitatea tuturor religiilor legal recunoscute şi o egală ajutorare a lor din partea statului¹³⁸. În finalul cuvântării, A. Mocioni promitea să adreseze un protest scris împotriva creerii Voivodinei şi Banatului Timişan.

În 1860, Iosif Raiacici a făcut demersuri la Viena pentru convocarea congresului naţional sârb, care de altfel s-a şi întrunit. Cei trei membri ai senatului imperial lărgit; A. Mocioni, A. Şaguna şi Petrino aflând despre proiectatul congres al bisericii sârbe au înaintat împăratului la 21 august 1860 o nouă petiţie în care cereau „a concede restaurarea mitropoliei pentru românii bisericii orientale ai diecezelor Aradului, Timişoarei, Vârşeţului şi a Ardealului cu excluderea părţii sârbeşti” şi aprobarea de a se permite „ţinerea unei adunări a episcopilor şi bărbaţilor de încredere din memoriale episcopii sub preşedenţia celui mai bătrân episcop”¹³⁹. În răspunsul pe care ministrul cultelor l-a dat lui Şaguna, îl înştiinţa că împăratul nu se împotriva înfiinţării unei mitropolii ortodoxe române, ceea ce constituia un fapt pozitiv, dar nu o realizare. În răspunsul adresat patriarhului Raiacici se dădeau indicaţii despre reglementarea raporturilor ierarhice prin care să se respecte inte-

reșele românilor și se punea în vedere patriarhului să asigure o reprezentare echitabilă a populației române din eparhiile bănățene¹⁴⁰.

Congresul național sârb s-a întrunit la Carloviț, dar din Transilvania nu a participat nimeni. Sinodul de la Sibiu din 1860 a hotărât să trimită o adresă congresului de la Carloviț prin care-i cerea ajutorul în vederea restaurării mitropoliei, având în vedere legalitatea istorică și politică a reînființării mitropoliei ortodoxe române. În același timp sinodul s-a adresat împăratului cerându-i să nu condiționeze îndeplinirea cererilor românilor¹⁴¹ de la opiniunea unui sinod iregular și anticanonic față de biserica ortodoxă română¹⁴¹, cum considerau sibienii sinodul de la Carloviț¹⁴¹.

Diploma din 20 octombrie 1860, în care se accentua cu tărie respectarea principiului de egală îndreptățire pentru toate naționalitățile din monarhie nu a fost favorabilă românilor, mai mult la 15/27 decembrie 1860, Banatul a fost alipit Ungariei¹⁴², la fel ca și cele patru comitate: Crasna, Solnocul de mijloc, Chioar și Zărand care erau regiuni cu mase compacte de români și care au ținut de Transilvania. În conferința de la Timișoara din 18—19 noiembrie, românii au declarat că nu vor unirea cu Ungaria și au trimis o petiție împăratului cerând independența provinciei sau unirea cu Transilvania. Totuși cei 600 000 de români nu au fost luați în considerare și contrar voinței lor, Banatul a fost unit cu Ungaria¹⁴³. Doar în comitatele Caraș, Făgăraș, Năsăud de la început românii au putut ajunge la conducere, în funcția de comite suprem au ajuns doar patru români, E. Gojdu la Lugoj, Ioan Bran de Lemeny la Făgăraș, Ioan Pipoș la Baia de Criș și Sigismund Papp în districtul Chioar¹⁴⁴.

A. Mocioni a publicat în 1861 un articol în „Gazeta Transilvaniei” în care arăta printre altele că națiunea română este în pericol, neexistând nici o garanție pentru drepturile românilor, singurul drept era acela de a „sângera pentru patrie și pentru interesul comun al altora, iar pe noi românii pentru sacrificarea noastră ne remunerară cu un jug politic — jug apăsător și adoptat de barbarism¹⁴⁵, și că diploma din 20 octombrie 1860, „a uitat de numele nostru, de o națiune de peste 3 milioane de români¹⁴⁶.

Organizarea comitatelor a scos la lumină din nou faptul că românii erau împiedicați de a ocupa diferite funcții, cu toate că erau majoritatea. Astfel în comitatul Arad unde erau peste 200 000 români, iar celelalte minorități doar 40 000, în comitetul comitatens format din 660 membri, doar 270 erau români. În comitatul Timiș unde erau 170 000 români, 80 000 germani, 30 000 sârbi, 8 000 maghiari, românii erau reprezentați în comitetul comitatens doar de 138 reprezentanți, iar celelalte etnii de 453 reprezentanți. În comi-

tatul Torontal unde erau 70 000 români, aceștia n-au avut nici un reprezentant.¹⁴⁷

În finalul articolului A. Mocioni cerea permisiunea organizării unei adunări naționale a tuturor românilor din imperiul austriac — „acesta fiind singurul mijloc pentru apărarea naționalității și vieții noastre politice.“¹⁴⁸

După organizarea comitatelor, românii și-au intensificat lupta politică. Aici lupta s-a dat în primul rând pentru introducerea limbii române în administrație, pentru că limba era considerată expresia naționalității. Cu toate că se ordonase organizarea comitatelor pe baza diplomei din 20 octombrie 1860, deci cu respectarea drepturilor românilor, maghiarii n-au ținut seama de aceste hotărâri și au aplicat peste tot legile din 1848, considerând că acestea singure pot forma baza noii organizări a țării¹⁴⁹.

În comitatul Caraș, comite suprem a fost numit E. Gojdu. Andrei Liviu Pop în discursul ținut la 4 septembrie 1861 în fața congregației din Lugoj a militat pentru introducerea limbii române în comitat ca singura limbă oficială. În ședința din 6 septembrie propunerea a fost votată, astfel că limba română a devenit limba oficială în comitatul Caraș¹⁵⁰. Prin această hotărâre toate ordonanțele din comitat urmau a fi redactate în limba română, vicecomiții, juzii cercuali, ceilalți oficiali comitatensi vor purta corespondența în limba română, în justiție juzii cercuali vor folosi limba română, dar lăsându-se deocamdată și limba maghiară, funcționarii care nu cunoșteau limba română erau obligați ca în timp de doi ani să o învețe pentru a putea corespunda cu centrul comitatului¹⁵¹.

Congresul sârb ținut la 28 martie 1861 la Carloviț a creat o stare de neliniște în rândul românilor bănățeni, pentru că un mare teritoriu cerut de sârbi era locuit de o masă importantă de români. Astfel că românii bănățeni au înaintat împăratului un protest în care se ridicau împotriva tendinței de desnaționalizare. Protestul este datat 15 mai 1861 și emis în Timișoara în care se scria că „în teritoriul sârbesc erau 167 000 români locuitori în comitatele Timiș, Torontal, în teritoriul regimentului de graniță germano-bănățean și iliro-bănățean, sârbiții având de scop a supune 167 000 români teritoriului sârbesc și așa arătându-i ca pe o națiune despoiată de toată libertatea și de toate drepturile, mai ales când după înțelesul mai sus menționatei adrese în teritoriul sârbesc se cere exclusivul drept al limbii sârbești ca limbă oficială¹⁵². Voievodul putea fi ales numai dintre sârbi, principiile egalei îndreptățiri a tuturor popoarelor imperiului, a egalității tuturor cetățenilor în fața legii nu sunt respectate. Românii bănățeni cer împăratului să

nu fie încorporați sârbilor arătând că; „aflându-ne de mai bine de o sută de ani și cu durere încă și până în ziua de astăzi sub jugul bisericesc al sârbilor, contribuind numai spre ridicarea gloriei nației sârbe¹⁵³.

La 13 decembrie 1861, murind patriarhul Raiacici se deschidea succesiunea în vederea alegerii noului patriarh¹⁵⁴. În ceea ce privește pe ortodocșii români se punea problema poziției lor față de viitoarele alegeri. Dacă delegații români vor participa la alegerea noului patriarh însemna că îi recunosc autoritatea și asupra bisericii lor. În aceste împrejurări a lansat A. Mocioni articolul manifestat în care se fixa poziția românilor în vederea alegerilor¹⁵⁵. A. Mocioni și-a dat seama că emanciparea politică a românilor nu este încă posibilă și de aceea și-a îndreptat atenția spre obținerea emancipării religioase.

Dieta din 1861 n-a renunțat la anexarea Transilvaniei și a întâmpinat opoziția atât a deputaților români cât și a fruntașilor sași ai provinciei. Dar prin aprobarea separării ierarhice s-ar fi dat satisfacție cercurilor clericale, care în acea vreme aveau pondere în viața politică și deci problema anexării Transilvaniei nu ar mai trezi resentimente așa de puternice. Cu alte cuvinte aristocrația maghiară era dispusă să cedeze în problema minoră a separării ierarhice, rezolvând în schimb problema majoră, aceea a recunoașterii anexării Transilvaniei¹⁵⁶. De aceea Mocioni a cerut ne-participarea românilor ortodocși la alegerile pentru numirea patriarhului. În 21 ianuarie, Mocioni a convocat la Timișoara o adunare la care au participat cei mai de seamă reprezentanți ai românilor din eparhiile Arad, Timișoara, Vârșeț, hotărându-se ca nici o comună română să nu participe la alegerile deputaților pentru congresul de la Carloviț, să se ceară împăratului ținerea unui congres bisericesc român, iar o delegație a ortodocșilor români să reînnoiască cererea pentru reînființarea mitropoliei să se formeze o comisie care împreună cu o comisie sârbă să pregătească lucrările de separare bisericească, A. Mocioni arăta că „noi românii drept credincioși din Austria în număr de 2 milioane de suflete putem zice că mai bine de un secol și jumătate suntem fără mitropolit¹⁵⁷.

O adunare asemănătoare a avut loc și la Lugoj unde s-a hotărât să se întocmească o petiție către împărat în vederea separării ierarhice, mitropolia ce urma să fie înființată urma să cuprindă „pe românii din toată monarhia austriacă“, care până atunci erau afiliați mitropoliei sârbe, cereau un congres bisericesc numai pentru români, declarând că românii nefiind reprezentați în raport cu

numărul lor nu participă cu delegați la congresul bisericesc sârb de la Carloviț¹⁵⁸.

Comisia ce urma să redacteze petiția către împărat s-a întrunit la 2 februarie 1862. Comisia, încă de la început a precizat că nu urmărește a jigni sentimentele sârbilor, ci dimpotrivă „voiește cu această națiune în cea mai bună armonie și înțelegere să trăiască”¹⁵⁹.

La 24 februarie 1862, delegația a sosit la Viena pentru a înmâna monarhului petiția, dar cum acesta era plecat într-o călătorie la Venetia, actul a fost predat arhiducelui Rainer la 3/15 martie cu rugămintea ca acesta să-l predea împăratului la înapoiere. Delegația avea în frunte pe episcopul Șaguna, din ea făcând parte cei mai de frunte bărbați ai națiunii române din Transilvania, Ungaria, Banat și Bucovina¹⁶⁰. S-a hotărât ca A. Șaguna, P. Ivacicovici, A. Mocioni și E. Hurmuzachi să rămână în capitală spre a aștepta întoarcerea împăratului. Abia la 5 aprilie¹⁶¹ a avut loc audiența delegației restrânse și împăratul le-a dat asigurarea că va dispune să se examineze problema separării bisericești. Dar cu toată promisiunea, cu toate audiențele particulare ale lui Șaguna, problema mitropoliei nu va fi luată în dezbatere. În petiția înaintată împăratului se cerea recâștigarea poziției bisericii române ortodoxe, românii să se bucure de aceleași drepturi ca sârbii, să se bucure de „libertatea comună în stat”, dreptul de a organiza, administra și conduce cu autonomie afacerile bisericești și școlare în spiritul canoanelor bisericești¹⁶², anularea decretelor din 9 și 30 octombrie 1783 și 8 decembrie 1786, să se instaureze legea din 1791 prin care se stipula că „religia orientală de rit grecesc neunit este liberă în exercițiu”¹⁶³. Se enunță apoi canoanele prin care se asigură ierarhia bisericii române ortodoxe. Cu argumente istorice se arată că încă înaintea venirii sârbilor în Ardeal, românii au avut mitropolii săi, pe Varlaam, Teofil, Atanasie până la 1700.

Românii bănățeni sunt nemulțumiți că starea lor bisericească a fost creată pe cale politică și ei n-au încetat a lupta pentru „recâștigarea stării canonice de mai înainte”¹⁶⁴, luptă petiționară începută cu 13 ani în urmă. Împăratul era rugat să ridice piedicile ce stau în fața bisericii românești ortodoxe și să permită ținerea unui congres bisericesc format din 40 de preoți și 60 mireni din diecezele Ardealului, Bucovinei și Aradului și din cele două dieceze din Banat pentru „constituirea noastră bisericească”¹⁶⁵, iar împuternicit cu conducerea congresului să fie A. Șaguna. În memoriu se arată că problemele congresului ar consta din formularea poziției bisericii ortodoxe române față de stat, problema arondării episcopatelor, protopopiatelor, parohiilor și mănăstirilor, dotarea clerului

ortodox, școlile românești, organizarea internă a bisericii ortodoxe, problema împărțirii cu sărbii a bunurilor bisericești¹⁶⁶.

Nemulțumiri în rândul românilor bănățeni a produs introducerea la 15 ianuarie 1862 de către locotenența regească ungară a ordonanței prin care școlile românești ortodoxe au fost puse sub jurisdicția clerului care era atunci în întregime sârb sau sârbizat. Ca urmare a acestei dispoziții, a urmărilor acesteia, la 25 septembrie 1862, comitele Carașului, Teodor Șerb a adresat locotenenței o petiție în problema școlară în care se arăta că măsura luată de autorități ca școlile să fie puse sub egida clerului sârb a creat mari nemulțumiri între români, jurisdicția clerului străin „împiedică nu numai cultivarea limbii române ci și a poporului român”¹⁶⁷, românii erau nemulțumiți și de faptul că biserica sârbă s-a ridicat cu vehemență încă din 1850 împotriva folosirii literelor latine,¹⁶⁸ au fost interzise cărțile „Orariu” și „Psaltirea”, tipărite la Buda cu aprobarea guvernului pe motiv că în locul cuvintelor slavone erau 15 cuvinte românești¹⁶⁹, învățătorii care foloseau litere latine erau persecutați. În finalul memoriului se arăta că românii nu sunt împotriva conducerii școlilor de către cler, dar acesta să fie român și, școala să fie pusă sub jurisdicția civilă românească, directorii de școli să fie numiți dintre români¹⁷⁰.

După congresul național al românilor din Transilvania din 1863¹⁷¹, românii bănățeni au trecut la noi acțiuni politice, manifestate în primul rând prin petiții și memorii trimise împăratului prin care cereau îmbunătățirea situației lor, dreptul de folosire a limbii române în școală, biserică și administrație, reînnoiau nemulțumirea lor referitoare la încorporarea Banatului la Ungaria.

Memoriile erau semnate nu numai de micii și marii proprietari dar și de preoți și învățători, orașeni și alte categorii sociale din cele trei comitate bănățene Timiș, Torontal și Caraș.

Una dintre petiții a fost înaintată împăratului la 25 iunie 1863. În memoriu se arăta printre altele că: diploma din 20 octombrie 1860 nu este respectată și că maghiarii aplică dispozițiile cuprinse în diplomă doar „pentru ridicarea și întărirea elementului lor, cu totală neîngrijire a tuturor celorlalte”¹⁷² și că românii bănățeni au „protestat cu tot zelul și toată conștiința în contra pretensei anexiuni și contopiri a Banatului la Ungaria”¹⁷³. În paragraful 20 al diplomei se stipula împuternicirea comunităților de a-și alege limba afacerilor comunale și cu toate că marea majoritate a comunelor bănățene sunt locuite numai de români, rapoartele, petițiile, etc. sunt admise de către oficialități numai în limba maghiară, iar cei ce nu folosesc această limbă sunt pedepsiți sau persecutați¹⁷⁴. Cu

toate că prin rezoluția din 26 iulie 1862 au fost întărite din nou hotărârile ce priveau folosirea limbii române în localitățile cu majoritate populație românească.

În memoriu se arăta că în comitatul Torontal sunt 40 comunități unele și cu populație amestecată, locuind 70 000 români fără ca în acestea să se fi introdus limba română, iar din rândul lor a fost numit doar un jurat de cerc. În comitatul Timiș cu o populație totală de 300 000, românii erau în număr de 175 000 și doar 10 comune se bucurau de întrebuițarea limbii române¹⁷⁵ în afacerile comunale, dar sunt împiedicate de a purta corespondența cu organele administrative superioare în limba română. Autoritățile maghiare au luat o serie de măsuri de înlocuire a notarilor cunosători ai limbii române cu alții de naționalitate germană și mai ales maghiară. Că hotărârile diplomei din 20 octombrie 1860 nu sunt aplicate o demonstrează și faptul că la o populație românească de 175 000 suflete, față de 95 000 germani, 30 000 sârbi, și 8 000 maghiari, românii au doar doi juzi cercuali, un jurat, un asesor la tribunal, pe când sârbii dispun de un administrator, vicecomite, primar, protonotar, senatori juzi primari, juzi cercuali și jurați, restul posturilor fiind ocupate de maghiari¹⁷⁶.

În comitatul Caraș, locuit aproape în totalitate numai de români limba română nu este introdusă în administrație, iar sentințele tribunalului nu se prezintă în limba română, cu toate că în acest comitat până în 1861 a fost întrebuițată limba română. La tribunalul central al comitatului¹⁷⁷, dintre cei 10 asesori doar 3 erau români la o populație de 232 000 locuitori.

Memoriul se ridica ferm împotriva abuzurilor și nedreptăților guvernanților, învinuindu-l chiar pe împărat, cerându-i explicații. Astfel se scria „Dar astăzi, Majestate, când și guvernul unguresc și toate organele publice sunt numai creațiuni de ale Majestății Tale, pe temeiul diplomei, iar nu a legilor de la 1848 și când toate dispozițiile și intențiile M. Tale se împlinesc fără rezistență, numai cele ce ne privesc pe noi și drepturile noastre naționale și de limbă nu, ce să știm cugeta, cum să, ne știm explica lucrul și cum să ne mai știm mângăia¹⁷⁸. Memoriul solicita apoi ca în comitatul Caraș să fie numit comite un român care să cunoască „pe deplin limba română, literatura și datinile naționale române¹⁷⁹. Ștefan Ambrus, numit recent în funcția de comite „nu se ține de nici una din religiile românilor, face să nu fie privit ca român din partea poporului și nici nu poate fi privit ca român“, mai ales că nu cunoaște limba română“. Orașul Timișoara cu peste 5 000 locuitori români are un singur reprezentant român, pe căpitanul de poliție Petru

Cermena iar cei 800 sârbi din oraș sunt reprezentanți înzecit, având dintre ei pe primar, mai mulți senatori și alți dregători orășenești¹⁸⁰.

Memoriul se ridică și împotriva măsurilor prin care școlile erau puse sub jurisdicția clerului sârb, măsură ce a dus la decăderea învățământului în limba română. Acest cler, subliniază memoriul „a început pe față o luptă nimicitoare în contra perfecționării limbii și literaturii noastre, a scos literele noastre cele române și a introdus cele slavice. A maltratată și vexată pe învățători, a suspendat și mutat pe mulți în locuri mai rele numai pe motivul că au avut curajul de a folosi cuvinte și litere române în locul celor slave”¹⁸¹.

Românii fiind majoritatea populației din Banat, contribuie în cea mai mare măsură la întărirea armatei prin numărul lor și prin contribuția lor la veniturile imperiului. Cu toate acestea „poporul român în patria sa străbună, pentru care fiii săi de mii de ani și-a vărsat sângele, e în toată privința cel mai asuprit și negrijit”, și că „prin minorități anume conspirate în contra dezvoltării și prosperării lui, e apăsător și persecutat în școala și biserica sa. E nedreptățit și ignorat în officii, ca nici unul dintre celelalte popoare din marea Austrie. Limba și naționalitatea lui se despoaie prin organele M. Tale pe față de toată viața și valoarea publică, chiar în contra tuturor intențiilor și dispozițiilor M. Tale, pronunțate clar, răspicat, serios și în mod sărbătoresc”¹⁸². Românii bănățeni cereau: 1. respectarea folosirii limbii române, 2. dreptul românilor la funcții în stat, inclusiv în cancelaria aulică ungară, înaltul consiliu din Buda, tabla regească, tribunale districtuale și comunale proporțional cu numărul lor, 3. în localitățile românești să fie puși în funcții numai români. În final se cerea cât mai grabnic restaurarea mitropoliei ortodoxe române, scoaterea școlilor de sub jurisdicția clerului sârb și trecerea lor în administrație cu direcțiune română națională civilă¹⁸³.

Pe acest fond al petițiilor și plângerilor bănățenilor înaintate monarhului își va începe lucrările dieta de la Sibiu din 1863/64 numită și dieta românească ce a însemnat și pentru bănățeni momentul finalizării luptei de aproape un secol pentru recunoașterea legislativă a națiunii române, a limbii și confesiunii sale. În 1863, dieta Transilvaniei reunită la Sibiu a votat legea despre egală îndreptățire a națiunii române și legea despre oficializarea limbii române. A fost prima dietă transilvană în care națiunea română a fost reprezentată, dacă nu într-un tot pe măsura numărului și importanței sale, într-un mod mai corespunzător acestora, deținea majoritatea relativă¹⁸⁴. Aceasta a fost importanța dietei din punct de vedere național românesc, dar a avut și o altă importanță, aceea

că la Sibiu s-au discutat și alte probleme ca: organizarea modernă a administrației, reorganizarea justiției, revizuirea patentei urbane din 1854, construirea de căi ferate, înființarea unui tribunal suprem, înființarea unei bănci. Dar viața dietei de la Sibiu a fost scurtă. Orientarea Vienei spre o înțelegere cu maghiarii, încheierea pactului dualist, au făcut imposibile existența legilor din 1863—1864. Pentru români însă hotărârile dietei de la Sibiu au rămas un îndemn și o dorință de realizare până la sfârșitul secolului XIX.

La 1 august 1864 a fost convocat congresul de la Carloviț pentru alegerea noului patriarh sârb în locul lui Iosif Raiacici care murise în 1861¹⁸⁵. În circulara de convocare a congresului electiv se preciza că după alegerea patriarhului se va întruni sinodul episcopal ce va alege episcopii în eparhiile vacante și se va stabili „corelațiunea românilor către ierarhia noastră”¹⁸⁶. Deci se recunoștea oficial pentru prima oară necesitatea separării ierarhice. Intelectualii români din eparhiile Arad, Vârșeț și Timișoara au făcut chemarea de a participa „cu toate puterile și toată energia” dar să aleagă doar persoane a căror sentimente de separare erau cunoscute. Delegații români la congres trebuiau să precizeze acolo în fața comisarului imperial că nu mai pot rămâne în comunitate ierarhică cu sârbii și să determine pe aceștia ca pe baza unei înțelegeri pașnice să se producă separarea.

Deschiderea congresului s-a făcut la 1 august 1864¹⁸⁷, cu participarea a celor 13 deputați români aleși din eparhiile Arad, Timișoara și Vârșeț. În 5 august ei s-au prezentat comisarului imperial înmânându-i o declarație de abținere, în care motivau că „populațiunea română din cele trei eparhii ortodoxe orientale Arad, Timișoara și Vârșeț, care numărară un milion de suflete și care singură face cu mult mai mult de jumătate decât întreaga populație ortodoxă a celor 8 eparhii ce se țin de congresul iliric, nu se ține nici decum de Biserica națională sârbească și nu tinde după interese de cultură și de dezvoltare naționale sârbești, ci din contră posedă Biserica sa proprie română națională, după ființa-i externă cu totul deosebită de cea sârbească”¹⁸⁸. Arătau în continuare că „foarte fericiți am fi noi și întreaga națiune română de a lua parte la un congres național românesc pentru alegerea unui arhiepiscop și mitropolit român și pentru regularea relațiilor noastre cu și către ierarhia sârbească, precum și pentru regularea afacerilor noastre bisericesti și școlare”¹⁸⁹.

Cercul electoral Mehadia din teritoriul regimentului român de graniță a trimis consistoriului din Vârșeț o declarație în care se cerea să se permită de a avea „mitropolitul nostru român de măr-

turisia noastră răsăriteană ortodoxă pe baza fostei mitropolii române din Alba Iulia¹⁹⁰, ierarhie românească separată de cea sârbească. Ei nu participă la alegerea mitropolitului sârb ci lasă alegerea aceea bunăvoinței fraților sârbi, așteptând dispoziția după care se va ține un congres național pentru nația noastră română¹⁹¹, la care se va putea alege mitropolit român, prilej cu care se va discuta și dezbate și probleme legate de biserică, preoțime, școli naționale. În declarație se sublinia apoi faptul că congresul de la Carloviț are un „caracter curat național sârbesc“ și că două milioane de „supuși credincioși și plecați M. Sale din naționalitate română de religiunea greco-orientală se află orfani și lipsiți de scutintă, lipsiți de păstoritul sufletesc suprem și conducătorul școlilor și educațiunii, mai cu seamă în părțile Banatului, unde nu au episcopi proprii și așa sunt aproape de a cădea într-un indeferentism religios periculos și într-o disperare politică fatală“¹⁹². De aceea delegații români se abțin de la alegerea patriarhului sârb ce ar avea mai departe sub jurisdicția sa pe români, ci am fi „foarte fericiți, noi și națiunea română de a lua parte la un congres național românesc pentru alegerea unui arhiepiscop și, mitropolit român“¹⁹³.

După predarea memoriului, deputații români s-au retras din ședință și au părăsit Carlovițul.

După alegerea episcopului Samuil Mașirevici ca patriarh, s-a întrunit sinodul în 26 august, ce s-a pronunțat în principiu pentru separarea celor două biserici¹⁹⁴. Hotărârea sinodului a fost bine primită de opinia publică românească, dar guvernul de la Viena, care urmărea prin orice mijloc neunificarea românilor, a lansat o nouă formulă și anume; să se facă două mitropolii române, una la Arad pentru bănățeni și teritoriile anexate Ungariei și alta la Sibiu pentru românii transilvăneni. Dacă episcopul de Cernăuți, Eugen Hacman a făcut jocul austrieților, în ceea ce privește pe episcopul de Arad, Procopiu Ivacicovici, acesta nu s-a pretat jocului de culise și a militat în continuare pentru formarea unei singure mitropolii.

La sfârșitul anului 1864 a parvenit și știrea mult așteptată, aceea a decretării despărțirii ierarhice a românilor de către sârbi. Prin autograful emis de împărat la 24 decembrie 1864, se aproba înființarea mitropoliei române, dar numai pentru Transilvania și Ungaria, eparhia Bucovinei nefiind-i subordonată. În aceeași zi împăratul a dat un autograf adresat patriarhului sârb, prin care acesta trebuia să convoace congresul național sârb la Carloviț în scopul „încheierii unei învoielii“ cu delegația română în ceea ce privește fondul național și celelalte bunuri comune ale celor două biserici¹⁹⁵.

Poporul român a primit cu bucurie vestea înființării mitropoliei. Noul mitropolit A. Șaguna a înștiințat pe români despre acest eveniment printr-o pastorală în care se arăta printre altele că: „din comunele bisericești române din protopopiatele Caransebeșului, Mehădiei, Lugojului, Făgetului, Vărădiei, Jebelului, Vârșetului, Palancăi, Panciovei și Criciovei este de a se forma o eparhie cu locul reședinței în Caransebeș¹⁹⁶”.

După înființarea mitropoliei ortodoxe române s-a trecut la împărțirea fondurilor comune care erau administrate de patriarhia din Carloviț, apoi la repartizarea mănăstirilor, a fundațiilor culturale, a bunurilor celor două episcopii (Timișoara, Vârșeț) și a bunurilor parohiale din comunele mixte.

În baza autografului imperial din 24 decembrie 1864, Samuil Maricevici a convocat congresul național sârb. Delegația română a fost condusă de A. Șaguna, din ea mai făcând parte episcopul P. Ivacicovici, A. Mocioni și Vincentiu Babeș¹⁹⁷.

În februarie 1865, delegația română a prezentat congresului pretențiile sale. Pentru românii din Banat s-au propus două eparhii, pentru sârbi se propunea mutarea episcopiei sârbe din Timișoara la Chichinda Mare și Vârșețul să rămână în continuare episcopie dar sârbă. Episcopia Aradului urma să rămână în întregime mitropoliei române, deoarece din 456 parohii, doar 6 erau mixte, restul fiind române. În eparhia, Timișoarei, 129 comune rămăneau la mitropolia română, 92 comune sârbe rămăneau ierarhiei sârbe iar în 26 comune mixte urma să se facă separarea bisericească¹⁹⁸. Românii au pretins din fondul național comun 870 000 fl., 4 mănăstiri, fundațiile din episcopia Aradului și câte jumătate din fundațiile eparhiilor Timișoara și Vârșeț. Neajungându-se la înțelegere, tratativele au fost întrerupte. În 8 iulie 1865 au fost publicate două diplome împărătești prin care se comunica înființarea eparhiei greco-ortodoxă a Caransebeșului și a Aradului. În diplomă se arată „iar opidul Caransebeș în care și în timpurile vechi a fost episcopie de rital greco-ortodox, hotărăm, de a-l avea de acum încolo cu scaun și onoare de episcop, a cărui eparhie va cuprinde toate parohiile române care se află sau în viitor se vor afla în cerul protopresbiteratelor Caransebeș, Mehădia, Lugoj, Făget, Vărădia sau Oravița, Jebel, Vârșeț, Palanca, Panciova și Ciacova¹⁹⁹”. Prin diploma de înființare a episcopiei s-a numit și noul episcop, protopopul Brașovului, Ioan Popasu ce se va dovedi un foarte bun și energic organizator al noii episcopii, patriot luminat care și-a iubit cu ardoare biserica și neamul, și prin măsurile luate s-a făcut repede respectat de credincioșii ortodocși din Banat.

NOTE

- 1 A. Marchescu, *Grănicerii bănăţeni și Comunitatea de Avere, Caransebeș*, 1941, p. 80—82.
- 2 Arsenie Cernoevici a murit la 24 octombrie 1706.
- 3 P. Nemoianu, *Sărbii și Banatul*, Craiova, 1930, p. 29—30.
- 4 I. D. Suciū, R. Constantinescu, *op. cit.*, Documente 74, p. 152.
- 5 *Ibidem*, Documente 76, p. 153.
- 6 A. Ghidiu, I. Bălan, *op. cit.*, p. 105.
- 7 *Ibidem*, p. 103—107. În anul 1594 este amintit ca episcop al Caransebeșului, Simeon, venit de la Vârșeț unde s-a înapoiat în anul 1612. În 1785, episcopia ortodoxă a Caransebeșului posedă fără sesiile parohiale, 10 iug. 150 stp. teren arabil, 2 iug. 280 stp. pădure în Zăbrani, o grădină cu pomi fructiferi de 1400 stp. și 4 imobile înregistrate sub numerele 169, 170, 171, 172, rămase din vechime, vezi I. B. Mureșianu, *Caransebeșul în 1785*, în Dacia, 14, Timișoara, 1939.
- 8 Gr. Popiți, *Pagini din istoria bisericii bănăţene*, în MB, 1969, nr. 10—12, p. 707—708.
- 9 A. Ghidiu, I. Bălan, *op. cit.*, p. 103. Milleker. B, *A verseczi görög keleti Szerb püspökşeg multyi*, Timișoara, 1890, p. 5, I, B. Mureșianu, *Mănăstiri din Banat*, Timișoara, 1976, p. 62, N. Tincu Velea, *Istoriaoară bisericească politico-națională a românilor de peste tot*, Sibiu, 1865, p. 144, 148, 154, 157, 164. Preotul Pavel Lazarovici din Caransebeș a vândut episcopului Șakabent, casa și intravilanul nr. 173, pentru extinderea vechii reședințe episcopale.
- 10 St. Mateș, *op. cit.*, p. 295.
- 11 I. D. Suciū, *ou. cit.*, p. 111.
- 12 *Ibidem*.
- 13 I. D. Suciū, R. Constantinescu, *op. cit.* Document 77, p. 153—154.
- 14 *Ibidem*, p. 155.
- 15 N. Dobrescu, *Istoria bisericii române din Oltenița în timpul ocupațiunii austriece*, p. 53.
- 16 I. D. Suciū, *op. cit.*, p. 115.
- 17 N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 69.
- 18 I. D. Suciū, R. Constantinescu, *op. cit.*, I, Doc. 103, p. 190.
- 19 I. D. Suciū, R. Constantinescu, *op. cit.* Document 80, p. 156.
- 20 *Ibidem*, p. 159.
- 21 I. D. Suciū, *op. cit.*, p. 123.
- 22 N. Bocșan, *Contribuții la istoria iluminismului românesc*, Timișoara, 1986, p. 132.
- 23 Arsenie Cernoevici, patriarh sârb de Ipek, în 1690 împreună cu 37 000 sârbi au emigrat de teama turcilor în Ungaria, unde Leopold în schimbul ajutorului contra turcilor le-a acordat independență bisericească și mai multe privilegii.
- 24 În sinodul din 7 octombrie 1698, mitropolitul, protopopii și preoții adunați la Alba Iulia au dat un manifestat prin care anunțau unirea lor cu biserica Romei. Vezi, G. M. Ionescu, *op. cit.*, p. 227. G. Popovici, *Unirea românilor din Transilvania cu biserica romano-catolică sub împăratul Leopold I*, Lugoj, 1901, p. 81—102.
- 25 Românii vor rămâne sub jurisdicția bisericii sârbe până la 1865.
- 26 P. Drăgălina, *op. cit.*, p. 93—103.
- 27 T. V. Păcățean, *Cartea de Aur*, I, Sibiu, 1904, p. 90.
- 28 Gh. Cotoșman, *Episcopia Caransebeșului până în pragul secolului XIX*, Caransebeș, 1941, p. 85.

29 P. Nemoianu, *op. cit.*, p. 19.

30 *Ibidem*, p. 60.

31 S. Dragomir, *Vechimea elementului românesc și colonizările străine în Banat*, în *AIIN*, 111, 1924—1925, Cluj, 1926, p. 286.

32 Elementul românesc a rămas dominant în așezările din districtele Caransebeș, Orșova și Lugoj în anii 1743, 1744, românii fiind 99% din totalul populației.

33 P. Nemoianu, *op. cit.*, p. 60.

34 S. Dragomir, *op. cit.*, p. 291.

35 Gr. Popiți, *Date și documente bănățene (1728—1887)*, Timișoara.

36 N. Bocșan, *op. cit.*, p. 135.

37 K. A. W., IX C. 703/1782.

38 În conscripția trimisă în anul 1749 la Carloviț de episcopul Ioan Georgievici al Caransebeșului, sunt precizate numărul satelor, caselor și parohiilor din cele 5 protopopiate din eparhia sa; Vârșeț cu 68 sate, 8 153 case, 75 parohii, Palanca cu 64 sate, 3 290 case și 43 parohii, Mehadia cu 41 sate, 2 527 case și 20 parohii, Caransebeș cu 60 sate, 4 166 case și 35 parohii, Lugoj cu 33 sate, 3 802 case și 42 parohii, vezi I. D. Suciș, R. Constantinescu, *op. cit.*, p. 190, Document 103.

39 I. D. Suciș, *op. cit.*, p. 190.

40 O serie avea 34 iug., la care se mai adăugau terenurile aferente. Repartizarea sesiilor preoților a început pe teritoriul Regimentului româno-ilor în 1780.

41 Regulamentul stabilea numărul preoților în funcție de numărul caselor, prevăzând un preot la 100 case, 2 preoți la 250 de case, iar peste acest număr se cerea aprobarea împăratului. I. D. Suciș, R. Constantinescu, *op. cit.* Document 138, p. 327—328.

42 A. Ghidiu, I. Bălan, *op. cit.*, p. 112—113.

43 *Ibidem*, p. 116. În acest an protopopiatul Caransebeș avea 56 de parohii și 10 filii, Vârșeț 44 parohii și 6 filii, Palanca 44 parohii și 2 filii, Lugoj 28 parohii și 2 filii, Mehadia 23 parohii și 3 filii. Episcopul Ioan Georgievici și-a construit la Vârșeț o nouă reședință, construcție ce a fost terminată în 1759. Episcopii care au avut anterior reședința la Caransebeș aveau la Vârșeț locuitorii intitulati „exarhi episcopesti” care conduceau ședințele consistoriale, vezi G. Popovici, *op. cit.*, p. 342. Episcopul Vichentie Popovici a mutat în 1785 reședința la Vârșeț.

44 Vichentie Popovici, după tradiție se pare că a fost român.

45 G. Popovici, *Istoria românilor bănățeni*, Lugoj, 1904, p. 339—340.

46 A. Ghidiu, I. Bălan, *op. cit.*, p. 116. După alți autori se pare că au fost 11 morți și 31 răniți, Foaia Diecezană, 47, 1887.

47 T. V. Păcățean, *op. cit.*, p. 92.

48 *Ibidem*, p. 91. În 1769 au fost desființate 56 sărbători, iar prin calendarul din 1776 se aproba respectarea a numai 39 sărbători în afara duminicilor.

49 *Ibidem*.

50 *Ibidem*, p. 92. Tipografia și-a început activitatea în 1771 prin tipărirea versiunii românești a Regulamentului iliric și a „Bucvariului” necesar elevilor din școlile românești. În 1774 a fost tipărită versiunea românească a Catehismului Raicev. Apariția acestuia a stârnit mânia ortodocșilor care susțineau că are „eresuri catolice” și cereau distrugerea lui. S-a tipărit apoi o nouă ediție revăzută de o comisie de clarici ortodocși. Tipografia a funcționat la Viena până în 1795, când a fost cumpărată și mutată la Budapesta. I. Vuia,

Școli românești bănățene în secolul al XVIII-lea, Studiu istoric, Orăștie, 1896, p. 98.

51 T. V. Păcățian, *op. cit.*, p. 93.

52 *Ibidem*.

53 *Ibidem*, p. 95.

54 *Ibidem*, p. 96—97.

55 *Ibidem*. Acest punct avea un pronunțat caracter politic, dar transpus cu prudență.

56 *Ibidem*, p. 98.

57 *Ibidem*, p. 100.

58 *Ibidem*, p. 102. Prezența unui comisar imperial la sinodul din 1768 a determinat nemulțumirea clerului ce s-a manifestat în 1769.

59 *Ibidem*, p. 103.

60 *Ibidem*, p. 105.

61 *Ibidem*.

62 *Ibidem*, p. 106.

63 *Ibidem*, p. 107.

64 În episcopia de Caransebeș-Vârșeț erau 6 mănăstiri.

65 T. V. Păcățian, *op. cit.*, p. 109.

66 *Ibidem*.

67 *Ibidem*.

68 I. D. Suciș, R. Constantinescu, *op. cit.*, I, Document, 154, p. 413.

69 *Ibidem*, p. 424.

70 *Ibidem*.

71 *Ibidem*, Document 206, p. 481—482.

72 *Ibidem*, Document 221, p. 497—498.

73 *Ibidem*, Document 223, p. 498—499.

74 *Ibidem*, Document 227, p. 509—510.

75 N. Bocșan, *op. cit.*, p. 142.

76 I. D. Suciș, R. Constantinescu, *op. cit.* I, Document 288.

77 I. D. Suciș, R. Constantinescu, *op. cit.* Document 319, p. 635. La 20 septembrie 1831, a fost adresată împăratului Ferdinand al V-lea o petiție a ortodocșilor din Banat în care aceștia cereau printre altele; înființarea unui arhiepiscopat român pentru eparhiile Arad, Timiș, Vârșeț dar și pentru Ardeal și Bucovina, Ioan Moga să fie numit episcop de Arad sau Timișoara, neamestecul clerului în problemele școlare, etc.

78 I. D. Suciș, R. Constantinescu, *op. cit.*, p. 639.

79 *Ibidem*, p. 645—648, Document 330.

80 *Ibidem*, Document 335, p. 655—659.

81 *Ibidem*, Document, 362, p. 677—679.

82 I. Pescariu, *Mitropolia românilor din Ungaria și Transilvania*, Sibiu, 1900, p. 91.

83 *Ibidem*, p. 93.

84 *Ibidem*.

85 I. D. Suciș, *Monografia*, p. 159.

86 *Gazeta de Transilvania*, 1850, XIII, p. 8.

87 I. D. Suciș, *Revoluția de la 1848—1849 în Banat*, Timișoara, 1968, p. 211.

88 *Petițiunile nației române din Ardeal și Banat așternute Majestății sale C.R. apostolice*, f.a. (în continuare *Petițiunile...*) p. 3.

89 *Ibidem*, p. 3.

90 *Ibidem*, p. 8.

91 *Ibidem*, p. 11.

- 92 *Ibidem*, p. 12.
- 93 *Ibidem*, p. 13.
- 94 *Ibidem*, p. 15.
- 95 I. Pușcariu, *op. cit.*, p. 98.
- 96 *Petițiunile*, p. 18.
- 97 I. D. Suci, *Revoluția*, p. 219.
- 98 *Petițiunile*, p. 22.
- 99 Bogdan Duică, *Notes-ul de însemnări al lui Simion Bărnuțiu (1849—1863)*, în AIN, 1923, II, Buc., 1924, p. 8.
- 100 *Petițiunile*, p. 22.
- 101 *Ibinem*, p. 33—37.
- 102 *Ibidem*, p. 38—40.
- 103 *Ibidem*, p. 42—43.
- 104 *Ibidem*, p. 44.
- 105 *Ibidem*, p. 46.
- 106 *Ibidem*, p. 48.
- 107 *Ibidem*, p. 49.
- 108 *Ibidem*, p. 52.
- 109 *Ibidem*, p. 53.
- 110 *Ibidem*,
- 111 *Ibidem*, p. 55.
- 112 *Ibidem*, p. 107.
- 113 *Ibidem*, p. 113.
- 114 *Ibidem*, p. 115.
- 115 I. Pușcariu, *op. cit.*, p. 101.
- 116 *Ibidem*.
- 117 Al. Bach, om politic, dorea să transforme imperiul într-o monarhie germană unitară. A fost ministru de justiție și apoi de interne. S-a sprijinit în politica sa pe birocrație, jandarmerie și biserica catolică.
- 118 Andrei Mocioni (1812—1880). În calitate de comisar suprem a funcționat până în 1852, când după eșecul reprezentanților poporului român la Viena sub conducerea fratelui său Petru Mocioni și-a dat demisia. În 1853 a fost numit președintele unei comisii cu sediul în Timișoara ce avea misiunea de a introduce cadastrul în Banat.
- 119 P. Nemoianu, *op. cit.*, p. 44—45.
- 120 T. V. Păcățian, *op. cit.*, p. 635.
- 121 Următorii guvernatori ai Voivodinei au fost: baronul Sokcevic, contele Bigneau de Saint-Quentin, contele Mensdorf. Se poate constata că provincia sârbească în afară de titlu nu avea nimic național vezi, P. Nemoianu, *op. cit.*, p. 45.
- 122 Voivodina cerută de sârbi avea o populație de 1 001 354, suflete din care 584 777 erau sârbo-croați (statistica din 1861).
- 123 P. Nemoianu, *op. cit.* p. 46. La o analiză sumară a datelor se constată că cele 7 etnii amintite în statistică (germani, maghiari, slovaci, bulgari, ruteni, greci, evrei) erau în număr de 650 416 suflete, iar românii și sârbii împreună (781 505 suflete) erau majoritari.
- 124 T. V. Păcățean, *op. cit.*, p. 635.
- 125 *Ibidem*.
- 126 Alte 3 petiții au fost redactate de fruntașii români la sfârșitul anului 1850 și începutul celui următor, în care se arătau efectele negative ale dominației ierarhiei bisericii sârbe, cerând despărțirea de biserica sârbă și înființarea unei mitropolii românești de sine stătătoare. În a doua petiție mult mai amplă se evoca starea de aspirare națională în care se găseau ro-

mâinii, cauza fiind dominația de către ierarhia sârbă, cereau mitropolit și episcopi români independenți, respectarea limbii române, instituirea de funcționari publici români în administrație, recunoașterea lui Petru Mocioni ca împuternicit al românilor din Banat în toate problemele naționale ce se discutau la Viena, eliberarea preoților arestați în urma intrigilor episcopului Timișoarei. Vezi, C. Feneșan, *Două petiții ale românilor bănățeni după înăbușirea revoluției de la 1848—1849*, în *Apulum*, XI, Alba Iulia, 1973 p. 809—817.

127 T. V. Păcățian, *op. cit.*, p. 636.

128 *Ibidem*.

129 *Ibidem*.

130 *Ibidem*, p. 637.

131 *Ibidem*.

132 G. Popovici, *op. cit.*, p. 372—373, G. Popovici, *Memorii cu privire la integritatea Banatului*, Caransebeș, 1929, p. 46—47, S. Bocu, *La question du Banat*, Paris, 1919, p. 44.

133 Prin decretul imperial din 27 decembrie 1860, Banatul și Voivodina sârbească au fost încorporate Ungariei, situație ce a durat până la 1 Decembrie 1918. Un pasaj din decretul imperial prevedea ca în părțile în care românii formau majoritatea populației, în oficii să fie puși funcționari de naționalitate română.

134 *Petițiunile*, p. 67.

135 *Ibidem*, p. 70.

136 *Gazeta Transilvaniei*, 41, 1860, p. 166—167, vezi pe larg, G. Neamțu *Tendințe și valori în activitatea politică a lui Al. Mocioni (1848—1877)*, în *Banatica*, 1, 1971, p. 304—305. Conferința politică națională a avut loc la Timișoara în 18—19 nov. 1860 și a concretizat cerințele în 6 puncte: 1. autonomia Voivodinei și Banatului timișan, 2. Banatul să poarte denumirea de căpitanat român, 3. instituții naționale românești, 4. șeful politic al Banatului să poarte numele de căpitan român, 5. Limba română să devină limbă oficială, 6. garantarea alegerilor libere atât a căpitanului român ce urma a fi confirmat de împărat cât și pentru ceilalți funcționari publici.

137 T. V. G. Neamțu, *op. cit.*, p. 305.

138 T. V. Păcățian, *op. cit.*, 11, ed. 11, Sibiu, 1904, p. 79.

139 *Ibidem*, p. 102.

140 Leo Thun, ministru al învățământului și cultelor între 1848—1860 a organizat învățământul pe baze centralizate.

141 I. D. Suciș, *op. cit.*, p. 179.

142 *Istoria României*, IV, București, 1964, p. 437.

143 T. V. Păcățian, *op. cit.*, p. 264.

144 *Ibidem*, p. 262.

145 *Ibidem*.

146 *Ibidem*, p. 263.

147 *Ibidem*, p. 266.

148 *Ibidem*, p. 267.

149 *Ibidem*, p. 507.

150 *Ibidem*, p. 531.

151 *Ibidem*, p. 532 I. D. Suciș, R. Constantinescu, *op. cit.*, p. 804.

152 T. V. Păcățian, *op. cit.*, p. 609.

153 *Ibidem*, p. 610.

154 Pentru alegerea mitropolitului de Carloviț trebuiau să participe delegați din 7 eparhii (Arad, Baciș, Buda, Carlsztdat, Pacraț, Timișoara, Vârșet) și Carloviț. Acestea trimiteau 75 deputați alegători ce formau congresul

iliric. Diecezele Arad, Timișoara, și Vârșeț cu o populație de un milion de suflete trimitea doar 26 de delegați. Dieceza Arad cu cel mai mare număr de români trimitea doar 6 deputați.

155 I. D. Suciu, *op. cit.*, p. 179.

156 *Ibidem*, p. 180.

157 I. D. Suciu, R. Constantinescu, *op. cit.*, p. 807—812.

158 Propunerea trimerii petiției împăratului a venit din partea lui Filip Pascu, vezi, I. D. Suciu, *op. cit.*, p. 181.

159 I. D. Suciu, *op. cit.*, p. 182.

160 Delegația era formată din P. Ivanciovici — episcopul Aradului, V. Babeș, G. Popovici, A. Mocioni, Anton Mocioni, E. Gojdu, Filip Pascu, C. Udrea, E. Hurmuzaki, N. Bruchental, N. Vasilca, I. Popasu, D. Moldovan, N. Popea, S. Popovici, vezi T. V. Păcățian, *op. cit.*, p. 699.

161 T. V. Păcățian, *op. cit.*, 706.

162 *Ibidem*, p. 701.

163 *Ibidem*, p. 702.

164 *Ibidem*, p. 704, 708—711. De altfel A. Mocioni a publicat la 20 martie 1862 în ziarul „Concordia” ce apărea la Budapesta o declarație în care făcea referiri la adunarea din 21 ianuarie același an în care s-a hotărât despărțirea de ierarhia sârbă.

165 T. V. Păcățian, *op. cit.*, p. 705.

166 *Ibidem*.

167 *Ibidem*, p. 714.

168 La 15 nov. 1851, arhimandritul Samuil Mașirevici ordona preoților români din eparhia Timișoara să nu mai scrie cu litere latine, un ordin asemănător a fost dat și pentru eparhia Vârșeț, vezi I. D. Suciu, R. Constantinescu, *op. cit.*, 770.

169 T. V. Păcățian, *op. cit.*, p. 716.

170 *Ibidem*, p. 719.

171 *Ibidem*, p. 729—781.

172 *Ibidem*, p. 784.

173 *Ibidem*.

174 *Ibidem*.

175 *Ibidem*, p. 787.

176 *Ibidem*, p. 788.

177 *Ibidem*, p. 783.

178 *Ibidem*, p. 790.

179 *Ibidem*.

180 *Ibidem*, p. 791. Românii din Timișoara au adresat un protest contra nedreptăților la care au fost supuși în 1861, protest rămas fără rezultat.

181 T. V. Păcățian, *op. cit.*, p. 794.

182 *Ibidem*, p. 795.

183 *Ibidem*, p. 798—799.

184 S. Retegan, *Pregătirea Dietei de la Sibiu din 1863—1864*, în AIIC, XII, 1969, p. 53.

185 Iosif Rałacici s-a născut la 20 iulie 1785, studii de drept la Viena, teologia la Carloviț. În 1812 a fost arhimandrit vicar în 1829 episcop de Dalmația, în 1834 episcop de Vârșeț. În 1842 a fost numit mitropolit. A fost în bune relații cu A. Șaguna.

186 I. D. Suciu, *op. cit.*, p. 184.

187 T. V. Păcățian, *op. cit.*, p. 722, preciza data de 4 aug. și 13 delegați și nu 14 câți prezintă I. D. Suciu.

188 I. D. Suciu, *op. cit.*, 185.

- 189 I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, p. 847.
- 190 T. V. Păcățian, *op. cit.*, Vol. III, Sibiu, 1906, p. 723.
- 191 *Ibidem*.
- 192 *Ibidem*, p. 733.
- 193 *Ibidem*, p. 734.
- 194 Din sinod au făcut parte și A. Șaguna, P. Ivacicovici, E. Hacman episcopul Bucovinei care a cerut și el înființarea unei mitropolii pentru Transilvania, dar românii din Banat și Ungaria să rămână mai departe sub ierarhia sârbă. Cu vot consultativ au participat laicii; A. Mocioni, G. Popa, V. Babeș, I. Ianculescu, vezi T. V. Păcățian, *op. cit.*, p. 746.
- 195 I. D. Suci, *op. cit.*, p. 186.
- 196 T. V. Păcățian, *op. cit.*, p. 749.
- 197 *Ibidem*.
- 198 *Ibidem*, p. 188. În dieceza Arad erau 478 biserici românești, una sârbă, și 6 mixte, în dieceza Vârșeț erau 236 biserici românești 23 sârbe și 11 mixte, în dieceza Timișoara erau 232 biserici românești, 67 sârbe și 18 mixte. De altfel din totalul de 2340 parohii ortodoxe din Ungaria, românești erau 1734, sârbe 584 și grecești 20.
- 199 T. V. Păcățian, *op. cit.*, p. 757. Dieceza Caransebeș cuprindea toate localitățile din comitatul Severin, 3/4 din Caraș, 50 comune din comitatul Timiș și peste 20 din Torontal, vezi G. Popovici, *op. cit.*, p. 235.

VI. Biserici ortodoxe și preoți din granița româno-bănățeană

După trecerea Banatului în administrația austriacă și în special după organizarea regimentelor de graniță se accentuează măsurile de ridicare a numeroase biserici de zid ce vor înlocui pe cele de lemn. Stilul folosit era barocul cu formele specifice provinciale. Interferența dintre stilul baroc adus de austrieci și tradițiile locale sau influența artei din Țara Românească poate fi urmărită cu preferință la sate unde populația a rămas predominant românească, aici cultul ortodox ca formă a afirmării naționale îmbrăca formele cele mai accentuate¹. Trebuie subliniat și faptul că unirea cu Biserica Romei nu a avut în Banat amploare deosebită, fenomenul s-a manifestat sporadic doar în secolul XIX, dar și atunci bisericile vechi, au rămas conform tradiției credincioșilor ortodocși.

Românii ortodocși din Banat fiind sub dominația ierarhiei sârbe, unele biserici au fost folosite în comun, dar cum întotdeauna românii au constituit majoritatea covârșitoare a populației graniței, bisericile au aparținut românilor și au fost construite prin eforturile lor. Monumenele bisericesti din Banat, care au fost transformate sau au fost rezidite după planuri vechi în secolul XVIII dau o imagine de ansamblu a arhitecturii eclesiastice sub aspect planimetric. Modificările intervenite demonstrează intenția populației românești de a-și conserva tradițiile. Pe tradiție se va greșa stilul baroc în forme provinciale, manifestat prin prezența nelipsită a turnului pe latura vestică, re folosirea bolților cilindrice, apariția boltei à vela pe dublouri, ritmarea fațadelor pe pilaștri și cornișe, folosirea elementelor decorative tipice: voluta, luneta, motivul ceasului, etc.².

Sub aspect cronologic, construcția de biserici a cunoscut în Banatul secolului XVIII trei etape: a) 1740—1770, perioadă ce coincide cu răscoalele antihabsburgice, războiul cu turcii, înființarea batalioanelor grănicerești, oprirea temporară a colonizărilor, b) 1770—1788, perioadă foarte bogată în construcții bisericesti,

remarcându-se construcția din Lăpușnicul Mare (1770), Mehadia (1771), Cornea (1779), Obreja și Bănia (1781), Teregova (1782), Crușovăț (1789), c) 1790—1800, perioadă caracterizată în special prin reconstrucția bisericilor incendiate și distruse de turci în urma războiului din 1788, cum ar fi cea de la Mehadia (1796), Bozovici (1798).

Bisericile din graniță se caracterizează prin trei tipuri de plan, toate transmise din epocile mai vechi, tradiție ce a fost păstrată cu sfințenie și care demonstrează dorința de afirmare a românilor ortodocși și pe această cale. Sub aspectul proporțiilor, bisericile ortodoxe creează un spațiu mai lung și mai îngust, diferențiindu-se net de tendința de pătrat a celor catolice.

O creație aparte este absida treflată, considerată o inovație locală și dovedește încă o dată fecunditatea neștirbită a creației bănățene, iar influența din Transilvania, este tinda ce demonstrează din nou circulația ideilor artistice și a meșterilor între toate provinciile românești³.

În general, bisericile ortodoxe bănățene din secolul XVIII se înscriu sub aspect planimetric în trei tipuri: a) cruce liberă cu absidă semicirculară și transept puțin dezvoltat, b) biserica sală cu absida semicirculară, c) biserica sală cu absida poligonală cu o varietate locală unde apare absida treflată.

Preoții ortodocși bănățeni se bucurau de privilegiile ilire, beneficiind de o largă toleranță religioasă, cu o situație și bază materială mai bună decât a maselor largi de țărani. Clerul ortodox avea o situație specială, el fiind elementul de legătură între directivele Vienei și masa credincioșilor, devenind în realitate conducătorul obștei respective. Creșterea numărului populației ortodoxe, a numărului locuitorilor satelor în general, a sporit și numărul preoților parohiali. De asemenea privilegiile de care se bucurau preoții din Banat a determinat și o atragere a unui număr tot mai mare de localnici sau străini spre o asemenea ocupație⁴.

În 1749, episcopia de Caransebeș-Vârșeț avea 5 protopopiate; Vârșeț cu 75 parohii (68 sate cu 8 153 case), Palanca cu 43 parohii (64 sate cu 3 290 case), Mehadia cu 20 parohii (41 sate cu 2 527 case) Caransebeș cu 35 parohii (60 sate cu 4 166 case) și Lugoj cu 42 parohii (33 sate cu 3 802 case). Deci episcopia își întindea jurisdicția asupra 215 parohii, 266 sate cu un număr total de 21 938 case⁵. În episcopia de Caransebeș-Vârșeț în anul 1767 erau 389 preoți⁶.

Un mare număr de preoți au venit din Țara Românească și Transilvania, numai în episcopia de Caransebeș-Vârșeț erau conșcriși în 1767, 77 preoți veniți din Țara Românească⁷. Afluxul de preoți din această provincie a fost determinat prin acțiunea bisericii

ortodoxe din Principate de întărire a ortodoxiei din imperiu în fața prozelitismului contra reformei, iar cei veniți din Transilvania se explică prin prigoana la care a fost supus clerul ortodox român în același context confesional⁸.

Pe lângă solidaritatea confesională, sunt aduse cărți editate în tiparnițele românești din Principate, manuscrise copiate acolo, icoane demonstrând încă odată unitatea spiritualității românești. Foarte mulți din preoții veniți în Banat s-au format ca preoți în mănăstirile de la Tismana, Horez, Râmnic sau București.

Tendința de creștere a numărului preoților reprezintă o caracteristică a grupului social respectiv, în ciuda eforturilor depuse de Curtea de la Viena de a-l stabiliza sau a-l reduce. Astfel, în 1768, în districtul Caransebeș, la 85 de familii revenea un preot⁹. În 1882 în episcopia Vârșeț existau 457 preoți români.

Curtea de la Viena, aplicând reformismul luminat, urmărirea asocierea bisericii ortodoxe de sub ierarhia mitropoliei de Carloviț la politica de centralizare și integrare socială, pentru transformarea ei într-un instrument al politicii reformiste. Tendințele de subordonare a bisericii ortodoxe din Banat, de adaptare a privilegiilor la imperativele rațiunii de stat au fost sintetizate în cele trei regulamente ilire și mai multe acte normative ce reglementau organizarea ierarhică, veniturile clericilor, statutul social al clerului etc. Regulamentul din 1770¹⁰, preciza necesitatea reducerii numărului preoților și numirea în această calitate numai a celor proveniți dintre localnici, stabilea vârsta pentru ocuparea rangurilor în ierarhie, interdicția pentru băștinași de a fi hirotonisiți în teritoriile otomane, iar pentru cei originari din provinciile turcești de a sluji pe teritoriul mitropoliei Carloviț¹¹. Regulamentul din 1777, stabilea numărul preoților în funcție de numărul caselor, prevăzând un preot la 100 de case, doi la 250 de case, iar peste acest număr era necesară aprobarea imperială, măsuri ce duceau la reducerea numărului parohiilor mici și a mănăstirilor¹².

Al treilea Regulament, cel din 1779, prevedea un preot pentru parohiile de până la 150 de case, doi pentru cele între 150 și 250, trei preoți în cele cu peste 250 de case, orice depășire a acestui număr necesita o aprobare¹³.

Altă categorie de reglementări viza veniturile clerului înalt sau superior în vederea înlăturării abuzurilor și a ușurării situației contribuabililor. Regulamentul din 1770 desființa taxele de hirotonisire și sfințire, precizează obligațiile preoților către superiori, veniturile episcopilor, cheltuielile de sobor, de vizite canonice, reglementau obligațiile financiare ale locuitorilor pentru fiecare serviciu religios între 7 cr. și 20 Fl., după venitul gospodăriei. Fiecare preot

avea dreptul la o sesie de „pământ, scutirea de dări și contribuții către stat. Pentru preoții din graniță, regulamentul prevedea și scutirea unuia dintre fii de obligația serviciului militar.

Situația privilegiată de care se bucura preotul i-a asigurat o poziție distinctă în societatea bănățeană, dar și față de preoțimea din alte zone românești, ceea ce explică și exodul de preoți din alte provincii spre Banat. Regulamentele din 1770 și 1777 au adus și o serie de precizări în legătură cu instruirea preoților.

Regulamentul din 1770 prevedea înființarea unei școli clericale în fiecare episcopie, înființarea unei tipografii chirilice, examinarea candidaților la rangul de preot. Se interzicea prin regulament bătaia preoților sau legarea lor etc. Celelalte regulamente aduc noi precizări privitoare la separarea veniturilor personale ale ierarhilor de cele ale bisericii, curmarea abuzurilor clerului înalt, contribuția episcopilor bănățeni era fixată la 200 taleri, treptele clericale se acordau fără plată, se interzicea perceperea unor taxe pentru instalarea clerului superior în demnități, singhelia se fixa la 30 cr. de casă, cu maximum 50 Fl. aprobat, taxa urma a fi plătită de preot și nu de credincioși, șidoxia era de 3 cr., plătiți de preoți. Obligațiile preoților față de protopop au fost fixate la 100 ocale de grâu sau 2 Fl. Candidații la preoție erau supuși unui examen, pentru care trebuiau să prezinte atestat de studii. Vârsta preoților a fost stabilită la minim 25 de ani. Toate aceste norme erau valabile în toate parohiile graniței bănățene¹⁴. Reglementările vizând statutul preoților au continuat și în anii următori.

În 1799¹⁵, s-a emis „îndreptarea“ preoților pentru comportamentul în biserică și cele 40 de pravile publicate în 1802¹⁶. În 1812 se readucea la cunoștința preoților dreptul de a avea o sesie și scutirea de dădii, locuitorii trebuiau să lucreze sesia parohială, să aducă de bună voie preoților lemne, preoții din graniță erau considerați oameni liberi¹⁷.

Parohiile românești ortodoxe din granița româno-bănățeană, organizate în două protopopiate, de Caransebeș și Mehadia făceau parte din episcopia de Caransebeș-Vârșeț. În 1832, protopopiatul Caransebeș avea 31 parohii și 17 filii, iar protopopiatul Mehadia, 36 parohii și 15 filii¹⁸.

Mitropolia de la Carloviț a dus o campanie acerbă împotriva spiritului revoluționar francez și mai ales antinapoleonian, curent amplificat și prin participarea grănicerilor bănățeni la războaiele cu Napoleon. Această campanie împotriva spiritului francez a, fost declanșată după izbucnirea războiului franco-austriac¹⁹. Țăranii preferau să fie guvernați direct de împărat și așteptau de la acesta reforme sociale și în primul rând abolirea iobăgiei. Începând din

1793, episcopiile de Vârșeț și Timișoara au început o campanie fără precedent pentru susținerea războiului împotriva Franței revoluționare. Episcopia de la Vârșeț prin circulara din 24 mai 1793 arată că împăratul nostru (Francisc al II-lea, n.n.) împreună cu ceilalți, are ca scop „a bate război asupra acestui norod răzvrătit pentru ca bisericile lui Dumnezeu să fie păzite“. Se țineau periodic rugăciuni solemne rostite în biserici la praznice sau în zilele de duminică pentru biruința oștilor austriece sau rugăciuni de mulțumire pentru victoriile obținute. Începând din 1794, biserica ortodoxă este și mai mult implicată în efortul de război austriac, pentru completarea efectivelor diminuate ale regimentului în urma luptelor, mai ales că recrutarea avansa foarte greu în provincie.

Biserica era angajată și în opera caritabilă de colectare a ajutoarelor pentru răniți. Episcopia de Vârșeț condamna la 10 ianuarie 1795 națiunea franceză, care urmărea „a răsfira cugetele sale fără de lege prin toată lumea, a dezrădăcina legea creștinească“²⁰. Confruntarea directă pe câmpurile de luptă și înfrângerile suferite de austrieci, în rândul cărora luptau și grănicerii români intensifică propaganda antifranceză. Episcopul de Vârșeț îndemna populația prin preoți să dea recruți, bani și hrană pentru armatele austriece ce luptau pentru „a strămuta oastea cea franțuzească cea urâtă de Hristos și a lor îndrăzneată gândire“²¹.

Dar războiul cu toate urmările sale a determinat și apariția rezistenței tinerilor la recrutare, susținuți fiind de preoții satelor respective. Astfel acest aspect se constată în circulara episcopului de Vârșeț din 10 ianuarie 1800, în care se arată clar că „preoții nu numai că nu învățătura dau oamenilor și pe parohialnicii să-i deșteaptă și să-i îndrumează ca de bună voie să se prindă în răgruți (recruți n.n.) și ca acuma să se ridice întru ajutor întru tot prea milostivul nostru împăratul, ci mai vârtos întorc și răzvrătesc pe oameni de la soldăție, învață oamenii în vremea răgrutii să fugă și să se ascundă pe alții buni de soldați îi țin la ei ca slugi, numai să nu fie încorporați“²². Dezertarea a început să ia proporții mari mai ales după 1800, biserica având misiunea și ea de a lua măsuri de stăvilire a fenomenului. Se fac dese apeluri în biserică ca locuitorii să contribuie cu „orice au“ de bună voie la susținerea războiului și grănicerii ce se află în țară să meargă la regimentele lor. De asemenea se fac apeluri pentru a ajuta locuitorii satelor care au avut de suferit de pe urma războiului²³.

Dar indiferent de problemele impuse, preoții au fost aceia care au alimentat continuu în rândul grănicerilor, care erau deopotrivă țărani și ostași, credința ortodoxă împreună cu datinele străvechi pe pământul lor din totdeauna presărat deseori cu jertfe.

ARMENIȘ

Satul vechi a fost așezat pe malul pârâului Armeniș la poalele muntelui Țarcu, pe locul numit „satul bătrân”. La mutarea pe actuala vatră s-a construit o biserică în mijlocul satului. Până la terminarea bisericii, credincioșii ascultau preotul în casa unui locuitor din locul numit „Nămaiu”. Pe locul vechii biserici de lemn, în jurul anului 1778²⁴ a fost zidită biserica actuală cu plan în cruce greacă cu dimensiunile de 20×8,50 m. De la biserica veche s-au păstrat patru icoane pe lemn reprezentând pe Iisus Hristos, Fecioara Maria, Sf. Ioan Botezătorul și Sf. Nicolae. Hramul bisericii este Înălțarea Domnului. În 1757, satul avea 82 de case²⁵, iar în 1774, 135 case²⁶. Preoți: Stanciu Grigorevici (1775—1782), Filip Popovici (1782—1792), Antonie Bogoevici (1813—1833), Filip Grigorevici (1792—1813), Ioan Bumbăcilă (1833—1837), Gheorghe Bumbăcilă (1833—1837), Mihai Paica (1833—1837)²⁷, Pavel Bogoevici (1836—1865), Nicolae Bogoevici (1865—1867), Ioan Bogoevici (1867—1872)²⁸.

BĂILE HERCULANE

În anul 1801, stațiunea balneară este trecută în administrație grănicerească. Pe locul unei cruci de marmoră s-a ridicat vechea biserică ortodoxă. La 6 august 1802, episcopul Șakabent al Vârșetului împreună cu Vichentie Lustina de la mănăstirea Mesici, protopopul Stoica și 5 ofițeri ai regimentului de graniță valaho-ilir au semnat procesul verbal de zidire a unei biserici. După demersurile făcute la Curtea de la Viena, Ministerul de război la 4 august 1803 a aprobat zidirea bisericii, a cărei piatră de temelie a fost pusă la 30 august 1803²⁹. Biserica urma să fie construită de Lorentz Secwald din Orșova cu suma de 850 Fl., urmând a fi terminată la 6 august 1805. Biserica avea dimensiunile de 14,80×6,50 m., hramul: Schimbarea la Față. La 15 august 1805 a fost târnosită, deși lucrările nu se terminaseră în întregime. În toamna aceluiași an, din cauza unor ploi torențiale, bolta bisericii s-a prăbușit, refăcându-se apoi între anii 1806—1808. Biserica a fost pictată în 1822 și a costat 650 Fl., protopopul Stoica mai plătind încă 93 Fl. În 1863, biserica a fost demolată, autoritățile austriece neacceptând ca în mijlocul stațiunii să existe un monument de cult ortodox (în 1862 a fost amenajat parcul). Biserica actuală a fost zidită în 1864³⁰. Preoți:

Nicolae Stoica de Hațeg (1795—1832), Lazăr Radac (1833—1841), Iacob Popovici (1841—1850), Dimitrie Iacobescu (1850—1872), Vasile Popovici (1840—1905).

BĂNIA

Satul a avut biserică din lemn. Biserica de zid a fost ridicată în 1780³¹. În 1757, localitatea avea 90 de case³², în 1774, 174 de case³³. Hramul bisericii: Nașterea Născătoarei de Dumnezeu. Preoți: Ioan Avramovici (1774), Preda Stefanovici Radulovici (1774), George Damianovici (1776), Ioan Avramovici (1778—1780), Gheorghe Birtia (1808), Dumitru Bogoevici (1824—1850), Ioan Nicolaevici (1782—1786), Ioan Pițigae (1786—1787), Grigore Protea (1791—1820), (1824—1831), Radovan Pirtea (1831—1832) (1848—1850), Ioan Bogoevici (1847—1850), Vichentie Pirtea (1859—1862)³⁴.

BĂRZA

Locuitorii celor 30 de case menționate în conscripția din 1757³⁵ nu aveau biserică, dar după tradiție, a existat o bisericuță din lemn. Biserica de zid a fost construită înainte de 1808³⁶. Hramul: Sfinții Apostoli Petru și Pavel. Preoți: Ilie Popovici (1774), Toma Popovici (1774).

BOGĂLTIN

Pe locul unei vechi biserici de lemn a fost construită în 1854 biserica de zid³⁷, situată în mijlocul satului. În 1757, satul avea 60 de case³⁸, în 1774, 100 de case³⁹. Preoți: Ioan Rădoi (1793—1830), George Petrașcu (1830—1832), Marian Isiga (1832—1833), Nicolae Cristescu (1833—1842), Ioan Popovici (1842—1843), Petru Popovici (1843—1852), Nicolae Ursulescu (1852—1853), George Dimitrievici (1853—1854), Petru Popovici (1854—1856), Ioan Iacobescu (1856—1857), Petru Popovici (1857—1891)⁴⁰.

BOLVAȘNIȚA

Satul a avut o veche biserică din lemn ce a fost incendiată de turci în 1788. Biserica actuală a fost zidită în 1832⁴¹ având hramul Adormirea Născătoarei de Dumnezeu. În 1757, satul avea 50 de

case⁴², în 1774, 85 de case⁴³. Preoți: Adam Vasilievici (1757), Isaia Martinovici (1793), Ioan Jigorea (1815), Pavel Brăila (1840—1873), Mihai Drăgălina (1832—1881).

BORLOVA

În 1757, satul avea 115 case⁴⁴, în 1774, 171 case⁴⁵. Prima biserică cunoscută, după tradiție, înainte de 1760 a fost din lemn și era situată pe locul numit „Gruneț“, unde a existat și cimitirul vechi. Odată cu mutarea satului s-a construit o biserică pe locul numit „Obrejii“, unde este azi cimitirul. Biserica fiind departe de sat, credincioșii trebuiau să plece la utrenie foarte de dimineață, pe întuneric, la lumina felinarelor⁴⁶. Biserica și turnul au fost construite din piatră de râu între 1810—1812. Tavanul era construit din scânduri de brad, podeaua din cărămidă arsă. Turnul clopotniță a fost dărâmat în 1876 deoarece crăpase. Biserica actuală a fost construită în 1885⁴⁷. Hramul este Înălțarea Domnului. De la biserică veche s-au păstrat mai multe icoane de la iconostas; Maica Domnului cu Iisus, Iisus Binecuvântând, Sf. Ioan Botezătorul, Sf. Nicolae, Sf. Dimitrie. S-au păstrat și ușile iconostasului precum și patru icoane pictate pe tablă. Preoți: Dimitrie Popovici (1718), Dimitrie Popovici (1774), Nicolae Drăgălina (1794—1818), Ioan Drăgălina (1819—1881), Mihai Drăgălina (1847—1896), Elisei Drăgălina (1860—1923)⁴⁸.

BORLOVENII VECHI

Biserica de lemn a fost înlocuită cu cea de zid a cărei construcție a început în anul 1807 și a fost terminată în 1824⁴⁹. Se păstrează patru icoane pe lemn pictate de Ștefan Popovici în 1795. Cele patru icoane înfățișează pe Mântuitor, Sfânta Fecioară Maria cu Pruncul, Sf. Nicolae Arhanghelul Mihail⁵⁰. Hramul: Sf. Apostol Ioan. Biserica este în stil baroc și are dimensiunile de 19×6 m. În 1757 satul avea 65 de case⁵¹, în 1774, 120 de case⁵². Preoți: Petru Stanislav Popovici (1774), Ilie Milulescu (1790—1820), Iancu Pistrilă (1816—1824), Ioan Pistrilă (1820—1866), David Popovici (1847—1896).

BOZOVICI

În 1757, satul avea 126 de case⁵³, în 1774, 218 case⁵⁴. Localitatea a avut din vechime biserică din lemn, cea de zid a fost ridicată între 1798—1803 de un meșter din Biserica Albă. Planul în cruce

și o boltire à vela în naos. A fost pictată de Mihai Popovici în 1821 și de Dimitrie Turcu în 1857. Hramul: Înălțarea Domnului. Preoți: Gheorghe Dimitrievici (1819—1830).

BUCHIN

În satul bătrân a existat din vechime o biserică de lemn. Satul avea în 1757, 52 de case⁵⁵. Pe locul vechii biserici a putut fi văzută până în anul 1923 o cruce de piatră. Biserica actuală a fost zidită în 1855⁵⁶. Hramul: Nașterea Maicii Domnului. Preoți: Petru Bona (1808), Gavril Iancovici (1831—1832), Nicolae Cristescu (1832), Mihai Jerca (1833), Atanasie Bona (1842)⁵⁷.

BUCOȘNIȚA

În existența sa satul și-a schimbat vatra de trei ori. Biserica de zid a fost construită între 1836—1837⁵⁸. Hramul: Sf. Prooroc Ilie. Preoți: Constantin Iovanovici (1796—1798), Ioan Bumbăcilă (1800), Vasile Bogoevici (1807—1840), Ioan Dimitrevici (1840—1862), Petru Domil (1862—1912).

CĂNICEA

În secolul XVI erau menționate două sate ce și-au schimbat vatra de mai multe ori. Biserica actuală a fost zidită după 1820⁵⁹ având hramul Sf. Nicolae.

CÂRPA

Satul a avut biserică de lemn, apoi din 1836, biserică de zid⁶⁰ cu hramul Sf. Prooroc Ilie. În 1757, satul avea 65 de case⁶¹, în 1774, 101 case⁶². Dimensiunea bisericii este de 17×8 m. Preoți: Nicolae Pop (1774), Nicolae Popovici (1782—1790), Pavel Zaharevici (1790—1812), Mihai Petrovici (1812—1813), Simeon Zaharevici (1813—1830)⁶³.

CICLENI

Satul avea în 1774, 22 de case⁶⁴. În 1788, satul împreună cu biserica au fost incendiate de turci. Pe vatra actuală a satului există o bisericuță din cărămidă cu hramul Sf. Dimitrie.

CIREȘA

În vechea vatră a satului a fost din secolul XV o biserică de lemn, cea de zid a fost construită în 1821⁶⁵ având hramul Sf. Arhangheli Mihail și Gavril. În 1757, satul avea 25 de case⁶⁶. Preoți: Andrei Adamovici (1794), Gheorghe Popovici (1843), Gheorghe Magiaru (1860—1896).

CIUTA

În 1757 satul avea 75 de case⁶⁷. Biserica veche de lemn a fost înlocuită cu cea de zid înainte de 1800⁶⁸. Hramul: Sf. Mare Mucenic Gheorghe. Preoți: Ioan Popovici (1757), Leonte Iancovici (1808), Constantin Iancovici (1832—1835), Gheorghe Nica (1835—1860), Aurel Musta (1861—1870), Nicolae Munteanu (1870—1871), Ferdinand Musta (1871—1873)⁶⁹.

CORNEA

Satul a avut din vechime biserică de lemn. Biserica de zid datează din 1779⁷⁰. Hramul bisericii este Adormirea Născătoarei de Dumnezeu. A fost incendiată de turci în 1788. Satul avea în 1757, 100 de case⁷¹, în 1774, 181 de case⁷². Biserica are dimensiunile de 25×9 m, este biserica sală cu absidă semicirculară, boltă de lemn, în partea vestică zidurile sunt mai groase, pe ele fiind ridicat turnul clopotniță. Preoți: Cristea Popovici (1757), Petru Drăgănescu (1774), Nicolae Drăgănescu (1774), Petru Popa (1770—1778), Nicolae Stoica (1777—1792), Andrei Drăgănescu (1793—1815), Mihail Mihulescu (1822—1843), Ignatie Văleanu (1818—1857), Micșa Văleanu (1847—1867), Simion Lalescu (1860—1908).

CORNEREVA

În 1757 satul avea 100 de case⁷³, în 1774, erau conscrise 204 case⁷⁴. Biserica actuală a fost construită în 1799 și a fost sfințită în 1805⁷⁵, având hramul Adormirea Maicii Domnului. Preoți: Stanciu Ivanov (1740), Radu Cârtescu (1774), Ștefan Muntean (1799), Nistor Popescu (1799), Constantin Ursulescu (1816—1843), Pavel Drăgănescu (1833—1836), Gheorghe Baros (1836—1837), (1838—1840), Ioan Dimitrievici (1837—1838), Petru Popovici (1840—1842), Nicolae Dașcovici (1842—1844), Nicoară Ursulescu (1843—1858)⁷⁶.

CRAȘMA

Satul a avut biserică de lemn. Biserica de zid s-a construit în 1823⁷⁷ cu hramul Sf. Apostoli Petru și Pavel.

CRUȘOVĂȚ

Vechea biserică de lemn acoperită cu șindrilă era situată la 1,5 km de vatra actuală a satului, ce avea în 1757, 22 de case⁷⁸. În jurul bisericii era cimitirul, în locul numit „Săliștea bătrână”. Din vechiul cimitir s-au păstrat mai multe lespezi funerare (znamene). Biserica de zid a fost construită între 1805—1810⁷⁹ având hramul Cuvioasa Paraschiva. Preoți: Grigore Vasilescu (1790—1839), Petru Văleanu (1839—1841), Isac Trailovici (1842—1847), Ioan Trailovici (1875—1927).

CUPTOARE

Vechiul sat a fost situat în locul numit „Sdrele” apoi s-a mutat în „Săliște” și a treia oară pe vatra actuală. În 1774 satul avea 83 de case⁸⁰. Biserica veche de lemn a fost înlocuită cu una de zid, a căror lucrări au început în 1810 și au fost terminate în 1824⁸¹. Hramul bisericii este Înălțarea Domnului. Preoți: Vasile Popovici (1757), Oprea Vlăduceanu (1774).

DALBOȘEȚ

Vechea vatră a satului a fost situată mai sus de cea actuală. Biserica veche de lemn este atestată documentar în 1782. Biserica de zid a fost construită în 1828⁸². Hramul: Nașterea Născătoarei de Dumnezeu. În 1774, satul avea 124 de case⁸³. Preoți: Iacov Popovici (1770), Andrei Câmpianu (1826), Nicolae Câmpianu (1866—1905).

DALCI

În 1773, satul avea 26 de case, iar în conscripția din anul următor numărul lor era de 46⁸⁴. Din vechime a avut biserică de lemn, nu se cunoaște cu certitudine anul construirii celei de zid. Hramul: Cuvioasa Paraschiva. Preoți: Nicolae Ioanovici (1798), Andrei Grozovici (1800) Emanoil Dimovici (1805), Petru Iancu (1810).

DOMAȘNEA

În decursul existenței sale, satul și-a schimbat vatra de mai multe ori. Se cunosc trei vetre; „Satul bătrân“, „La hotare“, „Câmpul Nedeei“. Satul a fost incendiat de turci în 1695, 1718. Biserica de zid s-a construit între 1807—1817⁸⁶, cu hramul Sf. Atanasie al Atonului și a fost sfințită în 1833. Preoți: Nicolae Pepa (1791), Chiriac Pepa (1791), Ilie Ciocârlie (1765), Dimitrie Petrovici (1765—1790), Iosif Pepa (1804—1848), Ilie Pepa (1821—1867), Constantin Pepa (1833—1894), Gheorghe Pepa (1860—1906).

FENEȘ

A avut mai multe vetre: „Satul bătrân“, „Cecara“, „Râul Alb“. În „satul din vale“ a existat o biserică din lemn, menționată în 1729, care a fost incendiată de turci în 1788, când satul s-a mutat pe actuala vatră, unde a fost construită și o biserică de lemn. Localitatea avea în 1757, 40 de case⁸⁷, iar în 1788, 71 de case⁸⁸, care împreună cu biserica au fost incendiate^{88a}. Pe actuala vatră a satului a fost construită la început o biserică de lemn, apoi între anii 1835—1839, a fost zidită biserica actuală⁸⁹. Hramul bisericii este Sf. Mare Mucenic Dimitrie. Preoți: Gheorghe Popovici (1788—1800), Ilie Iacobici (1804—1809), Ioan Pepa (1810—1814), Mihai Paica (1815—1864), Ilie Paica (1819—1845)⁹⁰.

GĂRBOVĂȚ

Sat cu 65 de case în 1774⁹¹, biserica a fost construită în 1789⁹², având hramul Nașterea Născătoarei de Dumnezeu. Preoți; Gruia Rădescu (1774), Ioan Constantinovici (1780), Ioan Novacovici (1806), Maxim Novacovici (1873).

GLIMBOCA

Satul a avut o altă vatră, în „Valea Glimboca“, unde a existat și o biserică de lemn din vechime. O biserică veche de lemn a fost dată satului Mal. În 1757, satul avea 95 de case⁹³. Între 1790 și 1794 s-a construit biserica actuală cu hramul; Adormirea Născătoarei de Dumnezeu. Preoți: Constantin Duca (1757), Atanasie Mihailovici (1794—1808), Ioan Popovici (1852), Ioan Ghiar (1799—1810), Petru Iancovici (1809—1833), Gheorghe Pascu (1833—1852), Adam Musta (1870—1882).

GLOBU CRAIOVA

În 1757, satul avea 50 de case⁹⁴, în 1774, 70 de case⁹⁵, Biserica veche din lemn este atestată documentar în 1750. Pe locul acesteia a fost construită în 1806 biserica actuală din piatră și cărămidă⁹⁶. Hramul; Sf. Nicolae. Preoți; Andrei Popovici (1774), Popa Dragotă (1810—1822), Popa Drăguț (1822—1824), Mihai Popovici (1824—1850), Ioan Popovici 1851—1862), Zaharia Popovici (1862—1900)⁹⁷.

GLOBURĂU

În conscripția din 1757, satul este menționat cu 65 de case⁹⁸. La cuprinderea satului în graniță, autoritățile militare au construit o biserică pentru catolicii din companie în 1775, dar care a fost preluată în scurt timp de către ortodocși, în 1799⁹⁹, când numărul caselor românilor era de 95¹⁰⁰. Hramul bisericii este Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril. Preoți: Lupu Cristescu (1774), Nicolae Baros (1807), Dimitrie Petrașcu (1831), Nistor Popescu (1831—1835), George Baros (1835—1858), Dimitrie Iacobescu (1858), Mihai Popovici (1858—1862), Simion Lalescu (1863), Toma Grozăvescu (1863—1873), Grigore Vasilescu (1873—1875)¹⁰¹.

GOLEȚ

Satul a avut o altă vatră, situată la Est de actuala așezare. Biserica de zid a fost construită în 1840¹⁰². Hramul: Adormirea Născătoarei de Dumnezeu. Preoți: Vasile Bogoevici (1840).

IABLANIȚA

Nu se cunoaște anul construirii bisericii de lemn din fosta vatră a satului. După mutarea pe actuala vatră a fost construită o biserică de lemn, care în urma unor ploi torențiale a fost distrusă. În locul acestei biserici a fost construită o nouă biserică tot din lemn pe o fundație de piatră ce a funcționat până în anul 1825. De la această biserică s-a păstrat jetul episcopal. Pentru noua biserică de zid au fost aduse mii de care de piatră din locul „Sfârdiu“ pentru a se crea o bază solidă viitoareii fundații. Biserica a fost terminată în 1825¹⁰³. Hramul: Nașterea Sf. Ioan Botezătorul. Preoți:

Ignatie Tătucu (1730—1798); Gheorghe Tătucu (1867—1889), Gheorghe Trailovici, Zaharia Tătucu (1825), Mihai Tătucu, David Terfe-loagă¹⁰⁴.

IAZ

Satul vechi era așezat lângă apa Bistrei, de unde s-au mutat pe actuala vatră, aducând și biserica de lemn. Biserica de zid a fost construită între 1790—1800¹⁰⁵ și a fost sfințită în 1802. Preoți: Lazăr Popovici (1748), Constantin Popovici (1805), Gheorghe Ionescu (1825).

ILOVA

Satul a avut o biserică din lemn acoperită cu șindrilă. Biserica de zid a fost construită în 1837¹⁰⁶ având hramul Adormirea Născătoarei de Dumnezeu. Satul avea în 1757, 56 de case¹⁰⁷, în 1774, 85 case¹⁰⁸. Preoți: Gheorghe Popovici (1757), Matei Stoica (1837), Matei Hurduzeu (1794—1800), Mihai Stoicovici (1801—1815), Nicolae Jurca (1864—1909).

JUPALNIC

Biserica din lemn a fost înlocuită cu cea de zid în anul 1830. Satul avea în 1774, 75 case¹⁰⁹. Hramul: Adormirea Născătoarei de Dumnezeu¹¹⁰. Preoți: Ioan Popovici (1790—1792), Petru Popovici (1792—1799), Ioan Pițigae (1800), Pavel Magiaru (1800—1822), Vasile Popovici (1822—1823).

LĂPUȘNICEL

Vechiul sat a fost așezat pe locul numit „Săliște“. Biserica de zid a fost construită în 1839—1841¹¹¹. Hramul: Sf. Apostol Toma. În 1774, satul avea 59 case¹¹². Preoți: Ioan Roșca (1774), Ioan Goga (1878—1880), Iosif Drăgîlă (1880—1902).

LĂPUȘNICUL MARE

Din vechime satul a avut o biserică de lemn, atestată documentar în 1753. Biserica era construită din lemn de gorun, 'căptușită în interior cu scânduri de brad, vopsite cu var alb, din loc în loc erau desenate cu vopsea galbenă, cruci. Pe jos era pământ bătut

iar acoperișul era din șindrilă. Biserica era de mici dimensiuni (9×5,5 m). Iconostasul era din scânduri de brad, vopsit în albastru pe care erau zugrăvite stele de culoare galbenă. Pe iconostas erau prinse patru icoane de mici dimensiuni. Deasupra ușilor împărătești, pe o scândură de gorun, lungă de 3 m și lată de 26 cm au fost zugrăviți, de pictorul Nedelcu cei 12 Sfinți Apostoli iar la mijloc Mântuitorul. Hramul: Pogorârea Duhului Sfânt. În 1757, satul avea 30 de case și preot pe Ștefan al Pârului¹¹³. În 1774 satul avea 118 case și preot pe Avacum Păunescu¹¹⁴. Biserica de zid datează din 1780. Preoți: Anghel Budei (1764—1788), Gheorghe Damianovici (1788—1833), Chiriac Pirtea (1833—1848), Gheorghe Nedici (1854—1892).

LUNCAVIȚA

Satul avea în 1757, 54 case¹¹⁵, în 1774, 104 case¹¹⁶. Locuitorii satului împreună cu cei din satul apropiat Verendin aveau o singură biserică. În 1788, satul a fost incendiat de turci. Biserica de zid a fost construită în 1824¹¹⁷, având hramul Sf. Prooroc Ilie. Zidarul care a ridicat biserica a fost Johanes Krivianski, ce a primit pentru lucrare 1476 Fl. Biserica a fost construită între 1825—1828 și are dimensiunile de „10 stânjeni lungime, 3 stânjeni lărgime“. A fost sfințită în 15 august 1831. Preoți: Mircea Roșca (1774), (1790), Mihai Roșca (1790—1792), Marcu Popovici (1787—1792), Rafael Roșcovici (1792—1798), Dimitrie Popovici (1793—1812), Petru Spunei (1813—1814), Ioan Popovici (1814—1853), Nicolae Bogoevici (1847), Nicolae Popovici (1848—1888)¹¹⁸.

MAL

În anul 1757, satul nu apare menționat cu biserică, dar avea 37 case¹¹⁹. Biserica catuală de zid datează din 1904 și are hramul: Duminica Tuturor Sfinților.

MARGA

Satul, a avut biserică de lemn, amintită în 1757, când erau 50 de case¹²⁰, iar în 1774, 180 case¹²¹. Biserica de zid a fost construită în 1830¹²², cu hramul Sf. Prooroc Ilie și având dimensiunile de 22×10 m. Preoți: Mihai Popovici (1775), Ștefan Simovici (1775), Ioan Simovici (1795—1804), Andrei Grozav (1804—1823), Ioan Nedici (1830—1862), Gh. Ivănescu (1862—1899).

MĂRU

În actualul cimitir al satului a existat din vechime o biserică de lemn. Din vechea biserică s-au păstrat câteva icoane pe lemn. Biserica de zid a fost construită în 1798, sfințită în 1799, ea a existat până în 1936 când s-a zidit biserica actuală¹²³, având hramul Pogorârea Duhului Sfânt. Satul avea în 1757, 120 case¹²⁴.
Preoți: Samson Popovici (1745), Dimitrie Popovici (1750), Nicolae Popovici (1768), Gheorghe Popa (1780), Ioan Popovici (1795), Atanasie Popovici (1802), Dimitrie Popovici (1808)¹²⁵, Ioan Popovici (1815—1867), Ioan Popovici (1840—1885).

MEHADIA

În sat a existat o veche biserică de lemn, înainte de 1681, dar care a fost distrusă în 1716. După 1717 s-a construit o nouă biserică, apoi alta în 1738, iar a patra biserică a fost ridicată pe locul celei de azi în 1750. În 1772 se făcea mențiunea că biserica era din „material bun“. Actuala biserică a fost construită în 1780¹²⁶, pe locul celei vechi. Biserica are dimensiunile de 27,80×11,20 m. Mehadia avea în 1757, 220 case¹²⁷ în 1774, 285 de case¹²⁸. Hramul; Sf. Nicolae. Biserica dispune de o absidă boltită, nava este boltită semicilindric cu cărămidă, turnul clopotniță decroșat este susținut de patru stâlpi masivi. Preoți: Inochentie Ianoșevici, Petru Ianoșevici, Andrei Jeblea Simion Ilinescu (1739—1745), Ioan Lăpădat (1739—1750), Eustatie Popovici (1748), Antonie Popovici (1745—1761), Atanasie Stoica de Hațeg (1790—1795), Samuilă Popovici (1771—1791), Gheorghe Stoica de Hațeg (1784—1788), Costa Stoica de Hațeg (1824), Nicolae Dimitrievici (1790—1830), Hristofor Stoica (1795—1830), Dumitru Mageriu (1847), Nicolae Mageriu (1847—1856), Constantin Țepeneag (1851—1901)¹²⁹.

MEHADICA

Din vechime a existat o biserică de lemn pe locul căreia s-a construit biserica actuală din piatră și cărămidă cu dimensiunile de 27,75×10,5 m) și un turn de 22 m. În 1757 satul avea 100 case¹³⁰, în 1774, erau 184 case¹³¹. Biserica de zid a fost înălțată pe un platou situat pe partea dreaptă a râului Mehadica în 1768¹³², având hramul Nașterea Născătoarei de Dumnezeu. Preoți: Rafael Roșca (1774), Nicolae Popovici (1774), Pavel Roșca (1790—1839), Teodor Roșca

(1803—1848), Nicolae Roșca (1824—1847), Mihail Achimescu (1840—1841), Ștefan Lăpădat (1843—1861), Nicolae Cristescu (1843), Pavel Marșavela (1848—1867), Constantin Popovici (1853—1857), Zaharia Popovici (1860—1863), Iosif Drăgilă (1863—1871)¹³³.

MOCERIȘ

În conscripția din 1757, satul este menționat cu 55 de case¹³⁴. Biserica de zid datează din 1802¹³⁵ având hramul Sf. Mare Mucenic Gheorghe. Preoți: Ioan Popovici (1757), Teodor Târba (1796—1830), Constantin Goanță (1830—1864), Nicolae Goanță (1864—1897).

OBREJA

În satul bătrân a existat o biserică de lemn și apoi de piatră, pe locul fostei biserici se văd încă ruinele în forma unei movile înalte de 1 m și cu diametrul de 5 m. După mutarea satului, la mijlocul secolului XVIII, pe actuala vatră în anul 1750¹³⁶ a fost construită biserica de zid și pictată de zugravii Nicolae Șaiman din Bocșa și Trifon Achimescu din Caransebeș. Hramul: Sf. Apostoli Petru și Pavel. În 1757 satul avea 193 de case¹³⁷. Preoți: Ieremia Popovici (1757), Matei Avramovici (1791—1804), Ioan Ilici (1791—1809), Ioan Grozovici (1791—1800), Nicolae Berarovici (1804); Ioan Avramovici (1804—1824), George Grozovici (1811—1835), Toma Seracin (1830—1850), Iosif Georgevici (1836—1871), Petru Georgevici (1852—1876)¹³⁸.

OHABA BISTRA

Biserica veche de lemn, atestată documentar din 1757, satul avea atunci 80 case¹³⁹. Biserica de zid a fost ridicată în 1845¹⁴⁰ și are hramul Sf. Mare Mucenic Gheorghe. Preoți: Barbu Popovici (1745), Avram Popovici (1775).

ORȘOVA

Famiiliile de macedo-români au construit în 1746 o biserică pe locul celei vechi. Biserica era construită din piatră, era de mici dimensiuni cu hramul Sf. Nicolae¹⁴¹. Biserica actuală este în formă de navă și are trei cupole. Zidurile actualei biserici păstrează crucile ctitorilor vechii biserici. Între anii 1816—1840, Orșova avea 196 case, din care 177 aparțineau românilor.

PĂTAȘ

Biserica de zid a fost ridicată între anii 1807—1816¹⁴². Hramul: Sf. Prooroc Ilie. Preoți: Ioan Roșca (1807), Petru Popescu (1810—1816).

PETNIC

După tradiție, vechea biserică de lemn a fost incendiată de turci și în locul ei a fost ridicată în 1824¹⁴³, biserică de zid cu hramul Sf. Vasile cel Mare. Preoți: Giurgiu Giurginca (1847), Constantin Giurginca (1849—1864), Gheorghe Tătucu (1864—1865), Ioachim Popovici (1865—1888).

PETROȘNIȚA

Satul a avut biserică de lemn pe vechea vatră, biserică de zid a fost construită în 1834—1836¹⁴⁴, după a patra strămutare pe actuala vatră.

PLUGOVA

În 1757, satul avea 60 case¹⁴⁵, în 1774 numărul caselor ajunsese la 96¹⁴⁶. Biserica de zid a fost construită în 1846¹⁴⁷, având hramul Adormirea Născătoarei de Dumnezeu. Preoți: Lupu Cristescu (1774).

POIANA

În 1757, satul avea 80 de case¹⁴⁸. Biserica veche de lemn era amplasată pe deal, cum de altfel erau așezate și casele locuitorilor (casele erau pe dealurile: „Părului“, „Dealul Turcului“, „Dealul Mingii“, etc.). Biserica actuală a fost construită în anul 1850¹⁴⁹, dar a căzut pradă incendiului în 1879, rămânându-i doar zidurile. A fost refăcută în anii 1879, 1881, având dimensiunile de 23,35 × 7,50 m. De la biserică veche de lemn au rămas ușile iconostasului și patru icoane mari pictate pe lemn reprezentând pe Iisus, Maica Domnului, Sf. Ioan Botezătorul, Sf. Nicolae. Preoți: Stancu Popovici (1757), Ioan Caracoe (1802), Gheorghe Stancu (1831—1837), Gheorghe Andreevici (1837), Gheorghe Iacobescu (1838), Ioan Pavlovici (1838), Nicolae Popovici (1838), Nicolae Magheț (1839—1842), Ioan Mlădescu (1842—1848), Ioan Mihailovici (1848—1855), Ștefan Goian (1855—1893)¹⁵⁰.

PRILIPETI

Satul a avut din vechime biserică din lemn. În 1757, avea 83 de case¹⁵¹, în 1774, 134 case¹⁵². Biserica actuală a fost zidită în 1831¹⁵³, având dimensiunile de 19,80×7,20 m. Hramul: Adormirea Născătoarei de Dumnezeu. Preoți: Radu Popovici (1757), Micșa Drăgilă (1774).

PRISIAN

În 1757, satul avea 32 de case¹⁵⁴.

PRIGOR

Satul a avut biserică de lemn, cea de zid a fost construită în 1805¹⁵⁵ și în același an a fost pictată de Ștefan Popovici. Hramul: Sf. Apostol și Evanghelist Ioan.

RUDĂRIA

În locul vechii biserici de lemn a fost construită cea de zid între 1802—1820¹⁵⁶. Hramul: Înălțarea Domnului. Preoți: Ioan Popovici (1808), Mihai Drăgilă (1824—1831), Petru Drăgilă (1824—1830), Nicolae Careba (1825), Ioan Goanță (1825—1829), Ioan Sârbu (1843).

RUENI

Satul cu 30 de case în 1757¹⁵⁷ și 41 de case în 1774¹⁵⁸ a avut o biserică de lemn. Anul construirii bisericii de zid este incert. Hramul: Sf. Apostol Toma.

RUSCA

Biserica veche a fost din lemn și acoperită cu șindrilă. Actuala biserică a fost zidită în 1842¹⁵⁹, pe locul celei vechi și are dimensiunile de 22,50×10,80 m. Hramul: Sf. Apostoli Petru și Pavel. De la biserică veche s-a păstrat o icoană pe lemn reprezentând Nașterea Mântuitorului. În 1757, satul avea 70 de case și preot era Constantin Smulte¹⁶⁰. Preoți: Constantin Iacobici (1791—1810), Ioan Bumbăcilă (1811—1812), Solomon Crețoni (1812—1822), Mihai Grozăvescu (1820), Voin Sârbu (1837—1844).

SADOVA

În satul vechi a existat biserică de lemn și un vechi cimitir. Biserica de zid a fost construită în 1863¹⁶¹ având hramul Nașterea Născătoarei de Dumnezeu. Preot, înainte de 1850, Dimitrie Bogoevici.

SLATINA

În mijlocul satului a fost o biserică de lemn care a ars, pe locul ei fiind construită o altă biserică tot de lemn. După dărâmarea acesteia, serviciul religios a fost săvârșit în casa cântărețului bisericesc Ilie Cristea, aici fiind aduse icoanele din vechea biserică, improvizându-se un mic altar¹⁶². Biserica actuală a fost ridicată în 1890¹⁶³. Hramul: Sf. Arhangheli Mihail și Gavril. Preoți: Dumitru Pătrașcu (1831), Dimitrie Bogoevici (1832), Petru Bogdan (1832), Ioan Stoica (1835), Vasile Bogoevici (1835—1840), Gheorghe Bogoevici (1840—1862), Dimitrie Bogoevici (1862—1878).

ȘOPOT

Biserica veche de lemn a fost înlocuită cu cea de zid în 1816¹⁶⁴ având hramul Înălțarea Sfintei Cruci. Preoți: Mihai Novăcescu (1774).

TEREGOVA

Satul a avut de la început biserică de lemn iar lângă ea, turnul clopotniță, tot din lemn. Biserica a funcționat până în anul 1782, când a început zidirea celei noi. Lucrările au început la 1 iunie 1782 și au fost terminate în ianuarie 1784, constând 1763, 32 Fl¹⁶⁵. Biserica are dimensiunile de 27×13 m. Hramul: Sf. Dimitrie. Sfântul lăcaș a fost construit de meșterul Petru Corb din Oravița. Nava este boltită pe calote susținute pe dublouri pe pilaștri și are tindă. În 1757, satul avea 160 case¹⁶⁶, iar în 1774, când satul a fost cuprins în graniță 286 case¹⁶⁷. Preoți: Ioan Popovici (1757), Mihai Pop (1774), Nicolae Pop (1774), Ioan Popa (1774), Marcu Bumbăcilă (1774), Ioan Bumbăcilă (1808), Petru Bumbăcilă (1819), Trifon Popovici (1824), Ioan Ioanovici (1824), Ioan Bumbăcilă (1824—1866), Petru Bumbăcilă (1824—1840), Mihai Grozăvescu (1824—1869), Gheorghe Bumbăcilă (1838—1848), Ioan Grozăvescu (1852—1886), Gheorghe Grozăvescu (1860—1867), Nicolae Bogoevici (1868—1877), Petru Grozăvescu (1875—1877)¹⁶⁸.

TOPLET

Satul a avut la început biserică de lemn, cea de zid a fost înălțată în 1814¹⁶⁹. Hramul: Sf. Aridiacon Ștefan. Satul avea în 1757, 100 de case¹⁷⁰, în 1774, numărul lor era de 136¹⁷¹. Preoți: Ilie Popovici (1774), Toma Popovici (1774).

TUFĂRI

Biserica de zid cu hramul Înălțarea Domnului datează din anul 1815¹⁷². În 1757, satul avea 60 de case¹⁷³. În 1774 este amintit preotul Nicolae Mihailovici.

TURNU

În 1757, satul avea 70 de case¹⁷⁴, în 1774 erau 52 case¹⁷⁵. În descripția din acest an nu este menționată biserica dar în schimb este cunoscut numele preotului Nicolae Șula.

VALEA BOLVAȘNIȚA

Satul vechi era situat la trei Km vest de actuala vatră, de aici locuitorii s-au retras spre munte. Biserica veche de lemn a fost înlocuită cu alta de zid în anii 1790—1793¹⁷⁶. Biserica era din piatră și acoperită cu țiglă, pardoseala din cărămidă pătrată, bolta din scânduri. Hramul: Sf. Mare Mucenic Gheorghe. În pronaos existau patru icoane pe lemn, între care una cu inscripție chirilică¹⁷⁷, s-au făcut această icoană cu cheltuiala lui Pan Corcescu și cu Stroe Dumilescu-zugrav Ștefan Popovici din Oravița, 1798¹⁷⁷. În 1774, satul avea 119 case și preot pe Gheorghe Mirilicicu¹⁷⁸.

VALEA MARE

Biserică de lemn din vechime, atestată documentar în 1757 când satul avea 39 de case, iar preot în 1749 este menționat Isac Popovici.

VAR

Satul a avut biserică de lemn acoperită cu șindrilă, menționată în 1757 când erau 75 de case¹⁷⁹. Biserica a fost situată pe locul numit al „viilor“, unde este azi o cruce. A doua biserică a fost

construită în cimitir și tot din lemn. Biserica de zid a fost construită în 1824¹⁸⁰ și are hramul Sf. Dimitrie. Preoți: Preda Popovici (1749), Mihai Ivanovici (1795), Ioan Grozovici (1796), Mihai Bistriian (1796—1806), Gheorghe Crișan (1808), Gheorghe Prisecan (1809), Nicolae Adamovici (1813), Emanoil Harambașa (1813—1824), Gheorghe Guliman (1824—1838), Nicolae Popovici (1838—1858), Ioan Balint (1858—1864), Nicolae Bistriian (1864—1809)¹⁸¹.

VĂLIȘOARA

În 1757, satul avea 66 de case¹⁸², în 1774, 87 case¹⁸³ și biserică de lemn. Satul vechi era situat pe locul numit „Săliște“, unde era și vechea biserică, pe „dealul Bisericii“. De la această biserică a rămas o icoană pe lemn reprezentându-l pe Sf. Ioan Botezătorul. Actuala biserică a fost construită între anii 1882—1886¹⁸⁴, din piatră și cărămidă, având hramul Adormirea Născătoarei de Dumnezeu. Preoți: Alexandru Cuculescu (1757), Grigore Pop Bercovici (1774), Grigore Petrovici (1776—1804), Mihai Petrovici (1804—1841), George Petrovici (1842—1843), Pavel Rotta (1843—1857), Pavel Traia (1857—1859), Vasile Popovici (1860—1863), Ioan Goga (1863—1870), Mihai Borca (1871—1879)¹⁸⁵.

VÂRCIOROVA

Satul a avut biserică de lemn, atestată documentar în 1755, când erau 90 de case¹⁸⁶, în 1774, erau 124 case și preot Solomon Popovici¹⁸⁷. Biserica de zid a fost construită în 1790 și are hramul Nașterea Născătoarei de Dumnezeu. Preoți: Dimitrie Popovici (1778), Mihai Stanovici (1779—1815).

VERENDIN

În anul 1773 satul avea 61 de case, peste un an numărul lor ajunsese la 85¹⁸⁸. Biserica de zid a fost construită în anul 1841¹⁸⁹ cu hramul Sf. Nicolae.

VOISLOVA

Biserica veche de lemn și acoperită cu șindrilă a existat în „satul bătrân“ localizat la 3 km nord de actuala vatră. Biserica era situată pe o înălțime. În urma sistematizării efectuată de habsburgi,

satul a fost așezat pe actuala vatră construindu-se și o bisericuță, iar la marginea satului, cimitirul. Biserica actuală de piatră a fost zidită la începutul secolului XIX, având hramul Sf. Dimitrie. Preoți: Atanasie Popovici (1808), Nicolae Petrovici (1831—1867), Traian Baba, Constantin Oprîța, Gheorghe Adam? În 1757, satul avea 20 de case¹⁹⁰.

ZERVEȘTI

Pe locul unei vechi biserici de lemn a fost construită în jurul anului 1800 o biserică din piatră și cărămidă. Biserica actuală a fost zidită în mijlocul satului în anul 1857¹⁹¹, având hramul Sf. Apostoli Petru și Pavel. În 1757, satul avea 40 de case¹⁹², în 1774, 67 case¹⁹³. Preoți: Marian Popovici (1775), Petru Buharanovici (1791—1798), Emanoil Harambașa (1799—1800), Emanoil Dimovici (1801—1815), Ioan Vladu (1815—1827), Petru Banciu (1828—1832), Constantin Popovici (1833—1834), George Guliman (1833—1834), Nicolae Vladul (1835—1898)¹⁹⁴.

NOTE

1 A. Buzilă, *Pătrunderea stilului baroc în arhitectura tradițională românească a Banatului în secolul al XVIII-lea*, în AB, Etnografie Artă, II, 1984, p. 209.

2 *Ibidem*, p. 214.

3 *Ibidem*, p. 229.

4 N. Bocșan, *op. cit.*, p. 87.

5 I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, I, p. 190.

6 I. D. Suci, *op. cit.*, p. 126.

7 I. B. Mureșianu, *Un document...* p. 525. În 1782, Mehadia și Teregova aveau câte 3 preoți, iar parohiile Măru, Marga, cu filia Valea Mare, Sadova cu filia Ilova, Armeniș, Domașnea cu filia Cănicea, Cornea, Mehadica cu filia Cuptoare, Topleț cu filia Pecinișca, Iablașița, Prigor cu filia Putna, Bozovici, Rudăria și Bănia aveau câte 2 preoți, restul parohiilor, câte un preot. În teritoriul regimentului erau și mănăstirile Zlatița, Baziaș și Cușici, vezi Harta din 1782 A. R. (V., B. IX-703, o copie în posesia autorului.

8 N. Bocșan, *op. cit.*, p. 87.

9 I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, I, p. 593.

10 vezi P. Bona, *Episcopia Caransebeșului*, Caransebeș, 1995.

11 I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, I, p. 330—333.

12 S. Anuichii, *op. cit.*, p. 118.

13 I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, I, p. 423.

14 *Ibidem*, p. 410—433.

- 15 *Ibidem*, p. 499—502.
 16 *Ibidem*, p. 511—516.
 17 *Ibidem*, p. 531—532.
 18 vezi harta din 1832.
 19 N. Bocșan, M. Duma, P. Bona, *op. cit.*, p. 29.
 20 *Ibidem*, p. 32
 21 *Ibidem*, p. 33.
 22 *Ibidem*, p. 37.
- 23 12 martie 1809, Circulara episcopului Vidak, vezi Registrul de circulare (AMB, fragmente, parohia Feneș, inv. 7).
 24 N. Cornean, *op. cit.*, p. 118, afirmă că s-a zidit după 1800.
 25 I. D. Suciuc, R. Constantinescu, *op. cit.*, I, Doc. 119.
 26 *Ibidem*, Doc. 145.
 27 Ioan, Gheorghe Bumbăcilă și Mihai Paica erau preoți și în Teregova.
 28 O. Costescu, *op. cit.*, p. 12.
 29 B. Ghiță, *Biserica din Băile Herculane*, în M.B. 1983, nr. 9—10, p. 612.
 30 *Ibidem*, p. 613.
 31 N. Cornean, *op. cit.*, p. 127.
 32 I. D. Suciuc, R. Constantinescu, *op. cit.*, Doc. 119.
 33 *Ibidem*, Doc. 145.
 34 A.M.B. Parohia ortodoxă română Bănia, Dosar, 13, fila 3.
 35 I. D. Suciuc, R. Constantinescu, *op. cit.*, Doc. 119.
 36 N. Cornean, *op. cit.*, p. 131.
 37 *Ibidem*, p. 154.
 38 I. D. Suciuc, R. Constantinescu, *op. cit.*, Doc. 119.
 39 *Ibidem*, Doc. 145.
 40 R. Văleanu, *op. cit.*, p. 11.
 41 N. Cornean, *op. cit.*, p. 155.
 42 I. D. Suciuc, R. Constantinescu, *op. cit.*, Doc. 119.
 43 *Ibidem*, Doc. 145.
 44 *Ibidem*, Doc. 119.
 45 *Ibidem*, Doc. 145.
 46 D. Grama, *op. cit.*, p. 14.
 47 N. Cornean, *op. cit.*, p. 155.
 48 D. Grama, *op. cit.*, p. 21.
 49 N. Cornean, *op. cit.*, p. 157.
 50 A.M.B. Dosar, 13, fila 5.
 51 I. D. Suciuc, R. Constantinescu, *op. cit.*, Doc. 119.
 52 *Ibidem*, Doc. 145.
 53 *Ibidem*, Doc. 119.
 54 *Ibidem*, Doc. 145.
 55 *Ibidem*, Doc. 119.
 56 N. Cornean, *op. cit.*, p. 169.
 57 C. Temeș, *op. cit.*, p. 14.
 58 N. Cornean, *op. cit.*, p. 173.
 59 *Ibidem*, p. 183.
 60 *Ibidem*, p. 199.
 61 I. D. Suciuc, R. Constantinescu, *op. cit.*, Doc. 119.
 62 *Ibidem*, Doc. 145.
 63 A.M.B., Monografia parohiei ortodoxe române Cârpa, p. 13.
 64 I. D. Suciuc, R. Constantinescu, *op. cit.*, Doc. 145.
 65 N. Cornean, *op. cit.*, p. 212, ani de construcție 1830—1833.
 66 I. D. Suciuc, R. Constantinescu, *op. cit.*, Doc. 119.

- 67 *Ibidem*.
- 68 N. Cornean, *op. cit.*, p. 217.
- 69 I. Ostrovan, *op. cit.*, p. 9.
- 70 N. Cornean, *op. cit.*, p. 224.
- 71 I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, Doc. 119.
- 72 *Ibidem*, Doc. 145.
- 73 *Ibidem*, Doc. 119.
- 74 *Ibidem*, Doc. 145.
- 75 N. Cornean, *op. cit.*, p. 226.
- 76 V. Chiticariu, *op. cit.*, p. 7.
- 77 N. Cornean, *op. cit.*, p. 235.
- 78 I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, Doc. 119.
- 79 N. Cornean, *op. cit.*, p. 241. Probabil a fost construită în 1775.
- 80 I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, Doc. 145.
- 81 N. Cornean, *op. cit.*, p. 243.
- 82 *Ibidem*, p. 247.
- 83 I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, Doc. 145.
- 84 *Ibidem*.
- 85 D.J.A.N.C.S, Fond 109, Inv. 200, Parohia română ortodoxă Dalci.
- 86 N. Cornean, *op. cit.*, p. 268.
- 87 I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, Doc. 119.
- 88 *Ibidem*, Doc. 145.
- 89 N. Cornean, *op. cit.*, p. 285.
- 90 V. Paica, *op. cit.*, p. 19.
- 91 I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, Doc. 145.
- 92 N. Cornean, *op. cit.*, p. 308.
- 93 I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, Doc. 119.
- 94 *Ibidem*.
- 95 *Ibidem*, Doc. 145.
- 96 N. Cornean, *op. cit.*, p. 322.
- 97 D.J.A.N.C.S, Fond 109, Inv. 200, Parohia ortodoxă română Globu Craiova.
- 98 I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, Doc. 119.
- 99 N. Cornean, *op. cit.*, p. 323.
- 100 I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, Doc. 145.
- 101 D.J.A.N.C.S, Fond 109, Inv. 200, Parohia ortodoxă română Globurău.
- 102 N. Cornean, *op. cit.*, p. 326.
- 103 *Ibidem*, p. 343.
- 104 O. Trailovici, *op. cit.*, p. 21.
- 105 N. Cornean, *op. cit.*, p. 348.
- 106 *Ibidem*, p. 355.
- 107 I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, Doc. 119.
- 108 *Ibidem*, Doc. 145.
- 109 *Ibidem*.
- 110 N. Cornean, *op. cit.*, p. 367.
- 111 *Ibidem*, p. 373.
- 112 I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, Doc. 145.
- 113 *Ibidem*, Doc. 119.
- 114 *Ibidem*, Doc. 145.
- 115 *Ibidem*, Doc. 119.
- 116 *Ibidem*, Doc. 145.
- 117 N. Cornean, *op. cit.*, p. 388, data este controversată, vezi I. Nicola, *Culegere de însemnări din cărțile noastre vechi*, în M.B. 1965, nr. 10—12,

p. 769. Biserica s-a zidit între 1825—1828, vezi și C. Feneșan, *Socotelle și inventarul unei biserici bănățene de acum un veac și jumătate*, în M. B., 1973, nr. 4—6, p. 301—307.

118 I. Săbăilă, *op. cit.*, p. 29.

119 I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, Doc. 119.

120 *Ibidem*.

121 *Ibidem*, Doc. 145.

122 N. Cornean, *op. cit.*, p. 395.

123 *Ibidem*, p. 406.

124 I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, Doc. 119.

125 Gh. Popovici, *op. cit.*, p. 21.

126 N. Cornean, *op. cit.*, p. 412., se dă ca an de construcție 1771.

127 I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, Doc. 119.

128 *Ibidem*, Doc. 145.

129 I. Urechiatu, *op. cit.*, p. 17.

130 I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, Doc. 119.

131 *Ibidem*, Doc. 145.

132 N. Cornean, *op. cit.*, p. 414, anul construcției 1794.

133 M. Ienea, *op. cit.*, p. 13.

134 I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, Doc. 119.

135 N. Cornean, *op. cit.*, p. 418.

136 *Ibidem*, p. 431.

137 I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, Doc. 119.

138 M. Rădoi, *op. cit.*, p. 17.

139 I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, Doc. 119.

140 N. Cornean, *op. cit.*, p. 437.

141 C. Biciușcă, *op. cit.*, p. 26.

142 N. Cornean, *op. cit.*, p. 458.

143 *Ibidem*, p. 464.

144 *Ibidem*, p. 469.

145 I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, Doc. 119.

146 *Ibidem*, Doc. 145.

147 N. Cornean, *op. cit.*, p. 474.

148 I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, Doc. 119.

149 R. Simeria, *op. cit.*, p. 5.

150 *Ibidem*, p. 12.

151 I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, Doc. 119.

152 *Ibidem*, Doc. 145.

153 N. Cornean, *op. cit.*, p. 484.

154 I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, Doc. 119.

155 N. Cornean, *op. cit.*, p. 482.

156 *Ibidem*, p. 504.

157 I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, Doc. 119.

158 *Ibidem*, Doc. 145.

159 N. Cornean, *op. cit.*, p. 509.

160 I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, Doc. 145.

161 N. Cornean, *op. cit.*, p. 519.

162 A.M.B. Dosar, 13, fila 7.

163 N. Cornean, *op. cit.*, p. 552.

164 *Ibidem*, p. 569.

165 A. Oprinescu, *op. cit.*, p.

166 I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, Doc. 119.

167 *Ibidem*, Doc. 145.

- 168 M. Ciorei, *op. cit.*, p. 27.
169 N. Cornean, *op. cit.*, p. 586.
170 I. D. Suciu, R. Constantinescu, *op. cit.*, Doc. 119.
171 *Ibidem*, p. Doc. 145.
172 N. Cornean, *op. cit.*, p. 586.
173 I. D. Suciu, R. Constantinescu, *op. cit.*, Doc. 119.
174 *Ibidem*.
175 *Ibidem*, Doc. 145.
in 1835. 176 N. Cornean, *op. cit.*, p. 598, precizează că actuala biserică s-a zidit
177 Și celelalte 3 icoane au fost zugrăvite de St. Popovici.
178 I. D. Suciu, R. Constantinescu, *op. cit.*, Doc. 145.
179 *Ibidem*, Doc. 119.
180 N. Cornean, *op. cit.*, p. 604.
181 D.J.A.N.C.S., Fond 109, Inv. 200, Parohia ortodoxă română Var.
182. I. D. Suciu, R. Constantinescu, *op. cit.*, Doc. 119.
183 *Ibidem*, Doc. 145.
184 N. Cornean, *op. cit.*, p. 609, V. Suru, *op. cit.*, p. 7.
185 V. Suru, *op. cit.*, p. 9.
186 I. D. Suciu, R. Constantinescu, *op. cit.*, Doc. 119.
187 *Ibidem*, Doc. 145.
188 *Ibidem*.
189 N. Cornean, *op. cit.*, p. 615.
190 I. D. Suciu, R. Constantinescu, *op. cit.*, Doc. 119.
191 N. Cornean, *op. cit.*, p. 633.
192 I. D. Suciu, R. Constantinescu, *op. cit.*, Doc. 119.
193 *Ibidem*, Doc. 145.
194 I. Cocârlă, *op. cit.*, p. 13.

VII. Cartea bisericească în parohiile ortodoxe ale graniței româno-bănățene

Cartea bisericească existentă în sec. XVIII în cele 69 parohii analizate se poate structura astfel; 196 exemplare au provenit de la Râmnic, 85 de la București, 4 de la Târgoviște, 4 de la Buzău. Din Transilvania cele mai multe cărți au fost aduse din centrele tipografice de la Blaj, 88 exemplare, 17 de la Sibiu. Pe provincii istorice se poate constata că cele mai multe cărți erau aduse din Țara Românească 289 exemplare, din Transilvania 105 și 56 cărți provin din afara spațiului românesc (mai ales din tipografia din Viena). La Caransebeș au existat 2 Evanghelii tipărite la Moscova în 1754, iar la Orșova un Apostol tipărit la Mănăstirea Lavra Pecherskaia (Kiev) în 1722.

Totalul cărților cunoscute în parohiile graniței militare analizate se ridică pentru sec. XVIII la 450, în medie 6,5 cărți pe parohie.

Cărțile din sec. XIX ce au circulat în parohiile graniței româno-bănățene provin mai ales din Transilvania; de la tipografia din Sibiu 36 exemplare, 21 de la Blaj, 2 de la Brașov și 73 de la tipografia din Buda. Totalul cărților tipărite în sec. XIX cunoscute în parohiile analizate se ridică la 132 exemplare. Dacă adăugăm la totalul cărților și pe cele 56 exemplare ce nu mai păstrează anul tipăririi și locul de apariție, rezultă că în cele 69 parohii au existat în secolele XVIII—XIX 638 cărți revenind o medie de 9,2 cărți pentru fiecare parohie.

Trebuie subliniat faptul că multe cărți au fost distruse în sec. XVIII când Banatul a fost transformat în teatru de luptă între turci și austrieci, când satele și bisericile au fost incendiate. Distrugerii mari au produs războaiele și, răscoalele din 1736—1739 și mai ales războiul din 1788.

Se poate constata că tipografia de la Râmnic prin bogata ei activitate ce acoperă sec. al XVIII-lea a ocupat un loc important în cultura românească, teritoriul regimentului de graniță româno-bă-

năștean nefăcând excepție cu toate că era sub dominație străină. Deși dorința episcopului Damaschin de a obține în 1725 din partea habsburgilor libertatea difuzării cărților de cult în Banat și părțile Aradului a fost respinsă luându-se cele mai severe măsuri pentru oprirea pătrunderii lor în aceste zone, tipăriturile de la Râmnic, prin curajul călugărilor și preoților dar și al laicilor au pătruns în aceste locuri locuite de români¹. În bisericile din cuprinsul Arhiepiscopiei Timișoarei și Caransebeșului s-au inventariat numai de la Râmnic 1 030 exemplare, cu siguranță numărul lor în trecut a fost mult mai mare, din totalul de 95 ediții cunoscute, în Banat se cunosc 56².

Numărul mare de cărți apărute în Țara Românească și în Transilvania ajunse în teritoriul regimentului de graniță româno-bănățean și păstrate până în zilele noastre rămân mărturii de netăgăduit despre permanentele legături între românii de pretutindeni, despre conștiința unității lor, despre circulația ideilor, contribuind la realizarea unității statale.

ARMENIS

Penticostar, Râmnic, 1743³
 Evanghelie, Râmnic, 1746⁴
 Triod, București, 1747⁵
 Cazanii, Râmnic, 1748⁶
 Adunarea cazaniilor, Viena, 1793
 Liturghier, Sibiu, 1798
 Triod, f.l. 1800
 Octoih, f.l. 1811
 Octoih, f.l. 1825
 Evanghelie, f.l. 1844
 Chiriadromion, f.l. 1855
 Biblia, f.l. 1856

BAILE HERCULANE

Octoih, București, 1730
 Apostol, București, 1784

BANIA

Octoih, Râmnic, 1750⁷
 Cazanie, București, 1768⁸
 Evanghelie, București, 1775⁹

Minei, Râmnic, oct. 1776¹⁰
 Minei, București, oct. 1776
 Adunarea Cazaniilor, Viena, 1793¹¹
 Biblie, Blaj, 1795
 Molitvelnic, Sibiu, 1819
 Octoih cu Catavasier Buda, 1826
 Ceaslov, f.l. 1835
 Antologhion, Blaj, 1838
 Penticostar, f.l. 1841

BOGĂLTIN

Strastnic, Blaj, 1753¹²
 Psaltire, Râmnic, 1764
 Penticostar, Blaj, 1768¹³
 Octoih, Râmnic, 1776
 Evanghelie, Râmnic, 1784
 Antologhion, Râmnic, 1786
 Adunarea Cazaniilor, Viena, 1793¹⁴
 Biblia, Blaj, 1795
 Liturghier, Sibiu, 1798
 Triod, Blaj, 1800

Octoih cu Catavasier, Buda,
1826¹⁵
Chiriadromion, Sibiu, 1855¹⁶

BOLVAȘNIȚA

Evanghelie, Râmnic, 1746
Cazanii, Râmnic, 1748
Octoih, Râmnic, 1750
Triod, Râmnic, 1782
Apostol, Râmnic, Blaj, 1784¹⁷
Liturghier, Râmnic, 1787¹⁸

BORLOVA

Octoih, Râmnic, 1750
Ceaslov, București, 1767¹⁹
Triod, Blaj, 1771
Molitelnic, Râmnic, 1793
Adunarea Cazaniilor, Viena,
1793
Minee, 12 buc. Buda, 1804

BORLOVENII VECHI

Ceaslov, Râmnic, 1767
Triod, Blaj, 1771
Strastnic, Blaj, 1773
Apostol, București, 1784
Evanghelie, Râmnic, 1784
Penticostar, Râmnic, 1785
Adunarea Cazaniilor, Viena,
1793
Triod, Blaj, 1800²⁰
Octoih cu Catavasier, Buda,
1826²¹
Molitelnic, Sibiu, 1833²²

BORLOVENII NOI

Octoih, Râmnic, 1776
Adunarea Cazaniilor, Viena,
1793

BOZOVICI

Triod, Râmnic, 1731²³
Cazanii, Râmnic, 1752
Liturghier, Râmnic, 1767²⁴
Apostol, București, 1784²⁵
Penticostar, Râmnic, 1785
Octoih, Blaj, 1792
Adunarea Cazaniilor, Viena,
1793
Liturgii, Sibiu, 1798
Ceaslov, Brașov, 1838²⁶
Minei, Buda, iulie, 1804²⁷
Octoih, Buda, 1811²⁸
Triod, Blaj, 1813²⁹
Octoih, Buda, 1826³⁰
Ceaslov, Brașov, 1835
Molitelnic, Sibiu, 1849
Chiriadromion, f.l. 1854
Ceaslov, Sibiu, 1859

BUCHIN

Antologhion, Râmnic, 1737³¹
Antologhion, Râmnic, 1752³²
Ceaslov, Râmnic, 1753³³
Evanghelie, București, 1760
Triod, Blaj, 1771
Strastnic, Blaj, 1773
Penticostar, București, 1782³⁴
Apostol, Râmnic, 1784
Adunarea Cazaniilor, Viena,
1793
Minee, 9 buc. Buda, 1804

BUCOȘNIȚA

Antologhion, Râmnic, 1745³⁵
Triod, Râmnic, 1761
Penticostar, Râmnic, 1767³⁶
Evanghelie, Blaj, 1776
Apostol, București, 1784

Octoih, Blaj, 1792
Liturgiile, Sibiu, 1798

CARANSEBEȘ

Octoih, Buzău, 1700³⁷
Octoih, Târgoviște, 1712³⁸
Ceaslov, Târgoviște, 1715
(2 exp.)³⁹
Antologhion, București, 1722⁴⁰
Triod, Râmnic, 1731 (2 exp.)
Chiriadromion, București,
1732⁴¹
Antologhion, Râmnic, 1737⁴²
Evanghelie, București, 1742
(2 exp.)
Penticostar, Râmnic, 1743
Liturgier, București, 1746
Triod, București, 1746
Octoih, Râmnic, 1750
Evanghelie, Moscova, 1754⁴³
(2 exp.)
Adunarea Cazaniilor, Viena,
1753⁴⁴
Psaltire, Râmnic, 1764
Penticostar, Râmnic, 1767
Minei, Râmnic, oct., 1776
Minee, Râmnic, (4 exp., ian.,
febr., martie., dec.) 1779
Minee, Râmnic, (6 exp.,
aprilie—sept.) 1780
Ceaslov, București, 1785
Adunarea Cazaniilor, Viena,
1793
Biblia, Blaj, 1795 (2 exp.)
Octoih, Buda, 1811⁴⁵
Evanghelie, Buda, 1812
Antologhion, Sibiu, 1813
Octoih cu Catavasier, Buda,
1826⁴⁶
Biblia, Sibiu, 1856—1858
Acatist, Sibiu, 1854⁴⁷
Ceaslov, Sibiu, 1859

CÂRPA

Cazanii, București, 1768
Antologhion, Râmnic, 1768
(2 exp.)⁴⁸
Ceaslov, București, 1777
Adunarea Cazaniilor, Viena,
1793⁴⁹
Penticostar, Sibiu, 1805
Triod, Blaj, 1813
Acatist, Buda, 1819
Octoih, Buda, 1826

CIUTA

Adunarea Cazaniilor, Viena,
1793

CORNEA

Antologhion, Râmnic, 1745⁵⁰
Evanghelie, Râmnic, 1746⁵¹
Octoih, Râmnic, 1750⁵²
Evanghelie, București, 1760⁵³
Triod, Râmnic, 1761⁵⁴
Cazanii, Râmnic, 1781⁵⁵
Penticostar, Râmnic, 1785
Adunarea Cazaniilor, Viena,
1793 (2 exp.)
Biblia, Blaj, 1795
Liturgier, Sibiu, 1835
Acatist, Sibiu, 1845⁵⁶
Molitelnic, Sibiu, 1849⁵⁷
Chiriadromion, Sibiu, 1855

CORNEREVA

Cazanii, Râmnic, 1748⁵⁸
Penticostar, Râmnic, 1767⁵⁹
Strastnic, Blaj, 1773⁶⁰
Evanghelie, București, 1775
Octoih, Râmnic, 1776
Psaltire, Sibiu, 1791
Adunarea Cazaniilor, Viena,
1793

Antologhion, Râmnic, 1768
Octoih cu Catavasier, Buda,
1826
Penticostar, Sibiu, 1841
Apostol, Sibiu, 1851

CRUȘOVAȚ

Penticostar, Blaj, 1768
Strastnic, Blaj, 1773
Evanghelie, București, 1775
Antologhion, Râmnic, 1786
Triod, Blaj, 1800
Octoih, Buda, 1826
Liturghier, Sibiu, 1852
Evanghelie, Sibiu, 1859
Minee, 12 exp. f.l. f.a.
Apostol, f.l.f.a.

CUPTOARE

Strastnic, Blaj, 1773⁶¹
Evanghelie, București, 1775
Antologhion, Râmnic, 1786
Liturghier, Râmnic, 1787
Ceaslov, Blaj, 1790
Octoih, Blaj, 1792
Adunarea Cazaniilor, Viena,
1793
Apostol, Blaj, 1802

DALBOȘEȚ

Apostol, București, 1784
Penticostar, Râmnic, 1785
Adunarea Cazaniilor, Viena,
1793
Triod, Blaj, 1800⁶²

DALCI

Octoih, București, 1746
Evanghelie, București, 1760
Penticostar, Blaj, 1768 (2 exp.)
Triod, Blaj, 1771

Strastnic, Blaj, 1773⁶³
Minei, Râmnic, aug. 1780⁶⁴
Liturghii, Sibiu, 1798

DOMAȘNEA

Catavasier, Târgoviște, 1714
Minei, Râmnic, iulie, 1724
Molitelnic, Râmnic, 1747
Ceaslov, București, 1748
Antologhion, Râmnic, 1752
Triod, Râmnic, 1761
Psaltire, Râmnic, 1764
Minei, Râmnic, oct. 1776
Minei, Râmnic, nov. 1778
Minei, Râmnic, ian. 1779
Minei, Râmnic, febr. 1779
Liturghii, București, 1780
Minei, Râmnic, iunie, 1780
Apostol, București, 1784
Evanghelie, Râmnic, 1784
Penticostar, Râmnic, 1785
Adunarea Cazaniilor, Viena,
1793
Liturghii, Sibiu, 1798
Octoih, Buda, 1811⁶⁵

EȘELNIȚA

Adunarea Cazaniilor, Viena,
1793
Psaltire, f.l. 1817
Ceaslov, Buda, 1858

FENEȘ

Penticostar, Râmnic, 1743⁶⁶
Liturghier, București, 1747
Antologhion, București, 1766
Ceaslov, București, 1767
Strastnic, Blaj, 1773
Octoih, Blaj, 1783
Biblie, Blaj, 1795
Triod, Blaj, 1800
Liturghier, Sibiu, 1855

GĂRBOVAȚ

Apostol, Râmnic, 1784⁶⁷
Evanghelie, Râmnic, 1784⁶⁸
Molitvelnic, București, 1786⁶⁹
Antologhion, București, 1786
Octoih, Blaj, 1792
Adunarea Cazaniilor, Viena,
1793
Apostol, Blaj, 1802⁷⁰
Penticostar, Sibiu, 1805⁷¹
Liturghier, Blaj, 1807⁷²

GLIMBOCA

Cazanii, Râmnic, 1748
Triod, Râmnic, 1761
Adunarea Cazaniilor, Viena,
1793
Biblia, Blaj, 1795
Apostol, Blaj, 1802

GLOBUCRAIOVA

Penticostar, Râmnic, 1743⁷³
Evanghelie, București, 1760
Strastnic, Blaj, 1773
Penticostar, Râmnic, 1785
Adunarea Cazaniilor, Viena,
1793
Triod, Blaj, 1800
Apostol, Blaj, 1802
Octoih, f.l. 1826

CLOBURAU

Evanghelie, Râmnic, 1746⁷⁴
Liturghier, Râmnic, 1747
Triod, Blaj, 1771
Ceaslov, București, 1785
Antologhion, Râmnic, 1786⁷⁵
Octoih, Blaj, 1792
Adunarea Cazaniilor, Viena,
1793⁷⁶
Penticostar, Sibiu, 1805

IABLANIȚA

Evanghelie, Râmnic, 1746⁷⁷
Penticostar, Blaj, 1768
Strastnic, Blaj, 1773
Antologhion, Râmnic, 1786
Adunarea Cazaniilor, Viena,
1793
Liturghier, Sibiu, 1798
Triod, Blaj, 1800
Apostol, Blaj, 1802
Apostol, Sibiu, 1851

IAZ

Triod, Râmnic, 1761
Strastnic, Blaj, 1773⁷⁸
Evanghelie, Râmnic, 1784
Cazanii, Râmnic, 1792
Liturghie, Sibiu, 1798

ILOVA

Strastnic, Blaj, 1773⁷⁹
Evanghelie, Blaj, 1776⁸⁰
Apostol, București, 1784⁸¹
Octoih, Blaj, 1792
Triod, Blaj, 1800
Penticostar, Sibiu, 1805
Minei, Buda, aug. 1804⁸²

JUPALNIC

Strastnic, Blaj, 1773
Triod, f.l. 1800
Penticostar, f.l. f.a.
Penticostar, Sibiu, 1805
Liturghier, Sibiu, 1814
Octoih, Buda, 1826
Evanghelie, Sibiu, 1844
Apostol, f.l. 1851

LAPUȘNIC

Octoih, Râmnic, 1750
Antologhien, Râmnic, 1752

Penticostar, Râmnic, 1768⁸³
Apostol, București, 1774
Minei, Râmnic, oct. 1776
Minei, Râmnic, aug. 1778⁸⁴
Minei, Râmnic, nov. 1778
(2 exp.)

Minei, Râmnic, (5 exp. ian.,
febr., martie, aprilie, dec.)
1779

Minei, Râmnic, (5-exp. aprilie—
august) 1780

Adunarea Cazaniilor, Viena,
1793

Triod, Blaj, 1813⁸⁵

LAPUȘNICEL

Cazanii, București, 1768

LUNCAVIȚA

Evanghelie, București, 1707⁸⁶

Apostol, Râmnic, 1747⁸⁷

Cazanie, Râmnic, 1748⁸⁸

Antologhion, București, 1766

Octoih, Râmnic, 1780

Ceaslov, Râmnic, 1783

Penticostar, Buda, 1798

Psaltire, Buda, 1798

Psaltire, Buda, 1802

Triod, f.l. 1860

MARGA

Octoih, Râmnic, 1750⁸⁹

Triod, Râmnic, 1761

Penticostar, Râmnic, 1767⁹⁰

Penticostar, Blaj, 1768

Adunarea Cazaniilor, Viena,
1793

Apostol, Blaj, 1802

MARUL

Liturghier, București, 1728

Penticostar, Râmnic, 1743⁹¹

Evanghelie, Râmnic, 1746⁹²

Liturghie, Râmnic, 1747⁹³

Apostol, Râmnic, 1747⁹⁴

Antologhion, București, 1752⁹⁵

Triod, București, 1761⁹⁶

Evanghelie, Blaj, 1776

Apostol, București, 1784⁹⁷

Octoih, Blaj, 1792

MEHADIA

Evanghelie, Râmnic, 1746

Cazanii, Râmnic, 1748⁹⁸

Liturghier, Râmnic, 1767⁹⁹

Minei, Râmnic, oct. 1776

Minei, Râmnic, nov. 1778

(2 exp.)

Minei, Râmnic, (4 exp., ian.,
febr., martie, dec.) 1779

Minei, Râmnic, (4 exp. aprilie,
iunie, iulie, sept.) 1780

Apostol, București, 1784

Psaltire, Viena, 1793

MEHADICA

Evanghelie, Râmnic, 1746¹⁰⁰

Liturghier, Râmnic, 1767¹⁰¹

Strastnic, Blaj, 1773¹⁰²

Antologhion, Râmnic, 1786¹⁰³

Minei, Râmnic, sept. 1786

Adunarea Cazaniilor, Viena,
1793

Biblia, Blaj, 1795

Triod, Blaj, 1800

Apostol, Blaj, 1802

Penticostar, Sibiu, 1805

Octoih cu Catavasier, Buda,
1826

Evanghelie, Sibiu, 1844

Liturghier, f.l. 1852

MOCERIȘ

Evanghelie, București, 1775
(2 exp.)
Triod, Râmnic, 1781
Penticostar, Râmnic, 1785
Adunarea Cazaniilor, Viena,
1793
Cazanie, f.l. 1795
Antologhion, Blaj, 1838
Apostol, București, 1784¹⁰⁴
Ceaslov, f.l. f.a.
Psaltire, f.l. f.a.

OBREJA

Antologhion, Râmnic, 1737¹⁰⁵
Cazanii, Râmnic, 1748
Evanghelie, București, 1760
Penticostar, Râmnic, 1767¹⁰⁶
Penticostar, Blaj, 1768
Triod, Blaj, 1771
Strastnic, Blaj, 1773
Molitvelnic, Blaj, 1784
Ceaslov, București, 1785
Biblia, Blaj, 1795
Liturghier, Sibiu, 1798
Minei, Buda, 12 exp. 1804
Octoih, Buda, 1811
Evanghelie, Buda, 1812
Octoih, Buda, 1826
Apostol, f.l. 1851

OHABA BISTRA

Evanghelie, Râmnic, 1746¹⁰⁷
Cazanii, Râmnic, 1748¹⁰⁸
Octoih, Blaj, 1770¹⁰⁹
Antologhion, Râmnic, 1786
Strastnic, Blaj, 1800
Triod, Blaj, 1800
Apostol, Blaj, 1802

ORȘOVA

Minei, Buzău, (3 exp. iunie,
iulie, august) 1698
Apostol, Lavra Pecerskaia,
1722¹¹⁰
Triod, Râmnic, 1731
Penticostar, Râmnic, 1785
Triod, Moscova, 1791¹¹¹
Octoih, București, 1792
Adunarea Cazaniilor, Viena,
1793
Evanghelie, Râmnic, 1794
Octoih, Sibiu, 1794
Apostol, f.l. 1795
Chiriadromion, f.l. f.a.

PĂTAȘ

Octoih, Râmnic, 1750
Liturghier, Râmnic, 1767
Penticostar, Blaj, 1768
Triod, Blaj, 1771¹¹²
Strastnic, Blaj, 1773
Molitvelnic, Râmnic, 1782¹¹³
Ceaslov, București, 1785
Adunarea Cazaniilor, Viena,
1793
Liturghii, Sibiu, 1798
Apostol, Blaj, 1802¹¹⁴

PECINIȘCA

Apostol, Râmnic, (Blaj), 1784¹¹⁵

PETNIC

Penticostar, Râmnic, 1743
Liturghie, București, 1746
Octoih, Râmnic, 1763
Triod, Blaj, 1771
Evanghelie, Blaj, 1776
Cazanii, Râmnic, 1781
Acatist, Sibiu 1792
Psaltire, Viena, 1793

Triod, f.l. 1800
Apostol, Blaj, 1802
Minee, 12 exp. Buda, 1804
Octoih, cu Catavasier, Buda,
1826

PLAVIȘEVITĂ

Evanghelie, Blaj, 1776¹¹⁶
Psaltire, f.l. 1741¹¹⁷
Octoih, Râmnic, 1742¹¹⁸

PLUGOVA

Minee, 12 exp. f.l. f.a
Triod, f.l. f.a.
Penticostar, f.l. f.a
Evanghelie, f.l. f.a
Apostol, f.l. f.a.

POIANA

Octoih, București, 1720
Evanghelie, Blaj, 1776
Adunarea Cazaniilor, Viena,
1793
Catavasier, Blaj, 1793
Liturghii, Sibiu, 1798
Penticostar, Sibiu, 1805
Octoih, Buda, 1811
Triod, Buda, 1816
Strastnic, Buda, 1816
Octoih cu Catavasier, Buda,
1826

PRILIPETI

Antologhion, București, 1766¹¹⁹
Ceaslov, București, 1767¹²⁰
Penticostar, Blaj, 1768¹²¹
Strastnic, Blaj 1773
Octoih, Blaj, 1792
Adunarea Cazaniilor, Viena,
1793

Liturghii, Sibiu, 1798
Apostol, Blaj, 1802

PRIGOR

Triod, Blaj, 1771
Strastnic, Blaj, 1773
Evanghelie, Râmnic, 1784¹²²
Penticostar, Râmnic, 1785
Biblia, Blaj, 1795

RUDĂRIA

Liturghier, București, 1728¹²³
Triod, Râmnic, 1731¹²⁴
Penticostar, Blaj, 1768
Cazanie, București, 1768¹²⁵
Evanghelie, București, 1775¹²⁶
Octoih, Râmnic, 1776¹²⁷
Apostol, București, 1784¹²⁸
Antologhion, Râmnic, 1786
Apostol, Blaj, 1805
Minei, f.l. febr. 1805
Octoih cu Catavasier, Buda,
1826¹²⁹
Cazanie, Sibiu, 1850
Biblia, Sibiu, 1856

RUENI

Octoih, Târgoviște, 1712¹³⁰
Chiriadromion, București,
1732¹³¹
Octoih, Râmnic, 1742¹³²
Antologhion, Râmnic, 1768
Psaltire, Râmnic, 1779¹³³

RUSCA

Apostol, București, 1784
Evanghelie, Râmnic, 1784
Adunarea Cazaniilor, Viena,
1793
Strastnic, Blaj, 1800
Triod, Blaj, 1800

Molitvelnic, f.l. 1833
Biblia, Sibiu, 1856
Antologhion, f.l. 1868
Octoih, f.l. f.a

SADOVA

Octoih, București, 1720
Triod, Râmnic, 1731
Octoih, Blaj, 1760
Molitvelnic, Blaj, 1784¹³⁴
Liturghie, Sibiu, 1798¹³⁵
Triod, Blaj, 1800

SLATINA

Antologhion, Râmnic, 1752
Ceaslov, București, 1785
Apostol, Blaj, 1802

ȘOPOT

Adunarea Cazaniilor, Viena,
1793
Minei, f.l. f.a.
Triod, f.l. f.a.
Penticostar, f.l. f.a.
Antologhion, f.l. f.a.
Apostol, f.l. f.a.

TEREGOVA

Penticostar, Râmnic, 1743
Evanghelie, Râmnic, 1746
Triod, București, 1747¹³⁶
Cazanii, Râmnic, 1748
Liturghie, Râmnic, 1767¹³⁷
Minee, Râmnic, (3 exp. febr.,
martie, dec.) 1779
Minee, Râmnic, (6 exp. apri-
lie-sept.) 1780
Ceaslov, București, 1785
Octoih, Râmnic, 1788
Minei, Râmnic, nov. 1778
Biblie, Blaj, 1795

Evanghelie, Buda, 1812
Psaltire, Sibiu, 1839

TOPLEȚ

Penticostar, Râmnic, 1743
Octoih, Râmnic, 1750
Strastnic, Blaj, 1773
Apostol, București, 1784

TUFARI

Minei, f.l. f.a.
Penticostar, f.l. f.a.
Evanghelie, f.l. f.a.

TURNU

Minei, f.l. f.a.

VALEA BOLVAȘNIȚA

Liturghie, Râmnic, 1750
Antologhion, Râmnic, 1768
Evanghelie, Blaj, 1776
Catavasier, Blaj, 1777
Liturghier, Râmnic, 1787
Adunarea Cazaniilor, Viena,
1793
Apostol, Blaj, 1802

VALEA MARE

Antologhion, Râmnic, 1745
Penticostar, Râmnic, 1743

VAR

Octoih, Râmnic, 1750¹³⁸
Penticostar, Râmnic, 1767¹³⁹
Penticostar, Blaj, 1768¹⁴⁰

VALIȘOARA

Psaltire, Râmnic, 1743
Penticostar, Râmnic, 1743¹⁴¹
Evanghelie, Blaj, 1766

Evanghelie, București, 1775¹⁴²
 Cazanie, Râmnic, 1781
 Triod, Râmnic, 1781
 Molitvelnic, Râmnic, 1782
 Psaltire, Viena, 1793
 Apostol, Blaj, 1802
 Liturghier, Sibiu, 1814
 Octoih, cu Catavasier, Buda,
 1826

VÂRCIOROVA

Apostol, (Râmnic?), (Blaj?),
 1784¹⁴³

VERENDIN

Liturghier, Râmnic, 1767
 Molitvelnic, Râmnic, 1768
 Evanghelie, București, 1775
 Octoih, Râmnic, 1776
 Minei, Râmnic, ian. 1779

VOISLOVA

Triod, Râmnic, 1731¹⁴⁴
 Evanghelie, Râmnic, 1746
 Penticostar, București, 1784
 Apostol, București, 1784

Octoih cu Catavasier, Buda,
 1826
 Liturghier, f.l. 1835
 Molitvelnic, Sibiu, 1849

ZERVEȘTI

Liturghier, Râmnic, 1733
 Evanghelie, Râmnic, 1784
 Adunarea Cazanilor, Viena,
 1793¹⁴⁵
 Biblia, Blaj, 1795
 Triod, Blaj, 1800
 Octoih cu Catavasier, Buda,
 1826
 Minei, f.l. 1838
 Chiriadromion, Sibiu, 1853
 Biblia, Blaj, 1856
 Penticostar, f.l. f.a.

ZLAGNA

Triod, Râmnic, 1761¹⁴⁶
 Antolohion, București, 1766
 Apostol, București, 1784
 Acatist, Sibiu, 1792
 Ceaslov, Viena, 1793
 Strastnic, Blaj, 1800¹⁴⁷
 Triod, Blaj, 1800

Cartea bisericească în parohiile ortodoxe ale graniței româno-bănățene în sec. XVIII

Nr. crt.	Titlul cărți	Râmnic	Bucu- rești	Târgo- viște	Buzău	Blaj	Sibiu	Viena	Buda	Mos- cova	Kiev
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1.	Acatist	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—
2.	Adunarea cazaniilor	—	—	—	—	—	—	35	—	—	—
3.	Antolohion	23	6	—	—	—	—	—	—	—	—
4.	Apostol	7	15	—	—	—	—	—	—	—	1
5.	Biblie	—	—	—	—	13	—	—	—	—	—

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
6. Catavasier	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—
7. Cazanie	—	—	3	—	—	2	—	—	—	—	—
8. Chiriadromion	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—
9. Ceaslov	3	13	1	—	—	—	1	1	—	—	—
10. Evanghelie	20	16	—	—	—	8	—	—	—	2	—
11. Liturghier	13	6	—	—	—	—	13	—	—	—	—
12. Minee	41	13	—	—	3	—	—	—	12	—	—
13. Molitvelnic	5	1	—	—	—	2	—	—	—	—	—
14. Octoih	21	5	2	1	10	—	—	—	—	—	—
15. Penticostar	27	2	—	—	—	11	—	—	—	—	—
16. Psaltire	5	—	—	—	—	—	1	3	1	—	—
17. Strastnic	—	—	—	—	—	21	—	—	—	—	—
18. Triod	17	3	—	—	—	21	—	—	—	1	—
TOTAL		196	85	4	4	88	17	39	13	3	1

**Cartea bisericească în parohiile ortodoxe ale
graniței româno-bănățene în sec. XIX**

Nr. crt.	Titlul cărții	Blaș	Sibiu	Brașov	Buda
1.	Acatist	—	2	—	1
2.	Adunarea cazaniilor	—	—	—	—
3.	Antologhion	1	1	—	—
4.	Apostol	15	2	—	—
5.	Biblie	1	3	—	—
6.	Catavasier	—	—	—	—
7.	Cazanie	—	1	—	—
8.	Chiriadromion	—	3	—	—
9.	Ceaslov	—	2	2	1
10.	Evanghelie	—	3	—	3
11.	Liturghier	1	5	—	—
12.	Minee	—	—	—	39
13.	Molitvelnic	—	5	—	—
14.	Octoih cu catavasier	—	—	—	26
15.	Penticostar	—	8	—	—
16.	Psaltire	—	1	—	1
17.	Strastnic	—	—	—	1
18.	Triod	3	—	—	1
TOTAL		21	36	2	73

**Cartea bisericească în parohiile ortodoxe ale
graniței româno-bănățene în sec. XVIII—XIX**

Nr. crt.	Titlul cărții	Sec. XVIII Exemplare	Sec. XIX Exemplare
1.	Acatist	2	3
2.	Adunarea cazaniilor	35	—
3.	Antologhion	29	2
4.	Apostol	23	17
5.	Biblie	13	4
6.	Catavasier	3	—
7.	Cazanie	17	1
8.	Chiriacodromion	2	3
9.	Ceaslov	19	5
10.	Evanghelie	46	6
11.	Liturghier	32	6
12.	Minee	69	39
13.	Molitvelnic	8	5
14.	Octoih, Octoih cu Catavasier	39	26
15.	Penticostar	40	8
16.	Psaltire	10	2
17.	Strastnic	21	1
18.	Triod	42	4
TOTAL		450	132
Cărți a căror loc și dată de tipărire sunt incerte		56	
Total sec. XVIII—XIX		638	

NOTE

1 I. B. Mureșianu, *Circulația cărții de la Râmnic în Banat*, în M.B., 1971, 7—9, p. 444.

2. *Ibidem*, p. 446. În 1899 în protopopiatul Caransebeș erau 59 titluri de cărți, majoritatea tipărite la Râmnic.

3 S. Vlad, *Prezența cărții râmnicene din secolul al XVIII-lea în Transilvania și Banat*, în M.A., an XXIV, 1979, nv. 4—6, p. 341.

4 N. Iorga, *Observații și probleme hănățene*, București, 1940, p. 67.

5 A. Z. Pop, *Bibliografia românească veche, operă de colaborare națională*, în Studii și cercetări de bibliologie, III, 1960, p. 243.

6 N. Iorga, *op. cit.*, p. 66.

7 N. Cornean, *Monografia eparhiei Caransebeș*, Caransebeș, 1940, p. 128.

- 8 V. Leu, A. Bistriian, *Circulația cărții românești în Valea Almăjului până la 1840*, în *Banatica*, 5, Reșița, 1979, p. 468.
- 9 *Ibidem*.
- 10 *Ibidem*, p. 471.
- 11 N. Cornean, *op. cit.*, p. 128.
- 12 *Ibidem*.
- 13 *Ibidem*, p. 154.
- 14 *Ibidem*.
- 15 *Ibidem*.
- 16 *Ibidem*.
- 17 A. Z. Pop, *op. cit.*, p. 230.
- 18 *Ibidem*.
- 19 V. Leu, *Cartea bisericească din secolul XVIII în județul Caraș-Severin*, manuscris, p. 8.
- 20 V. Leu, A. Bistriianu, *op. cit.*, p. 482.
- 21 *Ibidem*, p. 473.
- 22 *Ibidem*, p. 468.
- 23 V. Leu, A. Bistriian, *op. cit.*, p. 467.
- 24 N. Iorga, *op. cit.*, p. 71, S. Vlad, *op. cit.*, p. 334.
- 25 N. Cornean, *op. cit.*, p. 162.
- 26 V. Leu, A. Bistriian, *op. cit.*, p. 478.
- 27 N. Cornean, *op. cit.*, p. 162.
- 28 V. Leu, A. Bistriian, *op. cit.*, p. 482.
- 29 *Ibidem*, p. 482.
- 30 N. Cornean, *op. cit.*, p. 162.
- 31 S. Vlad, *op. cit.*, p. 326.
- 32 *Ibidem*.
- 33 N. Iorga, *op. cit.*, p. 72.
- 34 *Ibidem*.
- 35 *Ibidem*.
- 36 S. Vlad, *op. cit.*, p. 341.
- 37 A existat în Biblioteca Seminarului Teologic Caransebeș.
- 38 *Analele Astrei*, 1905, p. 209.
- 39 *Ibidem*.
- 40 V. Leu, *op. cit.*, p. 16.
- 41 *Ibidem*.
- 42 S. Vlad, *op. cit.*, p. 286.
- 43 Foaiă Diecezană, 1945, 6, p. 8.
- 44 AMB, T. Roșca, *Cronica bisericii și a orașului Caransebeș, 1951*, manuscris, p. 17.
- 45 *Ibidem*.
- 46 *Ibidem*.
- 47 *Ibidem*.
- 48 V. Leu, *op. cit.*, p. 9.
- 49 *Ibidem*, p. 6.
- 50 S. Vlad, *op. cit.*, p. 326.
- 51 N. Cornean, *op. cit.*, p. 224.
- 52 N. Iorga, *op. cit.*, p. 74.
- 53 *Ibidem*.
- 54 N. Cornean, *op. cit.*, p. 224.
- 55 *Ibidem*.
- 56 *Ibidem*.
- 57 *Ibidem*.

- 58 N. Iorga, *op. cit.*, p. 73.
59 *Ibidem*.
60 N. Cornean, *op. cit.*, p. 226.
61 V. Leu, *op. cit.*, p. 12.
62 V. Leu, A. Bistriian, *op. cit.*, p. 481.
63 V. Leu, *op. cit.*, p. 17.
64 V. Leu, I. Voina, *Două falsuri ale tipografiei de la Blaj descoperite în județul Caraș-Severin*, în *Banatica*, 6, Reșița, 1983, p. 389—393.
65 V. Leu, *op. cit.*, manuscris, p. 16.
66 S. Vlad, *op. cit.*, p. 341.
67 N. Cornean, *op. cit.*, p. 308.
68 *Ibidem*.
69 *Ibidem*.
70 *Ibidem*.
71 V. Leu, A. Bistriian, *op. cit.*, p. 482.
72 *Ibidem*.
73 S. Vlad, *op. cit.*, p. 341.
74 N. Cornean, *op. cit.*, p. 323.
75 *Ibidem*.
76 *Ibidem*.
77 V. Leu, *op. cit.*, p. 22.
78 N. Cornean, *op. cit.*, p. 348.
79 *Ibidem*, p. 355.
80 *Ibidem*.
81 *Ibidem*.
82 *Ibidem*.
83 V. Leu, A. Bistriian, *op. cit.*, p. 467.
84 *Ibidem*, p. 472.
85 *Ibidem*.
86 N. Cornean, *op. cit.*, p. 389.
87 S. Vlad, *op. cit.*, p. 327.
88 N. Cornean, *op. cit.*, p. 389.
89 A. Z. Pop, *op. cit.*, p. 230.
90 *Ibidem*.
91 S. Vlad, *op. cit.*, p. 341.
92 N. Cornean, *op. cit.*, p. 407.
93 S. Vlad, *op. cit.*, p. 333.
94 N. Cornean, *op. cit.*, p. 407.
95 *Ibidem*.
96 *Ibidem*.
97 *Ibidem*.
98 S. Vlad, *op. cit.*, p. 330.
99 *Ibidem*, p. 334.
100 V. Leu, *op. cit.*, p. 27.
101 *Ibidem*.
102 *Ibidem*.
103 *Ibidem*.
104 V. Leu, A. Bistriian, *op. cit.*, p. 472.
105 S. Vlad, *op. cit.*, p. 326.
106 A. Z. Pop, *op. cit.*, p. 230.
107 N. Popescu, *Prin Banatul Timișoarei*, București, 1919, p. 71.
108 *Ibidem*.
109 A. Z. Pop, *op. cit.*, p. 230.

- 110 AMB, C. Biciușcă, *Monografia parohiei Orșova*, manuscris, 1959,
p. 17.
- 111 *Ibidem*, p. 12.
- 112 V. Leu, A. Bistran, *op. cit.*, p. 479.
- 113 *Ibidem*, p. 480.
- 114 *Ibidem*, p. 482.
- 115 N. Cornean, *op. cit.*, p. 460.
- 116 S. Vlad, *op. cit.*, p. 331.
- 117 *Ibidem*, p. 330.
- 118 N. Iorga, *op. cit.*, p. 71.
- 119 V. Leu, A. Bistran, *op. cit.*, p. 481.
- 120 *Ibidem*.
- 121 *Ibidem*.
- 122 *Ibidem*, p. 469.
- 123 N. Cornean, *op. cit.*, p. 504.
- 124 *Ibidem*.
- 125 V. Leu, A. Bistran, *op. cit.*, p. 471.
- 126 N. Cornean, *op. cit.*, p. 504.
- 127 V. Leu, A. Bistran, *op. cit.*, p. 481.
- 128 *Ibidem*.
- 129 N. Cornean, *op. cit.*, p. 504.
- 130 V. Leu, *op. cit.*, p. 19.
- 131 *Ibidem*.
- 132 S. Vlad, *op. cit.*, p. 345.
- 133 A. Z. Pop, *op. cit.*, p. 230.
- 134 *Ibidem*.
- 135 N. Cornean, *op. cit.*, p. 5.
- 136 N. Iorga, *op. cit.*, p. 94.
- 137 V. Leu, *op. cit.*, p. 29.
- 138 A. Z. Pop, *op. cit.*, p. 245.
- 139 *Ibidem*, p. 230.
- 140 *Ibidem*.
- 141 N. Cornean, *op. cit.*, p. 609.
- 142 V. Leu, *op. cit.*, p. 87.
- 143 A. Z. Pop, *op. cit.*, p. 247.
- 144 S. Vlad, *op. cit.*, p. 344.
- 145 N. Cornean, *op. cit.*, p. 634.
- 146 V. Leu, *op. cit.*, p. 29.
- 147 *Ibidem*.

VIII. Ingineri topografi austrieci despre granița bănățeană și districtul Caransebeș

1. Descrierea văii și ținutului de lângă Mehadia precum și a ținutului de la Mehadia până la Marga*

Văile de la Mehadia, Almaj, și Clisură sunt acele ținuturi din Banat pe care un comandant șef trebuie să le cunoască neapărat înainte de toate. Valea de la Mehadia precum și ținutul de acolo până în apropiere de Caransebeș în special, în eventualitatea unui război cu turcii, dacă dușmanul a trecut la Panciova sau la Belgrad, Dunărea. Atunci într-o astfel de situație, un corp de armată considerabil din Transilvania ar putea, prin Marga sau așa numita Poartă de Fier ar putea trece la Caransebeș și de aici mai departe spre Slatina și Teregova, însă dacă corpul de armată amintit ar continua marșul mai departe de Slatina și Teregova către Cornea, atunci ar trebui ocupată strămoștoarea de la Slatina și Teregova.

Valea de la Mehadia se poate apăra bine în mai multe locuri, dar cel mai bine între Mehadia și Cornea, dar nu cu trupe puține, ci cu un corp detașat.

Cu trupe puține însă, valea s-ar putea apăra în localitatea Mehadia și anume imediat lângă cazărmi, dacă s-ar face niște fortificații boltite lângă apă, în dreapta și în stânga, plasate pe înălțimi, care ar putea să cuprindă un anumit număr de trupe. Fortificațiile boltite amenajate pe înălțimi ar trebui să fie prevăzute cu bazine de apă care ar putea să depoziteze apa, ca trupele, dacă dușmanii vin în apropiere ar fi obligați să meargă la apa din vale, desigur se înțelege de la sine că în aceste fortificații sub formă de cazemate ar trebui să aibă bucătării și hornuri, altfel prezența lor nu ar fi de lungă durată. Însă aceste poziții ar putea să fie cucerite și nu ar

* Arhivele de Război, Viena, K.VII.k. 218.

mai putea fi degajate, dacă dușmanul ar reuși să treacă cu trupe pedestre între vechiul castel și satul Bolvașnița.

Apărarea potrivită a văii sus amintită s-ar putea face mai bine cu un corp de 10 000 soldați, dacă s-ar amplasa niște redute solide de la dealul Străjiței până la Globurău și corpul ocupă această înălțime. Cu ajutorul acestei poziții s-ar putea asigura apărarea șoselei care duce la Almăj și Cornea. În această situație, indiferent pe unde ar intra dușmanul, ar rămâne corpului sus amintit o retragere sigură. Înălțimile legate una de alta de la dealul Străjiței până spre Globurău sunt foarte abrupte și la poalele acestor dealuri curge apa Bela Reca. Dacă se merge de la această linie către Globurău, înălțimea devine tot mai mare și locurile inaccesibile și corpul sus amintit ar trebui să tindă să-și mențină tot timpul liniile de comunicații cu Transilvania astfel încât să-și asigure retragerea și liniile de comunicații prin strămoșia de la Teregova și Slatina. După părerea mea nu ar trebui aprobată niciodată deplasarea armatei întregi până la Mehadia. Cu toate că peste dealurile înalte legate între ele, de la Mehadia până la Marga, nu se poate găsi altă trecătoare decât unde se poate merge cu dificultate pe jos, sau în puține locuri cu calul. Cu toate acestea s-ar putea întâmpla ca grupuri sau detașamente mai mari de trupe ușoare ar putea veni din Valahia și ar putea să pună în nesiguranță șoseaua de unde armata trebuie să-și procure cele necesare, ceea ce este periculos, deoarece ținutul acesta este în cea mai mare parte nelocuit și nu se pot trimite cercetași ca în alte țări sau împotriva altor dușmani.

Timișoara, 10 februarie 1770, lt. col. Empt.

Descrierea granițelor și a drumurilor de la Palanca Nouă, de-a lungul Dunării în jos până la Orșova, de acolo prin Mehadia până la Caransebeș*

Nera vine din Almăj și se varsă în Dunăre la un sfert de oră mai jos de Palanca Nouă. Dacă apa este mică se poate trece prin ea. Aici Dunărea intră în munți și se îndepărtează, în dreapta și în stânga nu se poate merge călare și nici cu căruța, deoarece datorită stâncilor ce se ridică din apă este împiedicat acest lucru. Malul drept este abrupt și împădurit și mai înalt decât malul stâng. Pe ma-

* Arhivele de Război, Viena, K.VII.k. 20 1/2.

lul stâng se găsește un schiț care se numește Baziaș. De aici pornește o potecă peste deal. Ținutul de pe malul stâng se numește Ri-bișova¹. Dealul de pe malul drept se numește Gorița, care însă se îndepărtează după puțin timp de mal și astfel pe malul opus de Ri-bișova se deschide un drum ce continuă prin munți înalți și are o cavitate ca o cupolă, unde se pot ascunde oameni.

La Goredoja, malul stâng nu mai este atât de abrupt și se poate urca, în caz de nevoie cu tunuri și domină malul drept până la Divici², se poate merge de-a lungul malului călare și la nevoie, dacă apa este mică se poate merge și cu căruța. Dunărea are o lățime de 800 pași până la insula Kisilova³. De la Divici este un drum pe care se poate merge călare și în caz de nevoie se poate merge cu căruța trasă de trei perechi de boi prin Agragliza⁴ spre Sasca⁵, prin valea Servar.

În apropiere de Divici, munții se deschid pe cele două maluri vis-à-vis de insulă. Insula este împădurită și dacă apele sunt mari este inundată. De la Biserica Albă merge un drum de care spre Zlatița, dar este foarte abrupt și un alt drum pentru călăreți merge la Ciuchici⁶ spre Biserica Albă. La Gradișca, Dunărea are o lățime de aproape 1 000 de pași, malul stâng domină malul drept, care pe o lățime de o jumătate de oră este complet neted, aici ar fi posibilă o trecere peste Dunăre. Malul stâng este destul de neted pe o lățime de 600 pași, de unde încep imediat munți înalți.

De la Șușca⁷, merge un drum prin Radimna⁸, care este bun pentru mersul călare și pentru mersul cu căruța și duce la Călugara⁹ și Rebenberg¹⁰, de asemenea, unul spre Biserica Albă, care este destul de bun pentru mers cu căruța, mai ales când se circulă prin Ciuchici. Râul Beg, care vine din Serbia, aproape de Gradișca se varsă în Dunăre. Dacă apa este mică se poate trece cu piciorul și are atâta apă ca Nerajul la Palanca Nouă. La Pojejena, malul stâng este mai înalt decât malul drept, datorită cotelui făcut de Dunăre, aici ar fi un loc indicat pentru a trece peste Dunăre, dacă armata ar trece peste munții de la Radimna. Malul stâng are teren, unde o armată se poate desfășura și pe malul drept s-ar putea lua o poziție bună până la localitatea Plain¹¹. Pe malul stâng este o întăritură veche¹² care poate fi folosită, aici s-ar putea bara Dunărea dacă ar fi o poziție secundată din partea Radimnei. În spatele acestor întărituri ar putea să-și facă tabara un corp de armată și în cazul unui război defensiv să se poată ajunge la mal spre a se retrage spre Biserica Albă, în locul acesta Dunărea are o lățime de 1 650 pași. De la Macoviște¹³ începe un drum de care ce duce la mina și topitoria Smetz de la Sasca și se învecinează cu drumul care merge de la Radimna spre Almăj.

Malul stâng domină în continuare malul drept. De la Moldova merge un drum de călărie prin Boșneac¹⁴ la mine și un drum de care la Radimna și de acolo mai departe.

În mijlocul insulei Ostrovul Mic, care nu este departe de Moldova este o movilă înaltă care domină malul drept opus Dunării și această movilă este un loc unde s-ar putea amenaja o linie de apărare în lungime de 150 pași și o lățime de 50 de pași. Această insulă nu este inundabilă și se poate amenaja un post de pază. Dunărea are o lățime de 800 de pași între malul drept și insulă. De la Moldova trece un drum prin Boșneac și Sichevița, drum pe care se poate merge și călare.

Golumbațul vechi este un vechi castel, unde mai stă în picioare un turn situat pe o stâncă, de unde pornește un drum până la Dunăre, se spune că o prințesă, Gerina l-ar fi construit. Pe partea noastră a malului în apropiere de insula Ostrov este un castel vechi nu departe de Babacia, ce se ridică cu 3 clafteri¹⁵ deasupra apei. Nu departe de acolo este o peșteră ce se numește „Gaura cu muscă“ prin care curge un râu cu apă bună de băut și este cu 10 clafteri deasupra apei. Dunărea nu este aici mai lată de 200 de pași. Dacă această peșteră s-ar amenaja s-ar putea amplasa acolo un detașament cu câteva tunuri care ar putea să bareze Dunărea. Acest detașament nu ar putea fi cucerit dacă stânca din spre apă ar fi fortificată la o înălțime de câțiva clafteri. Sunt două peșteri care au doar o singură intrare, fiecare din acestea are o înălțime de 16—18 picioare și o lățime de 12 picioare și se îngustează spre interior. Prima peșteră descrisă s-ar putea amenaja ca o fortăreață. În stânga și în dreapta Dunării în acest ținut sunt mai multe peșteri, pe malurile Dunării sunt munți înalți și abrupti și nu se poate ajunge la aceste peșteri decât pe Dunăre.

Peste dealul Alibeg vine un drum prost de călărie de la Moldova care trece pe lângă castelul vechi. Vis-à-vis de dealul Alibeg vine dinspre Serbia un drum de care până la munții de lângă Dunăre, dar până la malul fluviului se poate ajunge numai călare sau cu piciorul. Dacă apa este mică se poate merge de la Moldova de-a lungul Dunării până la Babacia și pe urmă trecând muntele în spatele castelului vechi prin Liborașdea¹⁶ și pe urmă iarăși de-a lungul Dunării până la Gornea Liupcova. De la Gornea până la Liupcova de Jos este un drum pentru mersul călare peste munte la Mocerși¹⁷, ce are o ramificație spre Șopot¹⁸. De la Berzasca merge un drum de călărie peste munte la Debeliluga și de acolo în ținutul Almăj spre Bănia¹⁹. La Drencova²⁰ a fost o fortificație unde se mai văd astăzi câteva ruine. Aici s-ar putea amenaja întărituri, dar în acest caz înălțimile din spatele acestui loc ar trebui ocupate cu

câteva unități militare, ca altfel dușmanul ar putea să treacă Dunărea în alt loc și ar putea să ocupe înălțimile sus menționate și ar putea să domine aceste întărituri. Tunurile ar trebui să fie aduse pe Dunăre sau de la Moldova prin Gornea Liubcova peste munți. Această întăritură construită lângă stâncă ar fi cu atât mai bună cu cât Dunărea se îngustează ceva mai în jos la Stenca Libcovei. Cu un drum de care se poate comunica cu Drencova. Aceste două întărituri s-ar putea sprijini reciproc. La stâncă Piatra Lungă, după dinamitare, s-ar putea amenaja câteva cazemate, o garnizoană ar putea sta aici și ar închide Dunărea foarte ușor, mai ales că ea curge aici peste stânci și este periculos de a o trece, lățimea apei este de 100 clafteri. De la Șvinița merge un drum de călărie prin Debeliluga spre Bănia.

De-a lungul malului drept vine după Ribnița un drum de care dă spre Meidenbek, care, dacă apa este mică continuă până la Moșna și apoi până la Columbina. Acolo unde Dunărea face cotitura principală și unde se varsă Moșița și Corza dă spre Serbia este o mare cascadă și este periculos de a trece pe acolo cu vasele. De la Tisovița²¹, merge un drum de călărie la Debeliluga. De la Plașiveța, unde se varsă Bielo-Voda în Dunăre este o stâncă abruptă care barează drumul ce merge pe malul drept și chiar dacă apa este mică trebuie mers călare. Peștera Magara are în mijloc o fântână cu apă bună și se pot adăposti acolo până la o mie de soldați. Este la 15 clafteri deasupra apei și ar putea fi un loc bun pentru a bara Dunărea, care aici este foarte îngustă, dar cu atât mai adâncă, cum se spune între 30—40 clafteri.

De la Ogradena duce un drum de călărie la Bănia. De la Eșelnița²² prin Crivița un drum duce în ținutul Almaj. De la Eșelnița duce un drum de călărie prin Crivița la Rudăria²³.

De la Jupalnic²⁴ și Crivița duce un drum de călărie peste munți înalți pe lângă muntele Mieselbo la Rudăria în ținutul Almăj. Pe acest deal se întâlnesc mai multe drumuri de călărie și poteci, de la Debeliluga și de la Ogradena. Pe acest drum un detașament turc a pătruns în ultimul război în ținutul Almăj și prin Borloveni²⁵, Luncavița la Caransebeș pentru a distruge magazia de acolo. De la Jupalnic un drum duce prin Tufări, Iablanița²⁶, în Valahia, pe care turcii au venit fără tunuri, pentru a asedia Orșova. Acest drum s-ar putea amenaja pentru căruțe, dacă ar trebui deplasat un corp de armată în Valahia. Din Valahia vine un alt drum de călărie care trece pe lângă întăriturile de la Mocerîș și trece pe lângă Persa și Topleț²⁷, Jupalnic pe valea râului Cerna. Dealul de pe malul stâng al Cernei, este granița între Valahia și Banat, în spatele lui

este culmea Rockuba care este mai înaltă și împădurită, mai în spate, mai sus de Băile Mehadia, sunt dealurile Solice care au forma de amfiteatru. Pe aceste dealuri se întâlnesc mai multe drumuri de călărie care vin din Valahia.

Pe lângă întăriturile de la Mocerîș s-ar putea amenaja niște întărituri solide, tunurile ar trebui aduse prin Tufări. Cu un corp de armată de 8—10 000 soldați s-ar putea apăra munții de la granița Transilvaniei până la Palanca Nouă. Mai trebuie specificat că acești munți sunt atât de abrupti încât aprovizionarea cu muniție se poate face greu și trupele ar trebui să aibă muniția la ele sau să fie aprovizionate cu caii de povară.

Din Valahia vine un drum pe dealul Solița care trece pe lângă Pecinișca. Acest drum trece peste stânci abrupte și poate să fie blocat cu un detașament mic, acesta trece apoi peste dealul Cerna peste munți și ajunge în spatele localității Mehadia²⁸, lângă vechiul turn. Pe acest drum, deoarece nu a fost blocat au venit turcii în războiul trecut până la Mehadia. În valea Cernei, de la Orșova spre Mehadia, primul loc care poate să fie apărat este între Tufări și Coramnic²⁹, dacă întăritura și dealul de aici vor fi fortificate.

Un al doilea și mai bun loc este în fața localității Topleț, dar în acest caz trebuie ocupată înălțimea de la Mocerîș care ar putea să fie atacată din partea Valahiei cu infanterie, sau de la Orșova cu tunurile. A treia poziție este la un sfert de oră în spatele localității Bârza, unde Cerna face o cotitură mare și unde râul Ierdoșița se varsă în Cerna, dar și aici condiția este, stăpânirea muntelui și a dealurilor de pe malul drept al Cernei. A patra și ultima poziție este la Mehadia care poate fi ținută și dacă întăriturile și dealul Soliței pe aripa stângă au fost abandonate. În toate aceste situații trebuie controlate potecile ce vin din Valahia peste munți și de asemenea un detașament trebuie detașat pe aripa dreaptă până spre Palanca Nouă, deoarece altfel dușmanul ar putea să pătrundă cu un corp de infanterie și de cavalerie, ori prin Valahia sau prin ținutul Almăj și ar putea să facă în spatele poziției o mare diversiune împotriva depozitelor și ar putea să producă mare confuzie în spatele frontului.

De la granița Valahă până la Palanca Nouă este un district mare ce trebuie ocupat cu trupe.

De-a lungul graniței ce a fost descrisă trec numai trei drumuri de care peste munți, dintre care numai cel de la Orșova la Mehadia este bun, al doilea merge pe la Ogradena, al treilea pe la Mehadia în ținutul Almăj, ultimele două trec peste dealuri înalte și

abrupte. Poziția de la Mehadia se poate amenaja dacă se repară vechea întăritură și dacă pe dealurile din dreapta și din stânga se fac întărituri și palisade pentru a putea domina întăritura. De la întăritura de la Mederecs?, merge un drum de călărie prin muntele Domocled și Solițer merge în vale spre Pecinișca unde se întâlnește cu drumul care vine din Valahia. Acest drum de călărie care vine din Valahia se ramifică pe dealul Solițer, un drum spre Baia de Aramă merge printr-o stâncă abruptă, al doilea este sus numitul care merge spre Pecinișca. Un drum de călărie vine pe Cerna, de la Izverna spre Globurău³⁰. De la Mehadia duc poteci peste dealuri la Valea Bolvașnița, aici existând și o potecă ce vine din Valahia. După Mehadia, pe drumul spre Cornea³¹ se întoarce la o veche redută un drum de care prin Iablanița înspre ținutul Almăj, care de la Dalboșeț³² până la Sasca este foarte prost datorită dealurilor. De la întăritura veche de la Mehadia pornește un drum de care spre dreapta înspre Valea Bolvașnița, apoi peste munți înalți, traversând o vale prin Vodița duce în Valahia, peste Piatra Mare și Piatra Galbenă în Valahia la Izverna. Acest drum se poate face ușor impracticabil deoarece trece printre stânci înalte de-a lungul Cernei. De la Cornereva³³, pe timpuri a fost un drum de care prost spre Rusca³⁴, care acum este practicabil la mers cu calul. De la Globurău merge un drum de care spre Cornea, care se întâlnește pe deal cu șoseaua de la Mehadia. De la Globurău duc numai drumuri de călărie spre Cornea peste dealul Cernovira, drumul de care merge spre șoseaua Mehadiiei. De la Cornereva pornește un drum de călărie spre dreapta spre Valahia.

De la Rusca este un drum de călărie peste dealul Cernovira unde se ramifică, o parte merge peste dealul Cupova spre Cloșani în Valahia cel dinspre stânga merge la Baia de Aramă, tot în Valahia. În apropierea stației de poștă de la Teregova³⁵ duce un drum de călărie pe dealul Semenicol Mare și un drum de care duce spre Târnova³⁶ și satele Rusca și Feneș³⁷, Sadova³⁸, Ilova³⁹ și de la Vârciorova⁴⁰ sunt poteci și drumuri de călărie peste muntele Țarcul, de unde se ramifică și duce un drum peste muntele Morarul spre Transilvania și cel din dreapta însă peste dealul Datul înspre Valahia.

Drumul de călărie care trece prin Vârciorova și Țarcul înspre Valahia este mai bun și mai utilizat, pe acest drum duc țărani animalele. Pe muntele Țarcul se întâlnesc mai multe drumuri de călărie și poteci care se ramifică spre Valahia, dar care în parte sunt foarte proaste. Dacă ar fi părăsită Mehadia, nu se mai găsește o poziție bună până dincolo de Domașnea⁴¹, la cheile din apropiere.

Dacă se ocupă drumurile care duc peste înălțimile din dreapta și din stânga, și în cazul acesta se abandonează ținutul Almăj și se face un front de-a lungul văii Mehadieii, unde se detașează câteva batalioane, pentru această poziție sunt necesari 1 000 de soldați.

Timișoara, 1770

Descrierea districtului Caransebeș*

Districtul Caransebeș se mărginește spre nord cu cel al Lugo-jului către miazăzi cu districtul Orșova, spre soare răsare cu Transilvania și în parte cu Valahia și spre apus cu districtul Vârșeț. Acest district are la satul Luncani⁴² până la satul Măgura aproape 9 mile în lungime și de la satul Soceni⁴³ la satul Marga — 6 mile în lățime. Are trei subdiviziuni și anume; Bistra, Gogan și Timiș, două din ele fiind administrate de un subadministrator și al treilea de un funcționar. Acea parte a districtului ce ține de Camera aulică este administrată ca și celelalte districte de un oficiu administrativ care își are sediul la Caransebeș. În acest district se găsesc vestigii vechi, la întâlnirea Sebeșului cu Timișul.

Districtul Caransebeș are pământ puțin șes, în afara ținutului de-a lungul Timișului, de la Gavojdia până la Slatina, de la Marga⁴⁴ până la Ciuta⁴⁵ și Maciova⁴⁶: Aceste porțiuni de pământ sunt de-a lungul Bistrei. În afară de acestea, toate celelalte ținuturi sunt în parte foarte accidentate, în parte cu munți foarte înalți, cu copaci imenși care se pot tăia, și anume în partea spre Transilvania și în partea spre districtul Lugoj și înspre muntele Semenic.

În districtul Caransebeș se găsesc următoarele râuri; Timișul este cel mai important dintre acestea, el izvorăște din muntele Semenic, curge pe lângă Teregova și imediat mai jos de această localitate, la primul pod se unește cu râul Rusca. El curge prin satele Slatina, Buceșnița⁴⁷, Prisian⁴⁸, Buchin⁴⁹, Caransebeș, pe lângă satele Căvăran⁵⁰, Jena⁵¹, Sacul⁵² și părăsește acest district la satul Măgura. Râul acesta are atâta apă încât pe el, de la chei până la Caransebeș și mai departe în jos se poate face plutărit de lemne, mai ales primăvara când apa este mare. În acest district sunt următoarele poduri peste râul Timiș, peste care pot trece căruțe; primul este imediat mai jos de Teregova, al doilea la chei, zidit din piatră, al treilea la Slatina, al patrulea la Caransebeș. În celelalte sate așezate în acest district de-a lungul Timișului sunt podețe de lemn pentru

* Arhivele de Război, Viena, K. VII. k. 290.

picioar. Dacă apa este mare nu se poate trece nici cu piciorul și nici cu calul. Inundațiile pe care le face acest râu nu sunt semnificative, cu excepția satelor Gavojdia, Jena, Sacul și Căvăran.

După Timiș, este cea mai importantă apă în acest district, ea izvorăște din Transilvania și atinge districtul Caransebeș mai întâi la Marga, apoi curge de-a lungul satelor Zăvoi⁵³, Cireșa⁵⁴, Bistra, Ohaba Bistra⁵⁵, Glimboca⁵⁶ și se unește mai jos de Glimboca cu Timișul. Bistra are atâta apă încât se poate plutări, dar pe aceasta ar trebui să fie îndepărtate obstacolele.

Între Marga și Iaz⁵⁷ se unesc trei ape care izvorăsc din munți înalți și se unesc cu Bistra și anume; Șucu care izvorăște din muntele Mic și curge de-a lungul satelor Mărul⁵⁸ și Mal⁵⁹ și se unește cu Bistra în satul Cireșa-Bistra. Pe acest râu se pot plutări doar lemne mici, dar se pot amenaja mori. Al doilea râu se numește Samana? și izvorăște din munți înalți care se învecinează cu districtul Lugoj, în apropiere de Luncani și se varsă în Bistra în apropierea satului Zăvoi, are apă suficientă pentru a fi amenajate mori. Al treilea, izvorăște din munți înalți în spatele satului Var⁶⁰, de unde râul acesta își are și numele și se unește în satul Iaz cu Bistra și are de asemenea apă suficientă pentru amenajarea de mori. Celelalte râuri și ape mici care se găsesc între Iaz și Marga și se varsă în Bistra sunt atât de ne semnificative încât nu merită să fie descrise.

Râul Timiș străbate districtul Caransebeș și în el se varsă multe ape mici, care vin toate din munți înalți și anume: Rusca, Timiș, Ilova, Armeniș, Vârciorova, Sebeș, Nădrag⁶¹. Rusca izvorăște din muntele numit Țarcu, nu departe de granița cu Transilvania și Valahia, curge de pe dealuri înalte într-o vale pe lângă satul Rusca și se unește mai jos de Teregova cu Timișul, are atâta apă încât se poate face plutărit și se pot amenaja tot felul de mori.

Armenișul, Ilova și Vârciorova, izvorăsc toate din zona Muntelui Mic și Țarcu și se deosebesc de celelalte, neputându-se folosi la plutărit, dar se pot amenaja pe ele mori, nu seacă în nici o perioadă a anului. Sebeșul, izvorăște din Muntele Mic și curge de-a lungul satelor Borlova, Turnu, Rueni, Zervești și în apropiere de Caransebeș se varsă în Timiș, fiind bogat în ape se pot amenaja tot felul de mori, nu seacă în nici un anotimp al anului, datorită fundului său tare se poate trece cu căruță sau cu calul, fără a fi nevoie de poduri.

Apa Nădrag izvorăște aproape de granița cu Transilvania, în Luncani, curge din munți înalți de-a lungul satelor Crivina, Jidovar, și se unește nu departe de satul Criciova⁶² cu Timișul. Având în vedere cantitatea de apă, pe acest râu nu se poate face plutărit și

nici amenaja mori, mai ales că această apă curge printre munți înalți care sunt acoperiți cu păduri, aici este amenajată și o fierărie. Acest râu nu seacă în nici un anotimp și poate fi trecut în orice loc dacă apa este mică.

În districtul Caransebeș se mai găsesc următoarele drumuri și șosele; șoseaua ce este practicabilă în toate anotimpurile și duce de la Caransebeș prin Slatina, Teregova, Cornea la Mehadia, această șosea este practicabilă cu căruța, de la Caransebeș până la Comandament fiind două poduri. De la Comandament până la poșta din Teregova, această șosea merge de-a lungul Timișului, pe această distanță sunt patru poduri. Între Slatina și Teregova este o cheie și aici trecătoarea s-ar putea face ușor practicabilă. De la Comandamentul din Teregova, drumul continuă peste o ridicătură abruptă până la Cornea și în anii ploioși este greu să fie parcursă această porțiune de drum. De la Cornea până la Mehadia sunt de trecut de mai multe ori mai multe pante, fiind cam aceeași situație ca între Teregova și Cornea.

De la Mehadia până la Jupalnic, drumul va fi descris la districtul Orșova. Vreau să mai adaug că această șosea este una din cele mai importante șosele comerciale ale întregului Banat. Prin Orșova Veche și Jupalnic sunt aduse bumbac și lână de oaie din Macedonia și Bulgaria și în parte din Valahia. În afară de aceasta se aduce pe aici multă ceară, miere, diferite soiuri de blănuri, cânepă, produse turcești și alte mărfuri diferite, în parte de la Constantinopol, în parte din Macedonia.

Din Caransebeș pleacă apoi șoseaua și drumul poștal prin Căvâran, Sacul, Jena, Găvojdia la Lugoj. De la Caransebeș până la Găvojdia, șoseaua merge pe teren șes, dar din cauza noroiului se poate merge greu. De la acest drum de poștă de la Lugoj la Caransebeș, la Mehadia se ramifică la Teregova un drum de care prin satele Luncavița și Mehadica spre Almăj, dar acest drum în timpul iernii și după o primăvară ploioasă este impracticabil din cauza pământului noroiuos. De asemenea și vara la ploi torențiale nu se poate circula cu căruța încărcată. Este apoi un drum de care ce este practicabil în toate anotimpurile, pe valea Bistrei și anume prin satele Iaz, Ohaba Bistra și Marga spre Transilvania. Acesta este drumul din Banat spre Transilvania prin Poarta de Fier și a fost amenajat aici cândva un drum de poștă. Apoi de la podul Caransebeșului se desparte un drum peste Timiș ce merge spre Vârșeț prin satele Brebu⁶³, Vasiova⁶⁴, Bocșa⁶⁵, Fizeș⁶⁶ până la Vârșeț. În timpul de iarnă și primăvară ploioasă, pe drumul sus amintit nu se poate circula cu căruța, în special peste înălțimea dintre Brebu și Ezeriș⁶⁷ și între Ezeriș și Vasiova și de la Vasiova până la

Verendin. Din drumul acesta, de la Caransebeș la Vârșeț se ramifică încă un drum de care prin satele Apadia⁶⁸, Tincova⁶⁹ și Țerova⁷⁰ până la șteampul de fier de la Reșița. De aici acest drum de care continuă prin Lupac și se unește nu departe de Carașova cu drumul de care spre Vârșeț, dar pe acest drum se poate circula doar pe timp de vară uscată și cu căruțe ușoare. Se poate merge de la Reșița pe un drum de care de-a lungul Bârzavei prin Câlnic⁷¹ la Bocșa. Se ramifică și un drum de la Valeadeni la Câlnic.

În afară de drumurile amintite, districtul Caransebeș nu are alte comunicații nici cu alte districte, nici cu țările învecinate care s-ar putea parcurge cu căruța. Districtul Caransebeș, are cu Valahia, trecând peste graniță, numai poteci greu practicabile și până la primele sate trebuie trecuți munții cei mai înalți din Banat până la 23 de ore.

Acest district are mai mult lemn decât celelalte districte, fag, stejar dar și brad. Are și fructe, vânat roșu și negru, albine, ceară. Cu toate că acest district are populație suficientă pentru agricultură în afară de porumb nu se cultivă mai nimic. În acest district se găesc 76 de localități dintre care 24 de sate sunt militarizate.

Deoarece cea mai mare parte a districtului Caransebeș este format numai din două văi mari prin care curg Timișul și Bistra, ar trebui pe înălțimile Teregova Mică și Feneș să se pună un corp și în felul acesta, valea întreagă de la Teregova la Caransebeș și mai departe corpul acesta ar putea să controleze comunicațiile cu Caransebeșul, Lugojul, Marga și Transilvania și dacă dușmanul ar veni prin Jupalnic și Mehadia, atunci între Teregova Mică și Feneș, corpul acesta postat aici ar putea opri înaintarea spre Caransebeș.

Viena, 31 ianuarie 1788,
căpitan inginer Stöckel

1 Ribischova, localitatea dispărută, era situată la est de Baziaș, vezi, C. Suci, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania* (în continuare Dicționar...), vol. I, II, București, 1967, p. 394 (II).

2 Divici, atestat doc. 1723, C. Suci, *op. cit.*, I, p. 201.

3 Kisilova, insulă pe Dunăre în apropiere de Divici.

4 Agragliza, loc. neidentificată.

5 Sasca Română, atestat doc. 1690, C. Suci, *op. cit.*, II, p. 98.

6 Ciuchici, atestat doc. 1464, C. Suci, *op. cit.*, I, p. 152.

7 Sușca, atestat doc. 1717, C. Suci, *op. cit.*, II, p. 179.

- 8 Radimna, atestat doc. 1690, C. Suciu, *op. cit.*, II, p. 68.
- 9 Călugara, localitate neidentificată.
- 10 Rebenberg, loc. neidentificată.
- 11 Plaint, loc. neidentificată.
- 12 Castrul roman.
- 13 Macoviște, atest. doc. 1531, C. Suciu, *op. cit.*, I, p. 372.
- 14 Boșneac, sat înglobat azi în orașul Moldova Nouă.
- 15 1 clafter vienez=1,896 m.
- 16 Liborașdea, atest. doc. 1421, C. Suciu, *op. cit.*, p. 364.
- 17 Moceriș, atest. doc. 1439, C. Suciu, *op. cit.*, I, p. 403.
- 18 Șopotul, Vechi, atest. doc. 1607, C. Suciu, *op. cit.*, II, p. 177.
- 19 Bănia, atest. doc. 1484, C. Suciu, *op. cit.*, I, p. 63.
- 20 Drencova, atest. doc. 1451, C. Suciu, *op. cit.*, I, p. 210.
- 21 Tisovița, atest. doc. 1484, C. Suciu, *op. cit.*, II, p. 195.
- 22 Eșelnița, atest. doc. 1484, C. Suciu, *op. cit.*, I, p. 222.
- 23 Rudăria, atest. doc. 1410, C. Suciu, *op. cit.*, II, p. 86.
- 24 Jupalnic, atest. doc. 1717, C. Suciu, *op. cit.*, I, p. 320.
- 25 Borlovenii Vechi, atest. doc. 1690, C. Suciu, *op. cit.*, I, p. 95.
- 26 Iablanița, atest. doc. 1564, C. Suciu, *op. cit.*, I, p. 300.
- 27 Topleț, atest. doc. 1436, C. Suciu, *op. cit.*, II, p. 201.
- 28 Mehadia, atest. doc. 1323, C. Suciu, *op. cit.*, I, p. 389.
- 29 Coramnic, atest. doc. 1739, C. Suciu, *op. cit.*, I, p. 165.
- 30 Globurău, atest. doc. 1584, C. Suciu, *op. cit.*, I, p. 266.
- 31 Cornea, atest. doc. 1539, C. Suciu, *op. cit.*, I, p. 166.
- 32 Dalboșeț, atest. doc., 1603, C. Suciu, *op. cit.*, I, p. 190.
- 33 Cornereva, atest. doc. 1518, C. Suciu, *op. cit.*, I, p. 166.
- 34 Rucea, atest. doc. 1430, C. Suciu, *op. cit.*, II, p. 89.
- 35 Teregovă, atest. doc. 1447, C. Suciu, *op. cit.*, I, p. 188.
- 36 Târnova, atest. doc. 1945, C. Suciu, *op. cit.*, II, p. 198.
- 37 Feneș, atest. doc. 1501, C. Suciu, *op. cit.*, I, p. 236.
- 38 Sadova, atest. doc. 1467, C. Suciu, *op. cit.*, II, p. 93.
- 39 Ilova, atest. doc. 1519, C. Suciu, *op. cit.*, I, p. 308.
- 40 Vârciorova, atest. doc. 1433, C. Suciu, *op. cit.*, II, p. 254.
- 41 Domașnea, atest. doc. 1436, C. Suciu, *op. cit.*, I, p. 206.
- 42 Luncavița, atest. doc. 1440, C. Suciu, *op. cit.*, I, p. 368.
- 43 Soceni, atest. doc. 1452, C. Suciu, *op. cit.*, II, p. 138.
- 44 Marga, atest. doc. 1470, C. Suciu, *op. cit.*, I, p. 378.
- 45 Ciuta, atest. doc. 1411, C. Suciu, *op. cit.*, I, p. 154.
- 46 Maciova, atest. doc. 1394, C. Suciu, *op. cit.*, I, p. 372.
- 47 Buceoșnița, atest. doc. 1468, C. Suciu, *op. cit.*, I, p. 109.
- 48 Prisian, atest. doc. 1447, C. Suciu, *op. cit.*, II, p. 61.
- 49 Buchin, atest. doc. 1411, C. Suciu, *op. cit.*, I, p. 108.
- 50 Căvâran, atest. doc. 1376, C. Suciu, *op. cit.*, I, p. 129.
- 51 Jena, atest. doc. 1548, C. Suciu, *op. cit.*, I, p. 316.
- 52 Sacul, atest. doc. 1548, C. Suciu, *op. cit.*, II, p. 92.
- 53 Zăvoi, atest. doc. 1430, C. Suciu, *op. cit.*, II, p. 272.
- 54 Cireșa, atest. doc. 1580, C. Suciu, *op. cit.*, I, p. 150.
- 55 Ohaba Bistra.
- 56 Glimboca, atest. doc. 1370, C. Suciu, *op. cit.*, I, p. 266.
- 57 Iaz, atest. doc. 1480, C. Suciu, *op. cit.*, I, p. 302.
- 58 Mărul, atest. doc. 1387, C. Suciu, *op. cit.*, I, p. 387.
- 59 Mal, atest. doc. 1433, C. Suciu, *op. cit.*, I, p. 377.
- 60 Var, atest. doc. 1411, C. Suciu, *op. cit.*, II, p. 236.

- 61 Nădrag, atest. doc. 1364, C. Suciu, *op. cit.*, I, p. 421.
62 Criciova, atest. doc. 1444, C. Suciu, *op. cit.*, I, p. 174.
63 Brebu, atest. doc. 1577, C. Suciu, *op. cit.*, I, p. 104.
64 Vasiova, atest. doc. 1544, C. Suciu, *op. cit.*, II, p. 238.
65 Bocșa, atest. doc. 1349, C. Suciu, *op. cit.*, I, p. 86.
66 Fizeș, atest. doc. 1329, C. Suciu, *op. cit.*, I, p. 241.
67 Ezeriș, atest. doc. 1319, C. Suciu, *op. cit.*, I, p. 223.
68 Apadia, atest. doc. 1423, C. Suciu, *op. cit.*, I, p. 40.
69 Tincova, atest. doc. 1411, C. Suciu, *op. cit.*, II, p. 194.
70 Țerova, atest. doc. 1433, C. Suciu, *op. cit.*, II, p. 212.
71 Călnic, atest. doc. 1597, C. Suciu, *op. cit.*, I, p. 155.

ABREVIERI

- AB** = Analele Banatului, Timișoara
AIIA = Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie, Cluj-Napoca
AIIC = Anuarul Institutului de Istorie, Cluj
AIIN = Anuarul Institutului de Istorie Națională, București
AMB = Arhiva Mitropoliei Banatului, Timișoara
BOR = Biserica Ortodoxă Română, București
DJANCS = Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Caraș-Severin,
Caransebeș
MA = Mitropolia Ardealului, Alba Iulia
MB = Mitropolia Banatului, Timișoara
RISBC = Revista Institutului Social Banat-Crișana, Timișoara

RESUME

Le livre a 8 chapitres et comprend les données significatives de l'histoire du Régiment de frontière constitué par des Roumains de la région du Banat entre les années 1769—1872.

Le chapitre I (L'organisation de la frontière militaire de Banat), présente l'histoire de la formation des régiments de la frontière, leur rôle dans le système de défense de l'Empire des Habsbourgs au XVIII-e siècle, l'évolution des régiments allemand-banatien, illyre-banatien, la problématique économique, sociale et démographique du Banat dans cette période.

Le chapitre II analyse les conditions politiques et militaires qui ont déterminé l'organisation de la frontière militaire roumaine, les étapes précédentes à l'organisation, l'implication des 35 villages du Banat montagneux dans la formation du futur régiment roumain. Les discussions, la correspondance entre les autorités viennoises impliquées dans l'organisation de la frontière, les résolutions de l'impératrice Marie-Thérèse, les paiements nécessaires à la colonisation et surtout les réalités des villages du Banat de la moitié du XVIII-e siècle sont analysés en partant des documents des archives. On y présente des données sur la situation économique, sociale et démographique de chaque village et des données sur l'existence dès le passé reculé de l'église orthodoxe dans ces villages, des données sur le rôle des prêtres paroissiens dans la conservation de la croyance et des coutumes anciennes.

La liaison ancestrale entre le paysan roumain et sa terre natale a rendu impossible, dans ces régions, la colonisation à d'autres éléments ethniques. Finalement, cette frontière a été organisée et défendue par ces paysans roumains militarisés. On apporte des précisions sur le rôle des paysans militarisés conduits par Petru Vancea (v. chapitre III) et qui ont constitué des éléments précédant l'organisation de la frontière.

Dans le chapitre IV, en partant des recherches des archives, on présente la population des villages roumains qui ont constitué la frontière militaire; les données statistiques contiennent des informations des années 1771, 1774, 1831, et 1871, l'année de la suppression deux du régiment. On s'y réfère au nombre des maisons, des baptisés, des mariés, des défunts de 34 villages. A les comparer aux colons, les Roumains font plus de 90% du total de la population du territoire concerné.

Dans le chapitre V on présente l'histoire de l'église orthodoxe de la frontière roumaine-banatienne. On se réfère à l'organisation de l'église orthodoxe en général et à son rôle dans le territoire du régiment et particulier. La lutte pour l'émancipation de sous la domination de l'église serbe, les pétitions et les mémoires rédigés à cette époque sont des aspects de l'intérêt commun de tous les Roumains de cette province. Beaucoup de ces mémoires et pétitions sont signés par des prêtres des villages militarisés, apportant ainsi une contribution à la refondation de la Cathédrale Métropolitaine de

Transylvanie et particulièrement à la refondation de l'archevêché de Caransebeș, à la suite du synode de Carloviț (1864—1865).

Dans le chapitre VI (Des églises orthodoxes et des prêtres de la frontière roumaine-banatienne) on présente brièvement chaque village, son église et les prêtres orthodoxes connus documentairement à l'époque de 1750 — fin du XIX-e siècle et on prouve que chaque village roumain a eu dès le passé reculé une église en bois, ensuite en pierre.

Le chapitre VII (Le livre de culte dans les paroisses orthodoxes de la frontière roumaine-banatienne) présente les livres de culte se trouvant dans 69 paroisses et on constate que, au XVIII-e siècle, il y avait 450 livres, la plupart provenant du Pays Roumain et de la Transylvanie, ce qui prouve l'existence des relations stables entre les provinces habitées par les Roumains.

A la fin, le livre propose 3 documents inédits réalisés par des topographes autrichiens, qui présentent le pays compris entre Mehadia et Marga, la description des frontières et des routes de Palanca Nouă jusqu'à Caransebeș et la description du pays de Caransebeș.

ZUSAMMENFASSUNG

Das aus acht Kapiteln bestehende Buch umfasst bedeutende Daten aus der Geschichte des rumänischen Grenzregiments des Banats während des Jahres 1769—1872. Das erste Kapitel (Die Organisation der militärischen Grenze des Banats) beschäftigt sich mit der Entstehungsgeschichte der Grenzregimenter, mit ihrer Rolle im habsburgischen Verteidigungssystem im 18. Jahrhundert, mit der Entwicklung der Banater deutschen und illyrischen Regimenter, mit der wirtschaftlichen, sozialen und demographischen Problematik des Banats in dieser Zeitspanne.

Das zweite Kapitel beschäftigt sich mit der Organisation der rumänischen Banater Grenze. Es werden die politischen und militärischen Bedingungen untersucht, die die Organisation der rumänischen militärischen Grenze bestimmt haben, die der Organisation vorhergehenden Etappen, die Beteiligung der 35 Dörfer des Banater Berglandes an der Herausbildung des zukünftigen rumänischen Regiments. Aufgrund von Archivalien werden die Korrespondenz zwischen den Wiener Behörden, die an der Organisation der Grenze beteiligt waren, die Beschlüsse der Kaiserin Maria Theresia, die zur Kolonisierung nötigen Summen und vor allem die Gegebenheiten der Dörfer des Banats um die Mitte des 18. Jahrhunderts. Es werden Daten zur wirtschaftlichen, sozialen und demographischen Situation jedes Dorfes und Daten zur jahrhundertealten Existenz der orthodoxen Kirchen in diesen Dörfern geliefert.

Desgleichen wird die Rolle der Priester in der Bewahrung des Glaubens und der althergebrachten Bräuche hervorgehoben. Die Gebundenheit des rumänischen Bauern an seine Heimat hat die Kolonisierung anderer ethnischer Elemente in diesem Gebiet unmöglich gemacht, so dass die Grenze hier schliesslich von diesen militarisierten Bauern organisiert und geschützt wurde. Desgleichen wird auf die Rolle der von Petru Vancea (siehe Kap. III) geführten Bauern hingewiesen, die als Voläuer der Organisation der Grenze betrachtet werden können.

Im vierten Kapitel wird aufgrund der Nachforschungen in Archiven ein Bild der Bevölkerung der rumänischen Dörfer geliefert, die zur militärischen Grenze gehörten. Die Statistiken umfassen Daten aus den Jahren 1771, 1774, 1831 und aus dem Jahre 1871, das Jahr in dem das Regiment aufgelöst wurde. Es wird die Anzahl der Häuser, der Getauften, der Getrauten und der Verstorbenen aus 34 Dörfern erwähnt. Die Rumänen stellten über 90% der Bevölkerung des betreffenden Gebiets dar.

Im fünften Kapitel wird die Geschichte der orthodoxen Kirche im rumänischen Grenzgebiet des Banats betrachtet. Es wird Bezug genommen auf die Organisation der orthodoxen Kirche im allgemeinen und auf ihre Rolle auf dem Gebiet des Regiments im besonderen. Der Kampf für die religiöse Befreiung der Rumänen von der Herrschaft der serbischen Kirche, die in

dieser Zeit verfassten Memoranden sind Aspekte der gemeinsamen Interessen der Rumänen dieser Provinz. Viele der Memoranden wurden von den Priestern der militarisierten Dörfer unterzeichnet, was zur Neugründung des Erzbistums Siebenbürgens und vor allem zur Neugründung des Bistums Caransebeș nach der Synode von Carloviț (1864—1865) beigetragen hat.

Im sechsten Kapitel (Orthodoxe Kirchen und Priester aus dem Gebiet der rumänischen Grenze des Banats) werden kurz alle Dörfer mit der Kirche und den orthodoxen Priestern aus der Zeitspanne von 1750 bis zum Ende des 19. Jahrhunderts erwähnt und es wird bewiesen, dass jedes rumänische Dorf seit den ältesten Zeiten über eine Kirche aus Holz und später eine aus Ziegeln verfügte.

Das siebente Kapitel (Das Kirchliche Buch in den orthodoxen Pfarren der rumänischen Grenze im Banat) präsentiert die religiösen Schriften, die in 69 Pfarren gefunden wurden, wobei man feststellen konnte, dass in diesen Pfarren im XVIII. Jahrhundert 450 Schriften, im Durchschnitt 6,5 pro Pfarre vorzufinden waren. Die meisten stammen aus der Walachei und aus Siebenbürgen, was die dauerhaften Beziehungen zwischen den von Rumänen bewohnten Provinzen beweist.

Abschliessend werden zum ersten Mal drei Dokumente vorgestellt, die von österreichischen Topographen angefertigt wurden und in denen das Gebiet von Mehadia bis Marga aufgezeigt ist und die Grenzen und Wege von Palanca Nouă bis Caransebeș und der Bezirk Caransebeș beschrieben werden.

SUMMARY

The book conceived in eight chapters, contains significant data from the history of the Romanian (Banat) border regiment between 1769—1872. The first chapter „The organization of the military border in Banat' presents the history of the organization of the border regiments, their role in the defence system from the 18th c., the evolution of the German and the Illyro-Banat regiments, the economic social and demografic problems in Banat.

The second chapter presents the organization of the border in Banat. The author analyzes the political and military conditions that determined the organization of the Romain military border, the previous stages, the implications of the 35 villages from Banat in the organization of the new Romanian regiment. The discussions, the mail between the Vienna authorities concerned with the organization of the border, the decisions, the names for the colonization and especially the realities from the villages in Banat at the mid 18th are all analyzed based on documents from the archives. A lot of information about the economic, social and demografic situations, of each village and data about the orthodox churches in these village, the role of the priestes in keeping the faith and customs from ancestors. The ancestral link between the Romanian farmer and his birthplace didn't permit the colonization with other ethnic elements. In the end this border was organized and defended by these military farmers.

In chapter 4, on the basis of the archives the author presents the population of the Romanian villages (data from 1771, 1774, 1831 and 1871) when the regiment was canceled. Compared to the colonists, The Romanians represent more than 90% from the population of this territory.

Chapter 5 is dedicated to the orthodox church and its role in the territory of the regiment. Many memories and petitions were signed by the priests from the military villages. They contributed to the foundation (re-establishment) of the metropolitan church of Transylvania and especialles to the reestablishment of the bishop Church in Caransebeş after the synode from Carloviţ (1864—1865).

Chapter 6 intitled „Orthodox Churches and priests from the Romanian Banat border presents each village with its church and orthodoxy priests. It is demonstrated on the basis of documents that each Romanian village had its wood andthen brick church from ancient times.

Chapter 7 "The church book in the orthodox parishes from the Romanian (banat) border presents the cult books which existed in 69 parashes. In the 18th there were 450 such books, coming from Valachia and Transylvania.

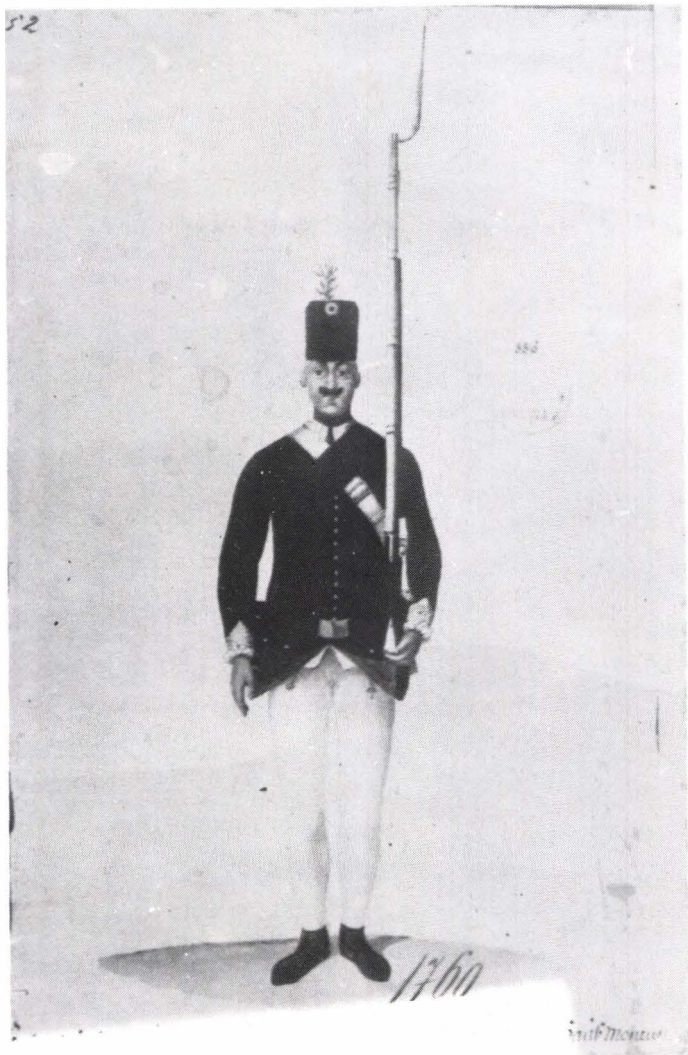
The book ends with the presentation of three unpublished documents written by Austrian topographits. They describe the region between Mehadia and Marga as well as the county of Caransebeş.

CUPRINS

<i>Cuvânt înainte</i>	5
Cap. I. <i>Organizarea graniței militare bănățene</i>	7
Cap. II. <i>Granița militară româno-bănățeană</i>	17
Cap. III. <i>Plăieșii români bănățeni</i>	45
Cap. IV. <i>Populația în granița româno-bănățeană</i>	49
Cap. V. <i>Biserica ortodoxă în granița româno-bănățeană</i>	71
Cap. VI. <i>Biserici ortodoxe și preoți din granița româno-bănățeană</i>	121
Cap. VII. <i>Cartea bisericească în parohiile ortodoxe ale graniței româno-bănățene</i>	149
Cap. VIII. <i>Ingineri topografi austrieci despre granița bănățeană și districtul Caransebeș</i>	165
<i>Abrevieri</i>	178
<i>Résumé</i>	179
<i>Zusammenfassung</i>	181
<i>Summary</i>	183

Tiparul executat sub cda nr. 412/1996,
la Imprimeria de Vest R.A., Oradea,
str. Mareșal Ion Antonescu nr. 105.
România

Grănicer român în uniformă.

Călugăr ortodox din graniță.

Preot ortodox din graniță.

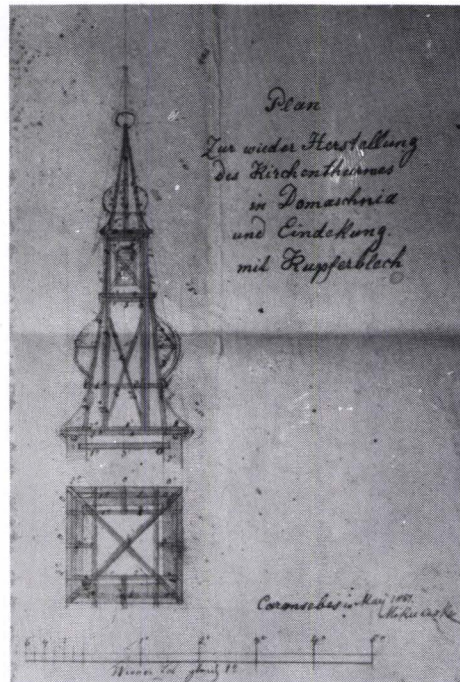

Familia Teodosie Popovici
din Mărul. Sf. sec. XIX.

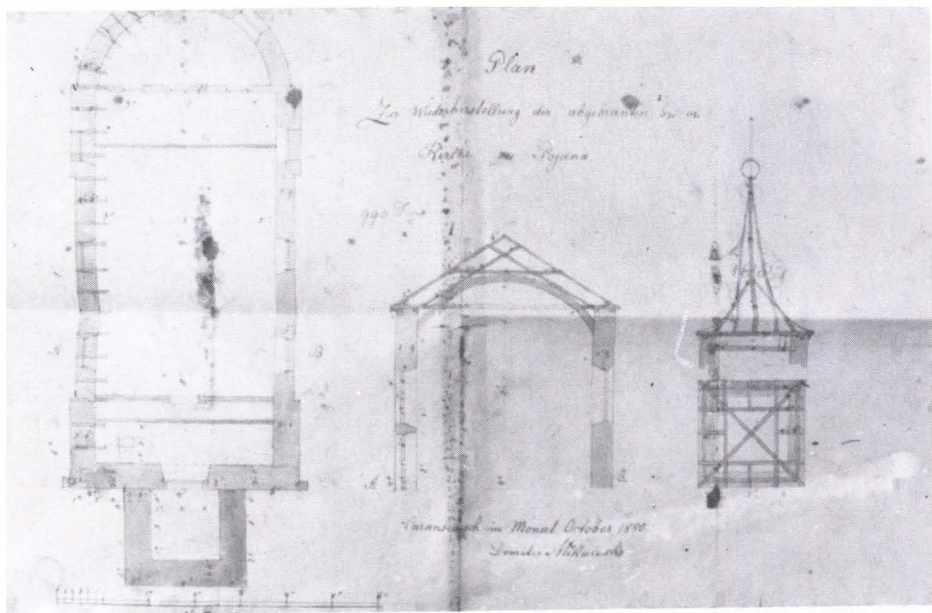
Femei din familia Boștioaca
din Armeniș.
Sfârșitul sec. XIX.

Minei, februarie, 1779, Râmnic.

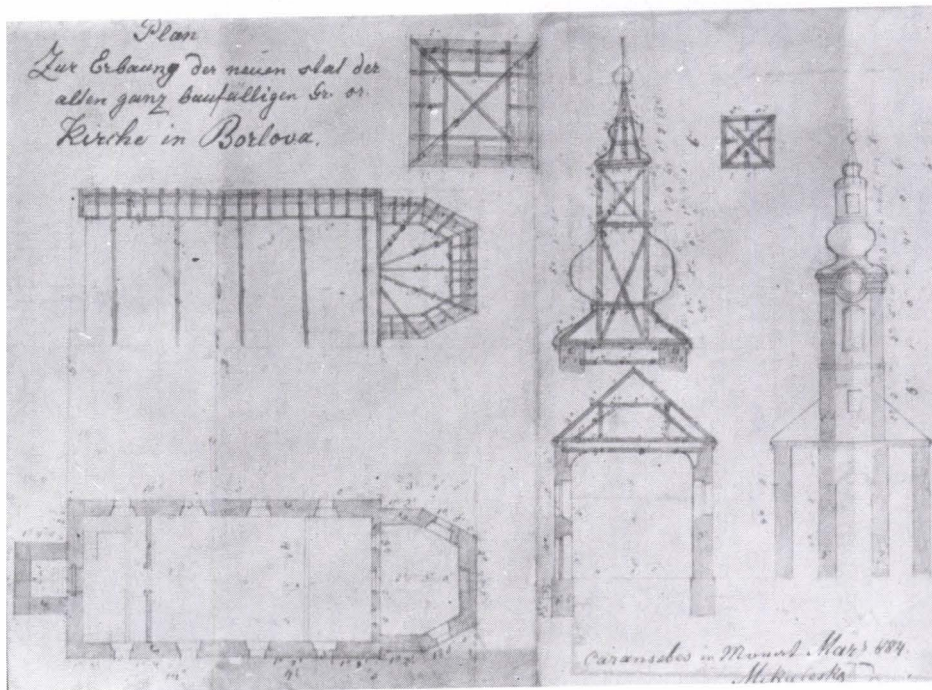

Planul bisericii din Domașnea.

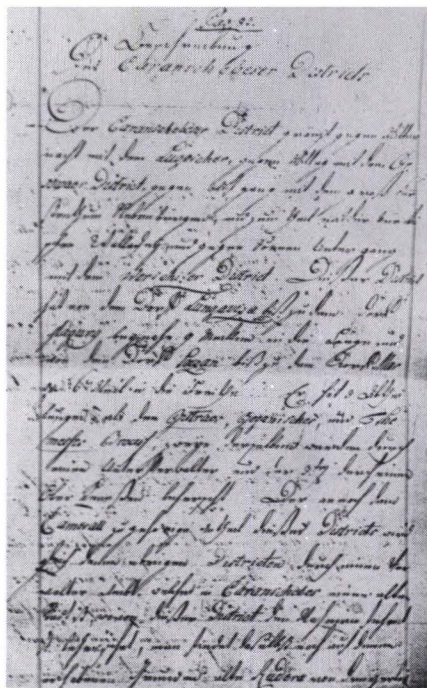
<https://biblioteca-digitala.ro> / <https://www.muzeul-caransebes.ro>

Planul bisericii din Poiana.

Planul bisericii din Borlova.

Descrierea districtului Caransebeș.
Pagină de manuscris.

unter einer gewissen Anordnung.

Der vornehmster Theil der Compagnie, ist mit
 Sr. A. Hauptmann B. von C. unter Leitung:
 D. Jakovich K. durch Quartier hennisch und
 Kru von guten Material angeordnet.
 Karansebes am 11. 27. 1770

3te Compagnie

Namen der Offiziergen.	Haupt	Chor	Unter
Lange	65		
Milner	72		
Blau	88		
Albi	121		
Andreas	142		
Andr.	178		
Wit	71		
Strohm	96		
Geistl	71		
Strohm	22		
Alte	24		
Strohm	59	601	72
4 ^{te} Compagnie.			
Andreas	97		
Milner	72		
Blau	88		
Albi	99		
Andreas	142		
Andr.	178		
Wit	71		
Strohm	96		
Geistl	71		
Strohm	22		
Alte	24		
Strohm	59	601	72
5 ^{te} Compagnie			
Andreas	142		
Milner	72		
Blau	88		
Albi	99		
Andreas	142		
Andr.	178		
Wit	71		
Strohm	96		
Geistl	71		
Strohm	22		
Alte	24		
Strohm	59	601	72
6 ^{te} Compagnie			
Andreas	142		
Milner	72		
Blau	88		
Albi	99		
Andreas	142		
Andr.	178		
Wit	71		
Strohm	96		
Geistl	71		
Strohm	22		
Alte	24		
Strohm	59	601	72
Summa			
	2412	2412	24

Comaniile graniței (după T. Măran).

